

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

NEVŞEHİR'DEKİ HRİSTİYANLIK YAPILARI VE AZİZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ayşegül ERDEM SÜRME

Danışman

Doç. Dr. Adem ÖGER

Nevşehir

Ağustos 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Ayşegül ERDEM SÜRME

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Nevşehir’deki Hristiyanlık Yapıları ve Azizleri” adlı Yüksek Lisans tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Ayşegül ERDEM SÜRME

Danışman

Doç. Dr. Adem ÖGER

Prof. Dr. Abdullah SENGÜL

..... TDES Ana Bilim Dalı Başkanı

Unvanı Adı SOYADI/İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Adem Öger danışmanlığında Ayşegül Erdem Sürme tarafından hazırlanan "Nevşehir'deki Hıristiyanlık Yapıları ve Azizleri" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

28/09/2019

JÜRİ

Danışman: Doç. Dr. Adem ÖGER

Üye: Prof. Dr. Hilmet Keraş

Üye: Doç. Dr. Recep TEK

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 29/08/2019 tarih ve 201934819 sayılı Kararı ile onaylanmıştır..

29/08/2019

Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Müdür

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın konusunu belirlememde bana fikir veren, tezin oluşmasında yardımını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Adem ÖGER'e teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim.

Nevşehir'deki eğitimim sırasında bana ve çocuklarıma evini açan, maddi ve manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen annem Aynur ERDEM'E, babam Erol ERDEM'E, ablam Kevser Tülay ERDEM'E gönülden teşekkür ederim.

Bu tezi yazmam için beni şevklendiren, bilgisine ve deneyimine başvurduğum, bana danışmanım gibi yol gösteren arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZBEK'E çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam sırasında kendilerinden çaldığım zamana anlayışla ve sabırla katlanan eşim Erdem SÜRME'YE, ikiz çocuklarım Elif Naz SÜRME'YE ve Hüseyin Yiğit SÜRME'YE çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam esnasında bilgisini ve emeğini paylaşmaktan çekinmeyen, sorularımı hiç karşılıksız bırakmayan Rehber Mustafa UYSUN'A ve Rehber Mehmet AYHAN'A gönülden ve sonsuz teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim. Son olarak tezimi verdiği bilgilerle zenginleştiren diğer tüm sözlü kaynaklara da paylaşımları için çok teşekkür ederim.

NEVŞEHİR'DEKİ HRİSTİYANLIK YAPILARI VE AZİZLERİ
Ayşegül Erdem Sürme
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim
Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2019
Danışman: Doç. Dr. Adem ÖGER

ÖZET

Nevşehir, Kapadokya Bölgesi olarak sınırlandırılan önemli bir coğrafi bölgede yer almaktadır. Bu bölge, geçmişinde pek çok uygarlığa sahne olmuş, topraklarında bu uygarlıkların inanışlarına ait pek çok iz bırakmıştır. Hristiyanlık da bu sınırlar içinde yayılan inançlardan biridir. Bu çalışmada Kapadokya'nın incisi Nevşehir'de yer alan, aziz adıyla isimlendirilen kiliseler ve bu azizlerin anlatıları tespit edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Nevşehir'de yer alan aziz kiliselerini tespit etmek amacıyla saha çalışmaları yapılmıştır. Elde edilen tespitler sözlü ve yazılı kaynaklarla zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, Nevşehir'de yer alan 17 kilisenin bilgisine; 13 aziz ve 6 azizenin anlatısına yer verilmiştir.

“Nevşehir'deki Hristiyanlık Yapıları ve Azizleri” adı çalışmanın “Kapadokya Bölgesi” isimli Birinci Bölüm'ünde; Kapadokya Bölgesi'nin adı, sınırları, tarihi ve Kapadokya Bölgesi'nde Hristiyanlığın yayılması hakkında bilgi verilmiştir. “Nevşehir ve Hristiyanlık Yapıları” isimli İkinci Bölüm'de; Nevşehir ve ilçeleri hakkında, Nevşehir'de tespit edilen Hristiyanlık yapıları hakkında bilgilere yer verilmiştir. “Hristiyanlıkta Bazı Kavramlar” isimli Üçüncü Bölüm'de; Hristiyanlıkla ilgili aziz, martir, keşiş, manastır, şapel, kilise, teslis, vaftiz kavramları açıklanmıştır. “Nevşehir'deki Hristiyanlık Yapıları ve Anlatılarına İlişkin İnceleme” isimli Dördüncü Bölüm'de, ele alınan Hristiyanlık yapıları, aziz ve azizelerle ilgili inceleme yapılmıştır. “Nevşehir'in Aziz ve Azize Adıyla Anılan Hristiyanlık Yapıları” isimli Beşinci Bölüm'de ise Nevşehir'deki aziz ve azize kiliselerine ve bu kiliselerin anlatılarına yer verilmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında, Nevşehir'de yer alan kiliselere bu azizlerin adının verilmesinin nedeni sözlü ve yazılı kaynakların verdiği bilgilerle değerlendirilmeye

alışılmıştır. Aziz ve azizelerin dini yaşama veya yayma çabalarının kiliselerde isim olarak kullanılarak nasıl yaşatılmaya çalışıldığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Nevşehir, kilise, aziz ve azizeler

CHRISTIANITY CONSTRUCTIONS AND SAINTS IN NEVŞEHİR

Ayşegül Erdem Sürme

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Social Studies
Institute Turkish Language and Literature Department**

Postgraduate, August 2019

Counsellor: Doç. Dr. Adem ÖGER

ABSTRACT

Nevşehir takes place in a significant geographical region which is restricted as Cappadocia Region. This region witnessed a good number of civilizations in its past, those civilizations have left plenty of marks their beliefs on this land. Christianity is also one of those beliefs that have spread on this restricted area. In this study, churches which have been named with saint narrations of those saints have been tried to be ascertained and evaluated.

Some field works have been performed so as to ascertain the saint churches located in Nevşehir. The attained detections have been tried to be enriched by written and spoken resources. In this study information of 17 churches in Nevşehir, narrations of 13 saint and 6 aves have been taken place.

In the “First Part” of the study entitled as “Narrations about Christianity constructions and saints”, it has been enlightened about description, boundaries, history of Cappadocia Region and spreading out of Christianity in this Region. In the “Second Part” it has been informed about Nevşehir and its subprovinces and ascertained buildings in Nevşehir. In the “Third Part” concepts which are related to Christianity such as saint, martyr, monk, monastery, chapel, church, trinity and baptism have been tried to be explained. In the “Fourth Part” an examination has been held recording Christianity constructions in Nevşehir and their narrations. In the “Fifth Part” it has been taken part saints and aves and their narrations.

In the consequence of this study, the reason of why these churchs have been called with those saints have been evaluated via the data gotten from spoken and written resorces. It has been indicated that how it has been tried to be kept alive the efforts of saints and aves on living and spreading their believes, by favour of giving their names to the churchs.

Keywords: Cappadocia, Nevşehir, church, saints and aves.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
KAPADOKYA BÖLGESİ.....	3
1.1. Kapadokya Adı Üzerine	3
1.2.Kapadokya'nın Tarihi.....	4
1.3. Kapadokya Bölgesi'nin Sınırları	5
1.4. Kapadokya'da Hristiyanlığın Yayılması ve Üç Kapadokyalı Babalar.....	6
İKİNCİ BÖLÜM	15
NEVŞEHİR VE HRİSTİYANLIK YAPILARI.....	15
2.1. Nevşehir'in İlçeleri.....	15
2.2. Nevşehir'in Tarihi, Coğrafi, Sosyo- Kültürel Özellikleri.....	17
2.3. Nevşehir ve İlçelerindeki Hristiyanlık Yapıları	19
2.3.1. Nevşehir Merkezdeki Hristiyanlık Yapıları	19
2.3.2 Göreme'deki Hristiyanlık Yapıları.....	19
2.3.3. Avanos'taki Hristiyanlık Yapıları	20
2.3.4. Derinkuyu'daki Hristiyanlık Yapıları.....	20
2.3.5. Gülşehir'deki Hristiyanlık Yapıları.....	20
2.3.6. Ortahisar'daki Hristiyanlık Yapıları.....	21
2.3.7. Ürgüp'teki Hristiyanlık Yapıları	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	23
HRİSTİYANLIKTA BAZI KAVRAMLAR	23
3.1. Aziz	23
3.2. Martir (Martyr)	27

3.3. Keşiş	28
3.4. Vaftiz	29
3.5. Manastır	29
3.6. Şapel	30
3.7. Kilise	30
3.8. Teslis	31
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	33
NEVSEHİR'DEKİ HRİSTİYANLIK YAPILARI VE ANLATILARINA İLİŞKİN İNCELEME	33
4.1. Aziz ve Azizelerin İsmi	33
4.2. Çalışmada Yer Alan Hristiyanlık Yapılarının Mimari Özellikleri ve Tarihlendirilmesi	34
4.3. Çalışmada Yer Alan Aziz ve Azizelere Bu Unvanın Verilmesinde Etkili Olan Ortak Özellikler	37
4.4. Aziz ve Azizelere Adanan Yortular ve Ritüeller	39
4.5. Aziz ve Azizelerin Anlatılarına Bağlı Kiliselerdeki Tasvirleri	43
BEŞİNCİ BÖLÜM	48
NEVŞEHİR'İN AZİZ VE AZİZE ADIYLA ANILAN HRİSTİYANLIK YAPILARI VE ANLATILARI.....	48
5.1. Azize Barbara Kilisesi	48
5.2. Aziz Basil Şapeli	52
5.3. Aziz Eustathios Kilisesi	57
5.4. Aziz Hieron Şapeli	59
5.5. Azize Katherina Şapeli	59
5.6. Kostantin ve Helena Kilisesi	62
5.7. Meryem Ana ile Yovakim ve Anna Kiliseleri	66
5.8. Aziz Nikolas Manastırı	77
5.9. Azize Nino Kilisesi	80
5.10. Aziz Onuphrius Kilisesi (Yılanlı Kilise)	83
5.11. Aziz Simon Şapeli	85
5.12. Aziz Theodore Kilisesi (Tağar Kilisesi)	86
5.13. Aziz Theodoros Trion Kilisesi (Üzümlü Kilise)	92
5.14. Vaftizci Yahya Kilisesi (Karşı Kilise / Aziz Jean Kilisesi)	95
5.15. Aziz Yuhannis Kilisesi (Babayan Kilisesi)	100
SONUÇ.....	103

KISALTMALAR

İng. İngilizce

İ.S. İsa'dan sonra

K.K. Kaynak kişi

M. Metre

MÖ. Milattan önce

MS. Milattan sonra

Vb. Ve benzeri

Yy. Yüzyıl

GİRİŞ

Kapadokya, sınırları geçmişten günümüze değişmiş bir bölgedir. Uygarlıkların siyasi, sosyo-kültürel, dini etkilerinin izlerini topraklarında barındırmıştır. İsa Havarilerinin Kudüs'te toplanmak amacıyla çıktıkları yolculukta Anadolu'dan geçmeleri Kapadokya'yı tanımlarını sağlamıştır. Pavlus'un Antakya'da açtığı kiliseler Hristiyanlığın sistemleşmesini sağlamıştır. Antakya'da atılan bu tohumlar Anadolu'ya ve ardından Kapadokya'ya dağılmıştır.

Kapadokya coğrafi özelliklerinin ona verdiği kayalık yapılarıyla da Roma zulmünden kaçan Hristiyanların saklanması, barınması, dinini yaşaması için uygun yerler olarak görülmüştür. İsa'dan sonra I. yüzyıldan itibaren Hristiyan toplulukların bulunduğu, III. yüzyıldan itibaren dini toplantıların gerçekleştiği önemli bir merkez haline gelmiştir. Milano Fermanı'yla Hristiyanlığa tanınan özgürlük ve IV. yüzyılda "Üç Kapadokyalı Babalar" olarak bilinen Aziz Basil, Nazianzoslu Gregorios, Nyssalı Gregorios'un çalışmaları Kapadokya'nın Hristiyanlaşma sürecini hızlandırmıştır.

Nevşehir'deki Hristiyanlık Yapıları ve Azizleri adlı tez çalışmasında, Hristiyan toplulukların ardında izler bıraktığı yerlerden biri olan Nevşehir'de aziz ve azizelerin ismini taşıyan kilise, şapel, manastır gibi yapıların yerlerini tespit etmek amacıyla saha araştırmaları yapılmıştır. Bu saha çalışmaları sözlü ve yazılı kaynaklarla zenginleştirilerek sunulmaya çalışılmıştır. Hristiyan yapılarına aziz ve azizelerin adının neden verildiği, anlatısı, yortusu; kiliselerin, şapellerin genel mimari özellikleri ve işlevsel fonksiyonları belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmalar sonucunda yeterli bilgiye sahip olduğumuzu düşündüğümüz 13 aziz, 6 azizenin anlatısı ve bunlara ithaf edilen 17 kilisenin bilgileri sözlü ve yazılı kaynaklarla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın halk bilgisiyle ilgili diğer çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİ

1.1. Kapadokya Adı Üzerine

Kapadokya'nın sınırlarının günümüze kadar değişiklik göstermesi gibi bu ismin kökeninin nerden geldiği, ne anlama geldiği ile ilgili öne sürülen fikirlerin çeşitlilik göstermesi de dikkat çekmektedir. “Gerasimos Augustinos’a göre bu tür bölge isimlerinin oluşmasında tarihin ve coğrafyanın önemli bir yeri vardır.” (Tokay, 2007: 5) Bu konuyla ilgili verilen açıklamalar şu şekilde yer almaktadır:

Medler ve Persler tarafından da kullanılan “Katpatuka” sözcüğünün Helenler tarafından söyleniş biçimi olduğu, ilk kez İran’daki Bisütun (Behistun) Dağı yazıtında rastlandığı belirtilmiştir. Yazıtın, Büyük Daryuş’un tanrısı Ahura Mazda’ya şükranı olup Farsça, Elamca ve Akadça dillerinde “Katpatuka” sözcüğüne yer verdiği ifade edilmiştir (Pekin, 2014: 22).

Sözcüğün Persçe “Tukha” ya da “Dukha Ülkesi” yani “Güzel Atlar Ülkesi” anlamına geldiği sanılmakta ve bu anlam yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölgenin atlarının meşhur olduğu Asur ve Pers imparatorlarının buradan haraç alarak at ve katır aldıkları bilinmektedir. Roma döneminde bölgenin atları, at yarışları için tercih edilmiştir. Nyssalı Gregory ve Nazianzoslu Gregory’nin eserlerinde (Gregory of Nazianzus, 1989:343,392,400) görülen at yarışı imajı, dördüncü yüzyılın sonlarında bile bölgede yarış atlarının yetiştirildiğini göstermektedir (Tokay, 2007: 5).

“ Kapadokya “ kelimesinin bir yerleşim yerinin adı olmasında bölgede yetiştirilen hayvanla ilişkilendirilmesine karşı çıkarak kelimenin kökünün bölgenin coğrafi özelliklerinden ortaya çıktığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Örneğin Bilge Umar, kelimenin kökünün Kapadox ırmağının adından türediğini ve sözcüğün “Kapadox yurdu” anlamına geldiğini açıklamıştır. Ona göre, Kızılırmak’a doğudan katılan kollardan biri Kapadox adını taşıyordu. O, bu düşüncesini de şöyle açıklamıştır:

“İrmağın adı, eski İran belgelerinde Katpatuka biçiminde anılır. Bazı uzmanlar bu sözcüğün İran dilinde “Güzel atlar ülkesi” anlamına geldiğini kabul etmektedirler. Bunun doğru olmadığı kanısındayım” (Umar, 1993: 378).

Karamanlıca Diğer Bir Nevşehir Salnâmesi 'nde ise kelimenin kökeni hakkında farklı bir görüş daha açıklanmış ve Asur kralı Ninas'ın Kappadoks adındaki oğlunun bölgenin adına kaynaklık edebileceği ileri sürülmüştür (Erdoğan, 1996: 51).

Kelimenin kökeni hakkında farklı görüşler sunulması ve konuyla ilgili çalışma yapanların ortak bir fikre varamaması üzerine söylenecek en iyi söz aslında Gürsel Korat'ın da dediği gibi “Kapadokya sözcüğünü kadim dünyaya ait bir bilinmezlik sayıp geçmekten başka bir şey kalmıyor” (Korat, 2012: 19) olmalı.

1.2.Kapadokya'nın Tarihi

Dünya kültür mirasını simgeleyen Kapadokya tarih boyunca Doğu ve Batı'yı birleştiren bir köprü oldu. Antik tarihte ünlü Kilikya Geçidi'yle Tarsus'u, Aksaray (Garsaura) ve Ankara'ya (Ankyra) bağlayan yolla Konya'yı (İkonion, İconium), Kayseri'ye (Mazaka, Eusebia, Kaisareia, Kesaria) bağlayan yol Kapadokya'da kesişiyordu. Sardes – Şuş (Susa) arasında uzanan Perslerin ünlü “Kral Yolu” nun bir bölümü de Kapadokya'yı içeriyordu (Pekin, 2014: 12).

Kapadokya ilkçağlarda, Helenistik ve Roma dönemlerinde, İran ve Mezopotamya ile Ege Denizi arasında bir kültürel etkileşim bölgesiydi ve özellikle MS.7. yüzyıl ve sonrasında dünyanın Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi tek tanrılı iki büyük dini arasındaki mücadelenin savaş alanı oldu. İki kültür arasındaki büyük farklılıklardan etkilendi (Pekin, 2014: 12).

Kapadokya MÖ. 5000'li yıllara kadar uzanan tarih öncesi yerleşmelerden 11. yüzyılda başlayan Türk hâkimiyetine kadar birçok halkın uğrak verdiği veya yerleştiği ve eserlerini bıraktığı bir bölge olmuştur. Bunları; Hititler, Asurlular, İskitler, Medler, Persler, Romalılar, Partlar, Makedonyalılar, Bizanslılar, Sasaniler ve Araplar olarak sıralayabiliriz (Sağcan, 2005: 25).

Kapadokya Bölgesi'nde yapılan yüzey araştırmaları ve kazı çalışmalarından elde edilen sonuçlarda özellikle Nevşehir, Aksaray ve Kayseri kentlerinde tarih öncesi paleolitik, neolitik, kalkolitik dönemlere ait örnekler ve yerleşmeler saptanmıştır. Bu

örneklerin en belirgin olanları Nevşehir ilinin Avanos İlçesi'ne bağlı Çat Köyü ile Aksaray ilinin Çatalı Köyü'ndeki Güvercin Kayası Höyükleridir (Berkmen, 2015: 599).

İlk çağlardan cumhuriyete kadar pek çok savaş ve göçlerin yaşandığı Kapadokya Bölgesi, pek çok medeniyet ve topluluğa sahne olmuş, Osmanlı ve Selçukluları bağrında yaşatmış tarihî bir merkezdir.

1.3. Kapadokya Bölgesi'nin Sınırları

Kapadokya Bölgesi doğal güzelliklerinin yanında pek çok uygarlığın tarihî, dinî, kültürel özelliklerini taşımasıyla da önemli bir bölgedir. Değişik uygarlıklara sahne olan Kapadokya'nın sınırlarının geçmişten günümüze kadar değişiklik gösterdiği görülmektedir. Konuyla ilgili verilen açıklamalar şu şekilde yer almaktadır:

Kapadokya'nın sınırları çağlar boyu değişmiştir. Med, Pers, Helenistik, Roma, Doğu Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde farklı sınırlara sahip olmuştur. Perslerin satraplık, Romalıların eyalet düzenlemelerinde değişik iller Kapadokya sınırları içinde gösterilmiştir. Klasik antik yazarlar Doğu Karadeniz'i Pontos Kappadokia (Pontos Cappadocia) ; bugünkü Çorum, Yozgat, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri illerinin kapsadığı bölgeye –bazen de komşu Amasya, Tokat, Sivas, Malatya, Kahramanmaraş illerini de dahil ederek – Büyük Kappadokia olarak adlandırmışlardır (Pekin, 2014: 21).

“Antik çağda Kapadokya olarak adlandırılan bölge, doğuda Fırat Nehri'nden, batıda Tuz Gölü ve Halys (Kızılırmak) Nehri'ne kadar uzanmakta; kuzeyde Karadeniz ve güneyde Toroslar'a kadar yayılan çok geniş bir sahayı ifade etmekte idi” (Kurt, 2008: 39).

Doğuda Armenia, kuzeyde Pontus, kuzeybatıda Galatia, güneyde Kilikia, güneydoğuda Kommagene, batıda da Phrygia ve Lykaonia ile komşu olan bölge, kuzey ve güney doğrultusunda Karadeniz'den Toroslar'a, doğu-batı doğrultusunda da Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanır. Sınırları zaman zaman değişikliğe uğrayan bölge (Sevin, 1998a: 47), dağlık ve denizden yaklaşık 2500 metre yükseklikteki bir yerleşim yeridir (Tokay, 2017: 6).

Antik kaynaklarda Kapadokya bölgesi Çukurova'dan Doğu Karadeniz'e, Fırat'tan Batı Anadolu eşğine dek geniş bir alanda tanımlanmıştır; bugünkü anlamıyla Kapadokya bölgesinin sınırları Nevşehir ve onu çevreleyen illerle çizilmektedir (Türker, 2013: 38).

Günümüzde ise Kapadokya'nın sınırları belirlenirken bölgenin tarihî geçmişi arka plânda kalmakta ve coğrafi, kültürel özellikleri bakımından ortak özellik gösteren Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kayseri, Kırşehir illerini kapsayan alan için Kapadokya Bölgesi denilmektedir. Her ne kadar alan daraltılıp bu beş ilin bulunduğu yere Kapadokya Bölgesi denilse de Kapadokya denildiği zaman akla ilk gelen yer peribacalarıyla ünlü Nevşehir olmaktadır.

1.4. Kapadokya'da Hristiyanlığın Yayılması ve Üç Kapadokyalı Babalar

Kapadokya bölgesi tarihi ve doğasıyla olduğu kadar birçok uygarlığın farklı inanışlarına sahne olmasıyla da dikkat çekmiştir. Elif Tokay, Kapadokya'da Hristiyanlıktan önce görülen inaçların ateş kültü, çok tanrıcılık, siyaset ve iktidarın birleşmesi sonucu oluşan imparatorluk kültü olmasından bahseder (Tokay, 2007: 17-22). “Kapadokya bölgesinde Hristiyanlık dini öncesinde, Paganizm ve Musevilik inanışı yaygındı. Filistin'de doğan Hristiyanlık inanışı Anadolu'da çok hızlı gelişmiştir” (Uysun, 2011: 36) ifadeleri bölgede eski dönemde etkili olan dinlerden birinin de Hristiyanlık olduğunu göstermektedir.

Hız. İsa'nın ölümünün ardından onu takip eden müritlerinin Filistin ve çevresinde baskı ve zulüm görerek M.S. 42 – 45 yıllarında Antakya'ya sığındığı, ardından Anadolu'nun müritlerince keşfedildiği bildirmektedir. Anadolu'da Hristiyan kimliğinin oluşmasında, ilk cemaatlerin, kilise ritüellerinin sistematik bir düzende oluşmasında Antakya'nın etkili olması belirtilmektedir (Işık, 2016: 89).

Kudüs cemaati Antakya'da bazı kiliselerin daha sonra buradaki putperestlerin yeni cemaati tahkir maksadıyla verdikleri ancak bugün Mesih merkezli dine ad olan Hristiyanlığı kabul ettiklerini haber alınca Barnaba'yı buraya gönderirler. Durumun Hristiyanlığı yaymak için uygun olduğunu gören Barnaba da, Hristiyan olduktan sonra Arabistan'da, sonra Kudüs'e ve oradan da Tarsus'a gelip burada ikamet etmekte olan Pavlus'u Antakya'ya çağırır. İki Antakya'da bir yıl kalarak Hristiyanlığı yayarlar. Bu faaliyetlerin sonunda, ilk defa Yahudilerden oluşan Kudüs

cemaati dışında, putperestlerden Yahudilerden oluşan Kudüs cemaati dışında, putperestlerden meydana gelen Hıristiyan bir cemaat Antakya'da doğmuş olur. Petrus'un 52'den 60'a kadar Antakya'da kalışıyla Hıristiyanlık burada iyice kökleşir. Tarihi süreç içerisinde burası, Hıristiyanlığın ilk önce üç, daha sonra beşe çıkartılan patriklik merkezlerinin, en eskilerinden biri haline gelir ve Hıristiyanlık içi tartışmalarda önemli rol oynar. Anadolu'da Hıristiyanlığın yayılmasında başkalarının çabaları olduğuna dair atıflara Hıristiyan kutsal metinlerinde ve ilk dönem kilise babalarının yazılarında rastlamak mümkün olsa da bunlar içinde öne çıkan Pavlus'tur. Pavlus, misyon gezileri olarak adlandırılan seyahatleri sırasında Antalya civarını, Tarsus'u (Kilikya), Yalvaç'ı, Konya'yı, Efes'i, Çanakkale civarını, bugünkü Ankara ve çevresini oluşturan Galatya'yı dolaşmış ve buralarda, daha sonra da yazdığı mektuplar vasıtasıyla ilişkilerini sürdürdüğü Hıristiyan cemaatler/kiliseler kurmuştu (Aydın, 2015: 11-12).

Antalya cemaatinin ilk lideri Barnaba'dır. Barnaba ve Aziz Paulus 42-45 yılları arasında Antakya'da kaldıktan sonra bu yeni dini yaymak için yolculuğa çıkınca cemaat önderliğine Havarî Petrus tayin edilir. Bu olaydan sonra Petrus Hıristiyanlığın ilk kurulan kiliselerinden biri olan Aziz Pier (Petrus) kilise ile Hıristiyanlık kurumsallık kazanmıştır (Işık, 2016: 89).

Hıristiyanlığın Anadolu'ya doğru yayılmasında kendini Mesih'in inancını tüm oluşlara yaymakla görevlendirildiğini düşünen Havarîlerin Kudüs'te Pentikost Günü için toplanmak amacıyla yaptıkları yolculuk esnasında Anadolu'dan geçerken Anadolu'yu tanımları, dini yaşamak için uygun bir yer olduğunu görmeleri de etkili olmuştur.

Roma İmparatorluğu'nda 1. yüzyılda Neron'la başlayan dini baskıların daha sonra gelen imparatorlar Decius (249-251), Valerianus (253-260), Diocletianus (284-305), Galerius (305-311) zamanında şiddetini arttırarak devam ettirdiği de aktarılmıştır (Okuyucu, 2007: 31).

Petrus tarafından Anadolu'daki İsa müntesiplerini Neron döneminin (54-68) sonlarına doğru Roma İmparatorluğu'nun baskısı altında ezilen halkın yılmaları ve sebat etmeleri amacıyla yazılan Birinci Mektup'un birinci babında, Luka tarafından

yazılmış olduğu ileri sürülen Resuller'in ikinci babında "Kapadokya" sözünün geçtiği ise şöyle aktarılmıştır:

Pentikost günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir yelin esişini andıran bir ses geldi ve buldukları evi tümü ile doldurdu. Ateşlenmiş gibi bölünen diller onlara görünüp onların her biri üzerine kondu. İmanlıların hepsi Kutsal Ruh'la doldular. Ruh'un onları konuşturduğu başka başka dillerde konuşmaya başladılar. O sırada Kudüs'te, dünyanın her ülkesinden gelmiş dindar Yahudiler bulunuyordu. Bunlar sesi işittikleri zaman büyük bir kalabalık halinde toplandılar. Her biri kendi dilinde konuşulduğunu duyunca şaşakaldılar. Hayret ve şaşkınlık içinde "Bakın, bu konuşanların hepsi Celileli değil mi?" diye sordular. Nasıl oluyor da her birimiz kendi ana dilimizi işitiyoruz? Aramızda Partlar, Medler, Elamlılar var. Mezopotamya'da, Yahudiye ve Kapadokya'da, Pontus ve Asya'da, Firikya ve Pamfilya' da, Mısır ve Libya'nın Kirene'ye yakın bölgelerinde yaşayanlar var. Hem öz Yahudi hem de Yahudiliğe dönme Romalı konuklar Giritliler ve Araplar var aramızda. Ama her birimiz Tanrı'nın büyük işlerinin kendi dilimizde konuşulduğunu işitiyoruz (Resullerin İşleri,II/I-II) (aktaran Adıbelli, 2011: 355).

Mesih İsa'nın elçisi olan ben Petrus'tan, Pontus, Galatya, Kapadokya, Asya ili ve Britanya'da dağılmış ve buralarda yabancılar olarak Yaşayan seçilmişlere selâm! İsa Mesih'in sözünü dinlemeniz için ve O'nun kanının üzerinize serpilmesi için, Baba Tanrı'nın ezelî ilmine göre Ruh tarafından kutsal kılınarak seçildiniz. İnyet ve selam artan ölçüde sizin olsun (Petrus'un Birinci Mektubu, I/1-2; aktaran Adıbelli, 2011: 356).

Resullerin İşleri'ndeki yukarıdaki pasajdan anlaşıldığı kadarıyla Pentikost günü dünyanın her yerinden Kudüs Mabedi'ne hac maksadıyla gelen Yahudiler bulunuyordu. (Resullerin işleri, II/1-9) Bunlar arasında Kapadokya'dan gelenler de vardı. Bu pasaj birinci asırda Kapadokya Bölgesi'nde yaşayan Yahudilerin bir kısmının, Kudüs Mabedi'nde İsa'nın mesajıyla tanıştığı ve bu mesajı kabul edenlerin memleketlerine döndüklerinde bu mesajı yaymış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kapadokya Bölgesi'nde Yahudi bir cemaatin var olması erken dönemde bir Hıristiyan topluluğun oluşmasını sağlamıştır (Cannuyer: 1990, 122). Roma imparatorluğunun diğer bölgelerinde olduğu gibi Kapadokya'da Hıristiyanlık, sinagogda kök salmaya başlamıştı (Meredith: 1995, 3; Shahan: 1907, 786-787). Yani

İsa'nın getirdiği mesajı ilk kabul edenler, Yahudi toplulukların mensuplarından oluşuyordu. Bundan dolayı da ilk Hıristiyanlar sinagoglarda ibadet ediyorlardı (Resullerin İşleri, XXI/ 46; aktaran Adıbelli, 2011: 356).

Aktarılan kısımlardan anlaşıldığı üzere Hıristiyanlık başta dünyanın her yerine dağılmış olan sadece Yahudi topluluklarına gönderilmiş gibi düşünülerek bu toplulukla sınırlandırılmıştır. Tanrı'nın İsrail oğullarına verdiğini düşündükleri bu dinin Antakya'da pagan kökenli topluluklar arasında dinin yayılması çabasına girilmesi Hıristiyanlığın MS. 1. yüzyılda Yahudi kökenli, akrabalık bağı kurulmuş bir din olmaktan çıktığı çağdır. Artık sadece Mesih'e inanan toplulukların kiliseler altında toplandığı bir dönem başlamıştır.

Başlatılmış olan bu çağın özelliklerinden biri, Yahudi olmayanların Tanrı'nın İsrailoğullarına verdiği kurtuluş içinde yer almaya başlamalarıydı. Bu yüzden de ilk olarak Antakya'da pagan kökenli insanların Hıristiyanlığı kabul etmeleri başlangıçta herhangi bir probleme yol açmadı. Bu Yahudilerin, Mesih çağda Yahudi olmayanların (gentile) Yahudiliğe girecekleri şeklindeki beklentisine uygun bir olaydı. Hıristiyanlar, pagan kökenli olup Hıristiyanlığa girenleri Yahudi geleneklerine tabi olmaksızın yani yasa gereklerini yerine getirmeksizin, sünnet olmaksızın yalnızca İsa'nın Mesih olduğu inancıyla kabul etmeye karar verdiler. Böylece Yahudi olmaksızın da, yeni İsrail olarak kabul edilen topluluğa girmenin mümkün olduğu kabul edildi. Başlangıçta Yahudi kökenli Hıristiyanlar tedricen bu yeni Hıristiyan paganların kendi Yahudi geleneklerine tabi olacaklarını düşündüler. Ancak, Yahudilerin Roma'ya karşı isyanlarının bir sonucu olarak Kudüs'teki mabedin ve Yahudi devletinin yıkılmasıyla Yahudi kökenli bu Hıristiyanlığın da sonuna gelmiş oldu. Yahudi kökenli ve İsa'yı beklerken Mesih olarak kabul etme dışında Yahudi geleneklerini, inançlarını devam ettirenler genel olarak Hıristiyanlık içinde bir azınlık olarak kaldılar ve kendi inançlarını Yahudi terminolojisiyle ifade etmeyi sürdürdüler (Aydın, 2015: 3).

MS. 70-yaklaşık 500 yılları ise Doğu Akdeniz topraklarının kült ilahları için sürekli kullandıkları yeni bir anlamla sentezlendiği dönemdir. Şöyle ki:

Bu toprakların insanları, Yunan felsefesinin, Roma hukukunun, sır kültürünün, doğu büyüünün ve astral bilimin etkilediği insanlardı. Onlar bu arka plânı oluşturan

birlikleri, havariler tarafından nakledilen ve esas olarak İbrani bir inanç olan İsa Mesih'e inançla aynı yerde birleştirmeye çalıştılar. Çünkü artık Hıristiyan liderler Yahudi geleneği içinde yetişmiş insanlardan oluşmamaktaydı. Bu yaklaşım tarzı, Hıristiyanların hayat tarzlarını ve inançların ifade tarzlarını değiştirdi (Aydın, 2015: 4).

Pavlus ve İsa'nın mesajının geçirdiği süreç konusunu Yeni Ahit uzmanı F.C. Baur'un tespiti ile nihayete erdirmek faydalı olacaktır. Bu süreci Hegelci bir bakışla değerlendiren Baur'a göre Yahudi-Hıristiyanlığın ilk dönem ifadesi tez, Pavlus'un gentile Hıristiyanlığı antitez ve bu ikisinin sonraki karışımı sentez dönemini oluşturmaktadır (Tokay, 2007: 29).

Pavlus'un attığı tohumların bir sonucu olarak Kapadokya'nın büyük bir kısmı, birinci yüzyılda Hıristiyanlığı kabul eder; burada yetişen ve Kapadokyalı Babalar olarak bilinen teologlar sonraki Hıristiyan teoloji tarihinde önemli bir rol oynarlar. Doğu Anadolu'da Hıristiyanlık bir taraftan Kayseri-Sivas –Erzurum, öte yandan ise Urfa-Diyarbakır doğrultusunda yayılır (Aydın, 2015: 12).

Urfa'nın yerel bir kralı olan Abgar'ın Hıristiyanlığı kabul etmesiyle Maraş, Urfa, Diyarbakır, Malatya, Sivas, Zile ve Tokat'ta kiliselerin kurularak cemaatlerin oluşturulduğu, Galatya bölgesinin Pavlus'la tanıdığı Hıristiyanlığın Aziz Theodoros'un çabalarıyla yayıldığı, Kırşehir'de Stephones, Beypazarı, Haymana ve Cihanbeyliği Plátosu'nda Georgeos'un çabalarıyla bu yeni dinin yayıldığı ifade edilir. (Aydın, 2015: 12)

Ancak tabii ki bu çağ daha önce de bahsettiğimiz gibi Roma imparatorlarının Hıristiyanlar üzerinde yoğun bir baskı oluşturduğu dönemdir. Bu bakımdan Hıristiyanlığın rahat bir şekilde yaşandığı dönemler değildir. Bu baskılar Konstantin'in imparatorluğu dönemine kadar devam etmiştir. Bu dönemde yaşadıkları inanç uğruna işkence edilerek öldürülmüş Hıristiyan şehitler (martyr) olmuştur. İlk üç yüzyıl boyunca pagan Roma imparatorluğunun baskılarına maruz kalan Hıristiyanlar, MS. 313 yılında Milano Fermanı ile en azından diğer din ve kültürler gibi eşit muameleye kavuşmuştur.

Ancak ilk Hıristiyanların Roma imparatorları tarafından sürekli takibata uğramaları, işkencelere maruz kalıp öldürülmeleri ve “bir şehitler çağına” tanık olmaları

sanılanın aksine Hıristiyanlığı zayıflatmamış, bilakis onun ilerde kazanacağı muazzam gücün ana dinamiği olmuştur. Hıristiyanlar üzerindeki yoğun baskı ve şiddet uygulamaları, ilk Hıristiyanları yer altı çalışmalarına itmiş, gizli hücre faaliyetleri ile karşı direnişe geçmek zorunda bırakılmışlardı (İnan, 2001: 168).

Roma devletinin terörüne karşı gizli hücre faaliyetleri ile başlayan kiliseleşme süreci giderek yaygınlaştığında, Roma devleti çareyi Hıristiyanlığı legalize etmekle bulmuş ve nihayet M.S. 313 yılında İmparator Konstantin, tarihi Milano fermanını ilan ederek baskı ve zulümlere son vermiştir. Bu dönem Hıristiyanlık tarihi için önemli bir dönüm noktası olmuş, yaklaşık yarım asrı aşan bir süreden sonra, M.S. 380 yılında Theodos'un saltanatıyla birlikte Hıristiyanlık artık tamamen bir devlet dini haline dönüşmüş, bu defa putatapar inanışlar yasaklanmıştır (İnan, 2001: 169).

Kapadokya'daki Hıristiyanlık tarihi I. Konstantin'in 313'te Hıristiyanlığa özgürlük tanınmasından daha öncesine gitmektedir. Eusebius gibi tarihçilerin sunduğu delillerden, Hıristiyanlığın II. yüzyılda bölgeye iyice nüfuz ettiği anlaşılmaktadır (Tokay, 2007: 24).

“Kappadokia'da Hıristiyanlık özellikle Origenes'in öğrencisi ve 'mucize işleyici' olarak tarihe geçen Gregorios Thaumaturgos'un çalışmalarıyla yayıldı. Onun öğrencileri arasında Basileios'un büyükannesi Makrina da vardı” (Tiefenback, 2012: 155). “Kapadokyalı üç kilise babası” olarak bilinenlerden biri olan Basil'in aldığı ilk eğitimde Thaumaturgos'un etkileri vardı.

Gregorios Thaumaturgos, Kapadokyalı Babalar üzerindeki etkisi yanında bize III. yüzyıl Kapadokya'sındaki Hıristiyanların eğitim durumu ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Origen'den etkilenen Gregory, önce teknik ve pratik olmak üzere diyalektik üzerinde çalışmış, ardından da fiziğe yönelmiştir. Ahlaki eğitimini Origen'in sevki ve teşviki ile teolojiye yönelmiş fakat tıpkı ustası gibi teolojii ahlaktan ve maneviyattan ayırmamıştır (Meredith, 2000: 5). Nitekim Origen'den gelen bu çizgiyi çok açık bir şekilde Nazianzuslu Gregory'nin düşünce sisteminde de görmekteyiz. Yine Origen kaynaklı Teslis'in üç şahsı arasında gerçek ve ebedi ayrılık olduğu düşüncesinin (Meredith, 2000: 5) Gregory Thaumaturgos tarafından Kapadokyalı Babalara intikal ettirildiği düşünülebilir (Tokay, 2007: 29).

Anadolu yarımadasının ortasında yer alan ve önemli önemli yollar üzerinde olan Kapadokya mevcut yapısı ile birçok kültürün, inancın ve felsefenin harmanlandığı bir yerdir. Pavlus ile Anadolu topraklarına taşınan Hıristiyanlık, Pavlus sonrasında da gelişimini sürdürmüş, III. yüzyıldan itibaren bu yayılma Kapadokya bölgesini de içine alacak şekilde genişlemiştir. Kapadokya’da bir takım yerel sinodların toplanması, Roma zulmünden kaçan çok sayıda insanın yer altı şehirlerine sığınmaları Hıristiyanlığın bu bölgede oldukça yayıldığını gösteren bilgilerdir. Bütün bu etkiler bir taraftan Kapadokya’yı I. yüzyıldan itibaren Hıristiyan gruplara; III. yüzyıldan itibaren de yıllık sinodların ve kilise toplantılarının gerçekleştiği önemli bir teolojik merkez haline getirmiştir. Bu atmosfer bölge halkının Hıristiyanlığa geçmesini hızlandırdığı kadar III. Yüzyılda Kayseri piskoposu Firmilianus ve Niksarlı Thamumaturgos gibi isimlerin yetişmesine de etki etmiştir (Bağır, 2017: 14).

Yaklaşık 329 yılında doğan Basileiou (Vasileos)’un, Nazionzoslu Gregorios ile 351-355 yılları arasında Atina’da retorik, matematik, felsefe, ilahiyat, derslerini aldığı (Tiefenback, 2012: 156), 370 yılında Kayseri Episkoposu ve tüm Kapadokya eyaletinin metropoliti seçildiği (Tefenback, 2012: 164) bilgilerine ulaşmaktayız.

“Kapadokya’da İznik Konsili’nin gücünü ihya eden Vasileous’tur. O Tanrı sözcüğünde tüm gücün saklı olduğunu söylerken, ayia triada’yı (Kutsal üçleme, Teslis) kastediyordu ve Kapadokya’ya damgasını da bu açıklama ile vurdu” (Korat, 2012: 37).

Aziz Vasilleous’un piskopos olmadan önce Mısır ve Suriye’de yaptığı ziyaretlerde manastır hayatına dair izlenimleri, Kapadokya’ya döndüğünde yeni bir manastır modelinin oluşmasını sağlamıştır. Onun Kapadokya’da geliştirdiği şu kurallar ile bölgede yeni bir manastır hayatının başlamasını sağladığı aktarılmıştır:

1. Mısır’daki gibi kalabalık manastırlar kurmak yerine boyutları küçük manastırlar yapmak,
2. Keşişin tek başına yaşaması yerine manastıra itaatini sağlamak ve komünal yaşam sürmek,
3. Çilekeşlikte ve nefsin köreltilmesinde aşırılığı reddetmek,

4.Manastırları çöllerde değil, kentlerde kurmak (Korat, 2012: 38).

Aziz Vasilleos'un Kapadokya'ya özel bir önem verdiği anlaşılıyor, onun keşiş hücreleriyle pek yakın bölgelere manastırlar ve kiliseler kurması belki de Hıristiyanlığın kaderini etkileyen olaylardan biridir, çünkü bu girişimden sonra Kapadokya kiliseleri dolup taştı, Vasileous'un küçük kardeşi Gregorios da Nissa (Nevşehir) piskoposu olarak Hıristiyanlığın Akdeniz dünyasında canlanmasında etkili oldu (Korat, 2012: 39).

Nyssalı Gregorios'un kutsal topraklarda iken yazdığı mektupta yer alan şu satırlar bölgedeki Hristiyanlığın "Üç Kapadokyalı Babalar" zamanındaki gelişmesini göstermesi bakımından önemlidir.

İnsanların söylediklerime itiraz edeceklerini gayet iyi biliyorum ama düzensizliğin, başıboşluğun ve ahlaksızlığın en hızlı şekilde büyük hac yerlerinde geliştiği, gerçek dindarlığın ise bugün en çok Kappadokia halkı arasında konut kurduğu kesindir (Tiefenbach, 2012: 175).

"Basil'in kardeşi Nyssalı (Nevşehir) Gregory (335-393), kiliseye ve politikaya ait meseleler yerine mistik düşünce ve yaşama dair yazılar yazan bir yazar ve filozof olarak tanımlanmaktadır" (Tokay, 2007: 41).

335 yılında doğduğu ifade edilen Nyssalı Gregorios (Tiefenbach, 2012: 170) Basileous'un kardeşidir. Yaptığı eylemler ise abisi Basil'in çalışmalarını desteklemekle kalmıştır. Nyssalı Gregorios eylem adamı olmaktan çok düşünce adamı ya da teorisyendi. Ülübirlik ve Mesih'in Tanrılığı konusunda yazıp anlattıkları bu gizemlerin imanla kabul edilmesine büyük katkı sağladı (Tiefenbach, 2012: 178).

Aziz Basil'in ülübirlik kuramı çalışmaları, manastır hayatını şekillendirmesinin yanında Kayseri'de ilk kez sadaka eylemini başlattığı bilgilerini de almaktayız (Tiefenbach, 2012: 163). Bu da onun bu dine getirdiği ve Kapadokya'da uyguladığı ilklerindedir. Bu uygulamalarında 330 yılında Nazions ya da komşu köy sayılan Arianzos'ta dünyaya gelen ve Atina'da Basil ile birlikte eğitim alan Nazionzos'un desteğini almıştır. "Gregorios teolojik konularda arkadaşı Basileios'u öğretmen olarak kabul etti" (Tiefenbach, 2012: 179).

Gregory, Tanrı'nın algılanışı meselesinde, Sabelliusçu modalizm tarafından savunulan ilahi birlik fikri ile IV. yüzyılın yarısında İznik inanç ifadeleri karşıtı çeşitli teolojiler tarafından savunulan babanın Baba'nın Oğul'dan ve Ruh'tan ontolojik olarak farklı olduğu düşüncesi arasında orta bir yol tavsiye etmektedir. Onun savunduğu model bu iki aşırı uç arasında orta bir yol tavsiye etmektedir. Onun savunduğu model bu iki uç arasında fakat onlardan daha karmaşıktır. Gregory, Teslisçi Tanrı kavramının öncülüğünü yapmış ve Kutsal Kitap ve gelenekle uyumlu teolojik bir terminolojinin kullanılması gerektiğini savunmuştur (Tokay, 2007: 49).

Sonuç olarak ise Hz. İsa'nın Kudüs topraklarında üç yıl boyunca yaymaya çalıştığı Hristiyanlığın Pavlus'un çalışmalarıyla ilk kez Antakya'da daha sonra ise Anadolu topraklarının ortasında yer alan Kapadokya'da I. yüzyıldan itibaren görüldüğü anlaşılmaktadır. Kapadokya'da I. yüzyılda bu dini kabul eden küçük gruplara rastlandığı, IV. yüzyıldan itibaren ise Kapadokyalı Babalar'ın etkisiyle de dine farklı yaklaşımların getirilmesiyle Hristiyanlığın bölgede daha etkin olduğunu söyleyebiliriz. Bugün bölgede var olan Hristiyanlık yapılarında bölgenin coğrafi özelliklerinin etkisi olduğu kadar Kapadokyalı Babalar'ın etkisinin olduğu gerçeği de yadsınamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

NEVŞEHİR VE HRİSTİYANLIK YAPILARI

2.1. Nevşehir'in İlçeleri

Acıgöl: Nevşehir-Aksaray yolu üzerinde bulunan Acıgöl'de kiliseler ve yeraltı şehirleri bulunmakla birlikte ilçenin turizm potansiyeli diğer ilçelere göre daha azdır.

Avanos: “Eski adının halk arasında Venessa olarak bilinir” (K.K 7). İlçeyi ikiye ayıran ve Nevşehir'in de en önemli suyu olan Kızılırmak, bölgenin en karakteristik özelliklerindedir. Yayalar için bu ırmak üzerinde tahta köprü yer alırken, taşıtlar için de beton köprü kullanılmaktadır. Kızılırmak'tan çıkarılan kırmızı toprak ve kille yapılan çanak, çömlek ve seramikler yine bunların yapıldığı atölyelerde alıcısına sunulmaktadır. Avanos'ta halıcılık gelişmiştir. Bölgedeki kayalık alanlarda önemli Hristiyanlık yapıları bulunmaktadır. Avanos'a bağlı Zelve Açık Hava Müzesi de UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası olarak kabul edilen alanlardandır. Müze içerisinde kiliseler yer almaktadır.

Derinkuyu: Nevşehir –Niğde karayolu üzerinde bulunan Derinkuyu 8 katlı yeraltı şehri ile meşhurdur. İlçede önemli manastır ve kiliseler bulunmaktadır.

Derinkuyu'nun eski adının “Malakopian, Melegübü” olduğu ve bu adı da değirmen taşlarının çıkartıldığı taş ocaklarından dolayı aldığı, sonraları ise bölgede metrelerce derinlikten içme suyu sağlandığı için isminin Derinkuyu olarak değiştiği ifade edilmektedir (Güney, 2005: 7).

Gülşehir: “Eski adının Arapsun olduğu söylenen ilin adı XIV. yy. da burada yaşamış olan şair Gülşehri'den gelmektedir. Bir dönem Kırşehir'e bağlı olan ilçenin sınırları 1948'de Nevşehir'e bağlanmıştır” (K.K. 6). Bölgenin kayalık arazilerinde kiliseler yer almaktadır. Gülşehir'de çıkarılan kaya tuzunun bölgeye ekonomik anlamda katkısı olmaktadır. Gülşehir'de 1998 yılında açılan havaalanı bölgeyi ziyaret etmek isteyenlere ulaşım kolaylığı sağlamıştır.

Göreme: Nevşehir, Ürgüp, Avanos üçgeni arasında yer alan bölgedir. Şehrin en çok turist çeken ilçelerindedir.

“Göreme tarih içinde alışlagelmiş bir idari yerleşmeden ziyade daima dini bir merkez olmuştur. Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde politik etkinliği olmayan Avcılar’a bağlı bir yerleşmeydi. Adı ilk kez “Korama” şeklinde 600 yıllarına tarihlenen ve Aziz Hieron’un yaşamını anlatan bir belgede zikredilmektedir” (Ötüken,1987: 10).

Göreme’deki kayalık kiliselerin yer aldığı Milli Park’ın 1985 yılında UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi kapsamına alınmıştır (Berkmen, 2015: 599).

Hacıbektaş: İlçe adını bölgede türbesi olan Hacı Bektaş-ı Veli’den almıştır. Hacı Bektaş-ı Veli türbesi ve müzesi, ilçede turizmin canlanmasını sağlamıştır. İlçe her yıl 15-18 Ağustos tarihleri arasında yapılan şenliklerle Alevi Bektaşî inancına bağlı grupların kültür ve sanat etkinliğine sahne olmaktadır. “Günümüzde özellikle Alevilerin önemli bir ziyaret hatta hac yeri olan yerleşme nüfusunun % 95’i Alevidir” (Berkmen, 2015: 600). Bölgede oniks adı verilen mermerler çıkarılmaktadır.

Kozaklı: Nevşehir’e olan uzaklığından dolayı merkezle bağlantısı kopuktur. Bölgede bulunan kaplıcalar sağlık turizminin canlanmasını sağlamıştır.

Kapadokya bölgesi ve özellikle Nevşehir jeotermal kaynaklar açısından zengin olup bunların en önemlisi Kozaklı yerleşmesindeki Kozaklı Kaplıcası’nın bulunduğu alan ve diğeri ise Aleaddin Keykubat tarafından Avanos’ta hamam yaptırılan bölgedeki kaynaktır (Berkmen, 2015: 602).

Ürgüp: Ürgüp, Nevşehir’de peribacalarının en yoğun olduğu ilçelerdendir. Ürgüp’te Hıristiyanlık dönemine ait önemli kiliseler bulunmaktadır. Bölge doğal kayalık yapısıyla turistlerin olduğu kadar sinema sektörünün de ilgisini çekmektedir.

[Ürgüp] Çok eski zamanlarda “Ossianna” olarak ve daha sonra, Selçukluların yönetimi sırasında da “Başhisar” olarak bilinirdi [...] Osmanlıların fethinden önce Ürgüp bir Hıristiyan kentiydi. İlk Hıristiyanlar yöredeki kayaları oymuş ve baskı altında oldukları zamanlarda bu oyuklara saklanmışlardı (Tosun, 2007: 25).

2.2. Nevşehir'in Tarihî, Coğrafi, Sosyo- Kültürel Özellikleri

Nevşehir ili, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer almaktadır. Doğudan Kayseri, kuzeydoğudan Yozgat, kuzeybatıdan Kırşehir, güneyden Niğde ve batıdan Aksaray ile komşudur.

Nevşehir'in adı Bizans egemenliği döneminde "Nissa" olarak geçmekteyken Selçuklu ve Osmanlı dönemindeyken adı "Muşkara" olarak yer alır ve küçük bir köy olduğu söylenir. III. Murat döneminde Niğde livasının Uçhisar kazasına bağlı 187 haneli olarak görülür. 1718 yılında Muşkara köyü, yalnızca Oğuzlardan oluşan bir nüfusa sahiptir. 1726 yılında ise Muşkara adının kullanımının Damat İbrahim Paşa tarafından yasaklandığı, Farsça "Yeni Kent" anlamına gelen "Nevşehir" in kullanılmasını istediği belirtilir. 1870 yılında Kırşehir sancak haline getirilince 1902 yılına kadar Nevşehir bu ile bağlanır. 1902 yılında Nevşehir Ankara vilayetine bağlı beş sancaktan birinin bucağı olur. 1954 yılına kadar da Niğde ilinin bir ilçesi durumunda olan Nevşehir 20 Temmuz 1954 tarihindeki 6429 sayılı yasa ile il olur. Aynı yasa ile Kırşehir ili de ortadan kaldırılarak Nevşehir'e bağlanır (Güney, 2005: 4-7).

Nevşehir; Erciyes, Melendiz ve birçok küçük yanardağın kül lavlarının birikmesi sonucu oluşmuş bir plâtodur. Bu plâto Kızılırmak'ın etkisiyle ikiye ayrılmıştır. Şehir bu plâtonun batı yamacına kurulmuştur. Yüksekliği 1150 metredir. Önemli yükseltileri: Kuzeydoğuda Göbekli Tepesi (1343 m.), batıda Keçikalesi Sırtları (1356 m.), güneyde Aşıklı Tepesi (1670 m.), batıda Alşar ve doğuda Oylu Dağları (1622 m.) olarak ifade edilmiştir (Nevşehir Yıllığı, 1968: 83).

Genel hatlarıyla bakıldığında, Nevşehir İli Orta Anadolu kültür karakteristiğine uygun özellikler göstermekle birlikte, birçok alanda ulusal kültüre ulaşmıştır. Dil olarak İstanbul Türkçesi'nden küçük ağız özellikleriyle ayrışır. İnanç sistemi olarak merkezi otoriteyle örtüşür. Hacıbektaş İlçesi'ndeki mezhepsel fark bu anlayışı bozar nitelikte değildir (Sevindik, 2005: 16).

1924 Nüfus Mübadelesi'nden önce Nevşehir'de Hristiyan, Ermeni ve Rum azınlıkların olduğu ve Müslüman halkla birarada yaşadığı da bilinmektedir.

Nevşehir'de mimari yapılarda kullanılan taşlar kendine has özellikler taşır ve bölgenin değişik yerlerinden çıkartılır. "Bunların başlıcaları: Nevşehir taşı, Kavak

Kepez taşı, Ürgüp taşı, Yuva kepezi gibi adlarla anılmaktadır. Bu taşların renkleri bölge mimarisinin önemli karakteristiğini yansıtmaktadır” (Sevindik, 2005: 16).

Nevşehir topraklarının % 97’si tarıma elverişli olduğundan ekonomisinin tarıma dayalı olduğu belirtilmiştir. Bölgede “buğday, arpa, çavdar, yulaf, mercimek, fasulye, patates, soğan, şeker pancarı, ay çiçeği, nohut “ (Kozan, 2009: 8) yetiştirildiği ancak tarımsal ekonominin “patates, buğday, arpa, üzüm ve şeker pancarı” (Kozan, 2009: 8)’ndan sağlandığı ifade edilmektedir.

“Üretilen yaş üzümün bir kısmı yerleşmede bulunan tarım kredi kooperatifleri tarafından ülke bütünündeki büyük özel şarap fabrikaları, sirke ve pekmez imalathanelerine satılmakta, bir kısmı iç piyasada tüketilmektedir” (Berkmen, 2015: 604). Bölgede yer alan güvercinliklerden elde edilen gübre kısıtlı tarım arazisindeki verimliliği arttırmakta kullanılmaktadır.

“Ortahisar’da ve Avanos’taki kışın soğuğa, yazın sıcağa dayanıklı kayalık depolarda patatesler uzun süre saklanabilmektedir. Ayrıca bu depolar Akdeniz Bölgesi’nde yetiştirilen turuncgillerin saklanmasında da tercih edilmektedir” (K.K. 6).

Nevşehir, pek çok uygarlığa sahne olmuş topraklarındaki jeomorfolojik gelişiminin ona bir hediye olarak sunduğu peribacalarıyla dikkat çekmekte, her yıl milyonlarca yerli ve yabancı turisti kendine çekmeyi başarmaktadır. Şehirde düzenlenen balon seyahatleri bölgenin doğal güzelliklerinin gökyüzünden büyüleyici bir atmosfer içinde görülmesini sağlamaktadır. “2010 yılı sonu itibarıyla Türkiye’ye toplam 36.837.900 turist gelmiş, bunun % 7,74’ü (2.852.000 kişi) Nevşehir’i ziyaret etmiştir” (Berkmen, 2015: 605). “Nevşehir ili kayalık Kapadokya sınırları içinde 112 arkeolojik, 11 kentsel, 19 doğal sit alanı bulunmaktadır” (Berkmen, 2015: 598).

Nevşehir’in doğal güzelliklerinin bölgeye turizm açısından oldukça büyük katkısı olmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede dağdan toplanan kök boyalarla dokunan kilimler, yöresel kıyafet giydirilen ve bölgenin insanları tarafından yapılan bebekler, oniks taşından yapılan tespihler, Avanos çanak ve çömlekleri, minyatür peribacaları, seramik eşyalar, oyalı tülbentler, takılar şehrin turistik ilçelerinde en çok satılan, ilgi gören ve ekonomiye katkısı olan eşyalarıdır. Yine bölgenin geleneksel usullerle yapılan ve mahzenlerde saklanan şarapları da meşhurdur.

2.3. Nevşehir ve İlçelerindeki Hristiyanlık Yapıları

2.3.1. Nevşehir Merkezdeki Hristiyanlık Yapıları

Meryem Ana Kilisesi

Kaymaklı Kilise (Kaymaklı Belediyesi'nin deposu olarak kullanılmaktadır. Derinkuyu'ya yakın olan kasaba Nevşehir merkeze bağlıdır.)

Nevşehir Çan Kulesi

2.3.2 Göreme'deki Hristiyanlık Yapıları

Durmuş Kadir Kilisesi

Yusuf Koç Kilisesi

El-Nazar Kilisesi

Saklı Kilise

Meryem Ana Kilisesi

Kılıçlar Kilisesi

Tokalı Kilise

Elmalı Kilise

Azize Barbara Şapeli

Rahibeler Manastırı

Yılanlı Kilise (Aziz Onuphrius Kilisesi)

Karanlık Kilise

Azize Catherina Şapeli

Çarıklı Kilise

Aziz Eustathios Kilisesi

Kılıçlar Kilisesi

Karabulut Kilisesi

Mesevli Kilisesi

Sarnıç Kilisesi

Theotokos Kilisesi

St. Daniel Chapel

Pantokrator Kilisesi

25 nolu Chapel (Malta Haçlı Kilise)

Karşibucak Kilisesi

Kızlar Kilisesi (Avcılar'da)

Göreme 2b Kilise

2.3.3. Avanos'taki Hristiyanlık Yapıları

Çavuşin Kilisesi (Göreme-Avanos yolu kenarında)
Aziz John Bazilikası / Vaftizci Yahya Kilisesi (Çavuşin Köyü'nde)
Aziz Simon Şapeli (Paşabağlarda, Göreme-Avanos yolu üzerinde)
Dereyamanlı Kilisesi (Meryem Ana Kilisesi)
Belha Manastırı (Özkonak Kasabası'nda)
Üzümlü ve Balıklı Kilise (Zelve Açık Hava Müzesi'nde)
Direkli Kilise (Zelve Açık Hava Müzesi'nde)
Geyikli Kilise (2009'da yıkılmıştır.)
Kutsal Haç Kilisesi (Zelve)
Zelve 1 Nolu Kilise (Çok Haçlı Kilise)
Güllüdere Kilisesi (Aziz Agathangelus Kilisesi)
Güllüdere Haçlı Kilise
Güllüdere Ayvalı Kilise
Güllüdere 3 Haçlı Kilise
Güllüdere Yovakim ve Anna Kilisesi
Çavuşin Badem Kilise
Nikeforos Fokas Kilisesi (Çavuşin'de)

2.3.4. Derinkuyu'daki Hristiyanlık Yapıları

Aziz Theodoros Trion Kilisesi (Üzümlü Kilise)
Başmelekler Kilisesi (Derinkuyu Merkez Cami olarak kullanılmaktadır.)
Yeraltı Manastırı (Aya Merganos Manastırı)
Kutsal Havariler Kilisesi (Özlüce Köyü)
Suvermez Kilisesi (Suvermez Kasabası'nda. Bölgede kitabesi olmayan tek kilisedir.)

2.3.5. Gülşehir'deki Hristiyanlık Yapıları

Aziz Jean Kilisesi (Karşı Kilise / Vaftizci Yahya Kilisesi)
Açıksaray Kilisesi
Yüksekli Köyü Kilisesi
Aziz Dimitros Kilisesi
Tatların kilise (Acigöl)

Aziz Dimitris Kilisesi

2.3.6. Ortahisar'daki Hristiyanlık Yapıları

Üzümlü Kilise (Aziz Nichitas Kilisesi)

Harım Kilise

Cambazlı Kilise (Sarıca Kilise)

Tavşanlı Kilise

Kepez Kiliseleri

Balkan Deresi Kiliseleri

Hallaç Manastırı ve Kilisesi

Aynalı (Fırkatan) Kilisesi

Sütunlu Kilise

Azize Nino Kilisesi

Pancarlık Kilisesi

Ala Kilise

Anonim Kilise

2.3.7. Ürgüp'teki Hristiyanlık Yapıları

Aziz Vasilyos Kilisesi (Mustafapaşa'da)

Konstantin- Helena Kilisesi (Mustafapaşa'da)

Archangel Manastırı (Cemil Köy'de)

Hagios Stephanos Kilisesi

Timios Stavros Kilise

Kutsal Havariler Kilisesi

Tağar (Aziz Theodore) Kilisesi

40 Şehitler Kilisesi

Ayvalı köyü Kilisesi

Aya Nikola Manastırı

Kutsal Haç Kilisesi (Cemil Köy'de)

Hıdırellez Kilisesi

Saint Euphemia Kilisesi

Keşlik Manastırı (Cemil Köy'de)

Zindanönü Kilisesi

Aziz Basilios Kilisesi

Aziz Yuhannis Kilisesi (Mustafapaşa'da yıkıldı.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HRİSTİYANLIKTAKİ BAZI KAVRAMLAR

3.1. Aziz

Aziz kelimesi yeryüzünde Tanrı lütfunu temsil ettiğine ve yaşayanlar için Tanrı katında aracılıkta bulunulabileceğine inanılarak yüceltilen ve yetkili kilise organlarınınca kutsal ilan edilen kişiyi anlatmaktadır (Mamytov, 2010: 11).

Aziz kelimesinin Arapça karşılığı kıldistir. Batı dillerinde aziz için aslı Latince “*sanctus*” olan “*Saint*” kelimesi kullanılmaktadır. Hint Avrupa kökenli “sak” tan gelen bu kelime ile kutsallık ve ilahi güç ifade edilmiştir. Ruslar aziz için “*svyatoy*” (azize – *svyataya*) kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime “*svyat*” kökünden türemiştir. Svyat ise, “*temiz, günahsız, mükemmel*” anlamlarına gelmektedir. Onlar ayrıca bu kelimeyle Hristiyanlığı kabulden sonra Tanrı’nın yeni seçilmiş halkı olarak ve kutsal Ruh’un desteği ile Hristiyanlık için din yolunda yaptıklarının büyük anlam taşıdığı vurgulanırken, diğer yandan bu ülkedeki azizlerin çokluğu ve onların ülkeyi dualarıyla koruyarak ona kutsallık verdiği de anlatılmak istenmektedir (Mamytov, 2010: 11).

Kutsal sayılan aziz ve azize kavramları Hristiyanlıkla birlikte ortaya çıkmış bir kavram değildir. Çünkü Eski Ahit’ten itibaren Tanrı, Melekler ve Peygamberlerin kutsal sayıldığı görülmektedir. Eski Ahit’te Yeremya ve Elişa’nın kutsal olarak tanımlandığı bilinmektedir. Ayrıca Eski Ahit’te görülen aziz ve azizelerin Yeni Ahit’te de anlam kazandığı görülür. Yeni Ahit, Luka 1, 7; Petrus’un Birinci Mektubu, 3,5 ve Petrus’un İkinci Mektubu, 3, 2’de bazı peygamberler aziz, İsrail’in kurucusu olan üç Patrik eşi ise azize olarak kabul edilmiştir (Gür ve Yılmaz, 2016: 229).

Hristiyanlıkta aziz kavramının doğuşunda ve gelişiminde Hristiyanlığın devralmış olduğu bazı Musevi Geleneklerinin rolü olmuştur. Musevilikte, güçlü bir peygamberlik inancı bulunmaktadır. Musevilikteki bu peygamberlik inancının etkisiyle Hristiyanlık dini yaşamında Tevrat’taki ayetlerdeki Yahudi

peygamberlerinin mucizelerini, kendilerine yakın görerek bu peygamberleri aziz olarak kabul etmişlerdir (Uysun, 2011: 246).

Bu kelimenin, inananlar içinden özel saygıyı hak ederek yüceltilenler için kullanılmasında I-IV. yüzyıllar arasındaki baskıların büyük rolü olmuştur. Baskılar sonunda dinleri için canlarını feda eden kilise üyelerinin doğrudan cennete gittiklerine inanılmış ve onlar yüceltmeye başlanmışlardır. Böylece aziz sıfatı onlar için kullanılır hale gelmiştir (Mamytov, 2010: 12).

“Ayrıca, azizler arasında bir kısmı din şehidi olan bakireler ve dul veya pişmanlığını dile getirmiş kadınlar da bulunur” (Uysun, 2011: 247). Azizlerle ilgili anlatılar kısmında da yer verdiğimiz Azize Barbara ve Katherina dini uğruna şehit edilmiş kadınlara örnek olarak gösterilebilir. Barbara Hıristiyan olduğu için pagan babası tarafından kafası kesilerek katledilmiş olarak anlatılır. (Uysun, 2011: 270) Azize Katherina da Hıristiyan olduğu için Roma valisi Maksimos’un emriyle öldürülmüştür diye anlatılarda yer alır. (Uysun, 2011: 271)

Aziz kelimesinin zaman içinde ve değişik faktörlerle kapsamı genişlemiştir. İlk dönemlerde bu kelimenin kapsamına sadece peygamber ve din şehitleri (Martyr) girerken, takip eden dönemlerde işkence gören, ancak şehit olmayan azizler, Hıristiyanlığın resmi din olmasıyla dini hayattan tatmin olmayıp inzivaya çekilen keşiş azizler ve dinini insanlara öğretmeye çalışan din görevlisi azizler girmiştir. Ardından Hıristiyanlığın devlet dini olduktan sonra devlet başkanlarının arasından çıkan yönetici azizler gibi çeşitleriyle de aziz kelimesinin içeriği genişlemiştir (Mamytov, 2010: 12).

Devlet başkanlarının aziz olarak kabul edilmesinde Konstantin’in büyük payı olmuştur. Onun 313 yılında Milano Fermanı’nı ilan etmesinin ardından Hıristiyanlık serbest hale gelmiş ve onun adı, kutsal haçı bulduğuna inanılan annesi Helena ile birlikte azizler arasında zikredilir olmuştur.

2. yüzyıl sonu – 3. yüzyıl başından itibaren Hıristiyanların aziz inanışında bazı gelişmeler görülür. Bu dönemde Hıristiyanlar, paganlarda görülen ölüye saygı gösterme anlayışını kendilerine uyarlayarak, azizlerin anılarını yaşatmak için mezarlara kutsallık kazandırmıştır. İman edenlerin Hıristiyanlığı yaymaya çalıştıkları hatta bu uğurda canlarından oldukları bilinmektedir. Bunun sonucunda 2.yüzyıldan

itibaren canından olanlara Martyr adı verilmiştir. 4. yüzyıldan itibaren kilise çevresindeki din adamları, yaşamlarını bir sütun üzerinde (stilit), inzivaya çekilerek sürdürmüş olan din adamlarına da aziz ünvanı verilmiştir (Gür ve Yılmaz, 2016: 229)

313 yılında roma İmparatoru Konstantin'in Milano Fermanı ile inanç özgürlüğü tanınmasının ardından Hristiyanlara yapılan zulümler sona ermiştir. Bu dönemden itibaren azizlik kavramının atfedildiği din şehitleri artık yoktur ve kelimenin kapsamı da değişmeye devam etmektedir.

4. Yy. sonlarında Hristiyanlara yapılan zulüm sona erdiğinde ve Hristiyanlık resmi din olduktan sonra bir kilise takvimi oluşturulmuş, azizlerin yıllık düzende anılışı kilisenin aktivesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. Azizlerin toplum hayatının bir parçası haline gelişi ve kültürel anlamda neredeyse fonksiyonel bir boyut kazanışı da bu dönemlere rastlamaktadır. Azizler adına kilise ve manastırların kurulması ise her aziz figürü için bir kült oluşmasına yardımcı olmuştur. Manastır sisteminin ortaya çıkışı ile oluşan hiyerarşi azizleri en üst noktaya koşullandırmış, çilecilik başka bir boyut kazanmış, azizler her münzevi ya da dindar için birer rol model haline gelmişti (Urgun, 2011: 8).

Azizlerin rol model haline gelmesinde dini yaşama ve yaymadaki çabaları etkili olmuştur. Azizlere atfedilen özellikler onların insanlar arasındaki etkisini artırmıştır. Azizlerin hem hayattayken hem öldükten sonra mucizeler gösterdiklerine inanılmıştır. Örneğin Aziz Nikolas “Noel Baba” kimliği altında hala yaşatılmakta; onun darda kalan yolculara, yolunu kaybeden denizcilere, tüccarlara yardım amaçlı çağrıldığında hemen yetiştiğinden azizlerle ilgili olan anlatılar kısmında bahsetmiştik. Yine Azizlerin en üstünü olarak kabul edilen Meryem'e dualar edilmekte onun şifa verdiğine, yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Meryem, Mesih'in annesi olması nedeniyle Tanrı'ya en yakın kişi olarak görülmekte ve duaların kabul olmasında en etkili kişi sayılmaktadır. Yardım isteyenlerden bazılarında görüldüğüne dair anlatılar da bulunmaktadır. İnsanlar dualarında azizlerin cennette kendilerine kurtuluşa ermeleri için dua ettiklerine inanmışlardır.

Kimi azizlerin geride kutsal kalıntılar bıraktıklarına inanılmaktadır. Bunlardan en önemli olanı azizlere ait olan kutsal naaşların çürümediğine olan inançtır. Kutsal Ruh'un yuvası ve konağı haline geldiği düşünülen bu kutsal naaşların da mucize

gösterdiğine, şifa verdiğine inanılmaktadır. Ayrıca naaşları ve ikonalarının kutsal ve güzel kokulu yağ çıkarttığı ve onun şifalı olduğu dile getirilmektedir (Mamytov, 2010: 14-15).

Hristiyanlar azizlerin ikonaları önünde dua etmişler, ikonaları Tanrı'yla bağ kurmada araç olarak görmüşlerdir. Azizlerin cennette insanlar için yardım ettiğine inanmışlar ve onlardan yardım dilemişlerdir. Bu ikonalara kiliselerde olduğu gibi evlerinde de yer vermişlerdir.

6. 7. yy'dan sonra kilise, tanrının evinden ziyade toplumsal hayatı domine eden bir kuruma dönüştüğünde – belki de Hristiyanlığa uygulanan zulüm sona erdiği ve martirlik olgusu rafa kaldırıldığı için – “azizlik” Hristiyanlığa teolojik yahut maddi katkıda bulunan kimselere verilen bir mevki/ünvan haline dönüşmüştü (Urgun, 2011: 8).

Bir kimsenin aziz olarak kabul edilmesine X. yüzyılın sonlarına doğru kilise tarafından resmen tanınması şartı getirilmiş ve azizlik kavramı resmileştirilmiştir.

Azizlik mertebesinin resmen tanınması, ilk kez Papa XV. Johannes tarafından 993 senesindeki Lateran Konsili'nde Augsburg piskoposu Virich'i (ö.973) azizliğe yükseltmesiyle başlamıştır. Katolik Kilisesi, önceleri mahalli kişilere ait olan aziz unvanı verme yetkisini 1200 senesinden itibaren sadece papalara tanımıştır. Bundan sonraki süreçte papalık o dönemdeki bazı yanlış aziz ilan etme olaylarını da engellemek için bu işi sıkı tutmuş ve XIV. yüzyılın sonlarına doğru kanonizasyon (aziz ilan etme) yasal prosedür haline getirmiştir (Mamytov, 2010: 54).

Palaiologos'lar döneminde (1261-1453) azizlik derecesine yükseltilmek daha çok bürokratik bir süreç haline almıştı. Yapılan iş, azizin adının ve onun anıldığı yortu gününün Büyük Kilise'nin (Aya Sofya'nın) litürjik takvimine eklenmesiydi (Güngör, 2016: 245).

Aziz olarak kabul edilen kimselerin ölüm yıl dönümleri belirli bir takvimde kutlanmıştır ve günümüzde de kutlanmaya devam edilmektedir. Mevlana'nın ölüm gününü, Şeb-i Arus (düğün gecesi) olarak kabul etmesi gibi azizlerin de öldükleri gün, Tanrı'ya kavuştukları gün olarak kabul edilmiş ve bu bakışla doğdukları değil öldükleri güne bir yortu atfedilmiştir.

3.2. Martir (Martyr)

“Martir” Hristiyanlıkta inançları uğruna işkencelere maruz kalarak şehit edilen kişiler için kullanılan bir unvandır.

“Romalıların Hristiyanlara karşı uyguladığı baskı ve zulüm, Hristiyanların dünyasında önemli bir yer kaplayan martyrların (din şehidi) ortaya çıkmasına yol açmıştır” (Tokay, 2007: 31).

Şüphesiz dinler uğruna öldürülen şehitler, inananların gözünde yücelmiştir. İnananlar onların gerçek iman sahibi oldukları ve bundan dolayı Tanrı’ya yakın olduklarına inanmışlardır. Onlara göre şehit azizler, İsa’nın düşüncelerini, getirdiği dinin ilkelerini yaşamak isterken, bu yolda işkenceye maruz kalarak öldürülmüşlerdir. Ayrıca İsa da acı çekerek öldürüldüğünden, onun ardından zorluk çekerek ölmek kurtuluşun en kestirme yolu olmuştur. İsa da bunların yaşanacağını önceden hissetmiş ve kendisine inananların zorluk ve işkencelere maruz kalacaklarını bildirmiştir (Mamytov, 2010: 142).

İsa’nın çarmıhta öldürülmesi ve buna havarilerin tanıklık etmesi de şehitlik düşüncesinin gelişmesinde önemli olmuştur. Bundan dolayı ilk dönem dindarları tarafından İsa gibi din yolunda öldürülmenin, Göksel Kilise’ye girmenin garantisi olarak algılanmıştır. Zamanın baskıcı şartları da dindarların şehit olmalarına ve dolayısıyla İsa gibi öldürülmelerine zemin hazırlamıştır (Mamytov, 2010: 142).

Din şehitleri inançlarını savunarak verdikleri kahramanlık ve sebatkârlıklarından dolayı övülmeye ve yüceltmeye başladılar. Hristiyan kahramanların başını havariler çektiler. Onların en önde gelenleri havarilerin başı sayılan Roma’da öldürülen Aziz Petrus ve Aziz Pavlus oldu. Özellikle Hristiyanların ilk şehitlerinden sayılan, M.S. 37 senesinde taşlanarak İsa gibi eziyet çekerek öldürülen havari İstefan’ın inananlar üzerinde derin izler bıraktığı bildirilmektedir (Mamytov,2010: 37).

Orta Çağın en çok kullanılan ve erken referans şehitler listesi, muhtemelen geç bir dönem kabul edilen 6. Yüzyılda “şehitler takvimi” olarak, Roma, Afrika, Hristiyan Doğu’da ve Galya’da, rahipler tarafından derlendi. Bununla birlikte VII. Yüzyıldan itibaren Roma’da St. Barbara (Bizans kaynaklarında Aya Varvara) tartışmasız doğu

ve batı kiliselerinde büyük saygınlık kazanarak “Büyük Şehit” unvanı almıştır (Güngör, 2016: 250).

Bizans teolojik düşüncesinde, sanatında ve halkın yaşamında büyük bir yer kaplayan Kapadokyalı martyrlar arasında şu isimler sayılabilir: Hyacinthus, Kyrillos, Markurios, Eustratios, Auxentios, rahibe Khreste ile Kalliste ve Sebastia'nın Kırk Asker Şehidi (Akyürek,1998: 232). Basil' in XIX. Vaz'ında Sebastia'nın Kırk Asker Şehidi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna göre imparator Licinius'un görevlileri pagan idollere kurban adamakla emrolunan askerler bu emre karşı çıkınca bütün bir gece boyunca buz tutmuş gölde tutularak şehit edilmiştir (1989: IXX). Bu kırk asker daha sonra bütün Hıristiyan dünyasında büyük saygınlık kazanmış, özellikle de Doğu Hıristiyanlığında önemli bir kült oluşturmuş ve pek çok sanat eserine ilham kaynağı olmuştur (Tokay, 2007: 31).

3.3. Keşiş

Keşiş, Hıristiyanlıkta kendisini dünyevi işlerden uzaklaştırarak Tanrı yoluna adanmış kişiler için kullanılan bir kavramdır.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olup yaygın hale gelmesiyle keşişlik hareketi ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren keşişlik azizlik açısından önemli sayılmıştır (Mamytov, 2010: 144).

Konstantin'in Milano Fermanı'nı ilan etmesiyle birlikte Hıristiyanlık serbest hale gelmiş ve artık martyrlar (şehitler) IV. yüzyıldan itibaren görülmemiştir. O zamana kadar azizlik mertebesinde kabul edilen martyrların yerini keşişler almaya başlamıştır. Kiliselerde özgür bir şekilde Hıristiyanlığın yaşanmasını dinin dünyevileşmesi gibi gören bazı Hıristiyanlar, Tanrı'ya daha yakın olmak için kendini insanlardan uzaklaştırmıştır. Günlerinin büyük bir çoğunluğunu ibadet ederek ve oruç tutarak geçiren keşişlerin Türk-İslam tasavvufundaki karşılığının “derişlik” olduğunu söyleyebiliriz.

Bu tez çalışması içinde yer verdiğimiz “Aziz Simon, insanlardan kendini uzaklaştıran ve bir sütun üstünde zamanını sadece ibadet ve oruçla geçiren bir keşiştir” (K.K. 7). Yine tez çalışması içinde yer verdiğimiz Aziz Oniphrius da Tanrı'yı aramak için

kendini insanlardan uzaklaştırmış, çöllere vurmuş, sadece çölde bulduğu otlarla karnını doyurmuş bir keşiş örneği olduğu belirtilmektedir. (Kapadokya, 2013: 76)

3.4. Vaftiz

Vaftiz, ekmek –şarap (komünyon=aş-a-i rabbani), güçlendirme, günah itirafı, son yağlama, rahip takdisi ve nikâh olmak üzere yedi kilise ayini (sırrı) içinde en önemlisi; suya batırmak ya da daldırmak anlamına gelen vaftiz ayinidir (Akalin, 2014: 42).

Terim anlamıyla vaftiz ise, bir kişinin kilisenin yetkili bir görevlisi tarafından Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına günahlarının affedilmesi ve yeni bir hayata dirilmesinin sembolü olarak suya daldırılması demektir. Bunun yanı sıra vaftiz, Hıristiyanlığa giriş ayini olarak kabul görür; hem günahları temizler hem de Kutsal Ruh'un alınmasını sağlar (Yılmaz, 2015: 122).

Suyun, kutsallığına ve günahlardan arındıracağına dair inanç Mesih İsa'nın, Vaftizci Yahya tarafından ilk kez Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesiyle başlamış ve Hıristiyanlığa giriş uygulamasında gelenek haline gelmiştir. Kiliselerde "İsa'nın vaftiz edilmesi" sahnesinde Kutsal Ruh'un İsa'nın üzerine inmesi güvercin şeklinde sembolize edilmiştir. Bu sahnede de ifade edildiği gibi Hıristiyanlıkta vaftiz olduktan sonra Kutsal Ruh'a sahip olunacağına inanılmaktadır. "Justin, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz edildiklerinden bahseder ve İsa'nın 'vaftiz olmadıkça Tanrı'nın krallığına giremeyeceksiniz' sözünü referans gösterir" (Yılmaz, 2015: 125). Hz. İsa'nın ölümünü ve dirilişini sembolize eden bir ritüel şekline dönüşen vaftiz olmanın Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren şeklen uygulanışı ise şu şekilde ifade edilmektedir:

Aday, daha önceki hayatında öldüğünü sembolize edecek şekilde çıplak olarak vaftiz edilir; vaftizden çıktıktan sonra yeni bir elbise giyer ve yeni bir isim alır; kendisine süt ve baldan oluşan mistik bir yiyecek verilirdi. Bütün bunlar onun Mesih'te yeni bir hayatta yeniden doğduğunu sembolize etmektedir (Aydın, 1982: 53).

3.5. Manastır

Manastır kelimesi, "tek, yalnız" manasına gelen Grekçe monostan türetilen ve münzevi hayat tarzını benimseyenlerin (monachos) yaşadığı mekânları ifade eden

“monasterio”nun Türkçedeki anlamıdır. Manastır kuruluşları kilise, şapel, vaftizhane, keşiş hücreleri, çan kulesi, kütüphane, konuk odaları, yemekhane, kiler, şarap mahzeni, yatakhane, hamam, çeşme, ayazma (kutsal su), revir, kripta, zindan, farklı ihtiyaçların karşılandığı atölye ve imalathanelerden oluşmaktadır (Eriş Kızgın, 2018: 320).

Manastır içinde birden fazla mimari yapıya sahiptir. Bunun nedeni münzevi hayat tarzını benimseyip buralarda eğitim alanların dışarıya çıkmasını engellemektir. Dünyadan elini çeken insanları aynı yapı altında toplamak, dışarıyla bağlantısını kesmek amacıyla ihtiyaç duyulabilecek her yapı bir arada toplanmıştır. Türk İslam mimarisindeki külliyeinin, Hristiyan mimari yapısındaki manastırın karşılığı olduğunu söyleyebiliriz. Külliyelerde de medrese, kütüphane, hamam, aşevi, kervansaray, çarşı, okul, hastane, tekke ve zaviye gibi yapılar caminin etrafında toplu bir şekilde bulunurdu.

3.6. Şapel

“Şapel, kiliselerden ayrı ve nispeten daha küçük olan Hristiyanların ibadet yeridir. Şapel, Türk-İslam mimarisindeki mescidin karşılığıdır. Bağımsız bir yapı olabileceği gibi herhangi bir kurumun içinde insanların ibadet ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla yapılmış küçük ibadethaneler de şapel olarak adlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra kilise içerisinde bir aziz adına ayrılmış odalara da şapel denilmektedir” (K.K. 1).

3.7. Kilise

Kilise Yunanca “toplamak, toplantı” anlamına gelen ekklesia kelimesinden türer ve İbranicede İsraililerin “toplanması” ya da “cemaati” için kullanılan *kahal* ın karşılığıdır. Kilise, başlangıçta Hristiyan cemaatlerini ifade ederken ibadet için kullanılmak maksadıyla binaların inşa edilmesinden sonra, cemaatin ibadet maksadıyla toplanmış olduğu yerin adı olarak kullanılmaya başlandı (Aydın, 2015: 59).

İslamî mimaride ibadet etmek için kullanılan ve içerisinde din görevlilerinin de bulunduğu caminin Hristiyan mimarisindeki karşılığının kilise olduğunu söyleyebiliriz.

Kiliseler mimari özellikleri bakımından kendi içerisinde gruplara ayrılmıştır. Kapadokya'daki kiliseler, mimari özellikleri bakımından şu gruplara ayrılır:

1. Tek nefli kiliseler
2. İki nefli kiliseler
3. Üç nefli kiliseler
4. Haç plânlı kiliseler
5. Kapalı Yunan Haçı plânlı kiliseler (Uysun, 2011: 60).

3.8. Teslis

Hıristiyanların savunduğu teslis inancı “Bir üçtür, üç birdir” (üçlü birlik) şeklinde formüle edilmektedir. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak isimlendirilen bu üç unsur, yalnızca kendi aralarındaki ilişki bakımından farklılaşmakta, fakat hakikatte üçü tek bir tanrıya karşılık gelmektedir. Hıristiyanlara göre Tanrı'daki şahıslar tek olan tanrısallığı, kendi aralarında paylaşmış değerlerdir ve her biri de bütünüyle birer tanrıdır (Şengül, 2014: 172).

Hıristiyanlığın oluşturduğu bu “Teslis Doktrinine göre, Allah Bir'dir. Ancak İsa'nın Babasıdır. Bu şekliyle Allah da, Babalık niteliği vardır. Öyleyse Allah bir baba olduğundan bu Baba oluş da Tanrı'dır. Allah gönderdiği “Ruh” ile İsa'nın anasını gebe bırakmıştır. Bu Ruh, Tanrısal Ruh'tur. Buna “Ruhu'l Kudüs” denir. Bu niteliği yüzünden, Ruh da Tanrı'dır. Meryem'in doğurduğu İsa ise, Oğul'dur. Ancak Tanrısal özden olan oğuldur. Bundan dolayı o da Tanrı'dır (Aydın, 1982: 143).

Kiliselere “İsa'nın vaftiz edilmesi” sahnelerinde Kutsal Ruh'un bir güvercin şeklinde sembolize edilmesinde teslis inancı yansıtılmaktadır. Ruhu'l Kudüs'ün, Mesih İsa'ya inmesinde Tanrı'nın dünyada vücut bulmuş hali yansıtılmak istenmektedir. Mesih'in doğumu da zaten Cebrail'in, Meryem'e bir ruh üflemesiyle gerçekleşmiştir. Hz. İsa'nın Oğul olarak tanrısallığı, tanrısallığının mahiyeti İznik Konsili, Efes Konsili ve İstanbul Konsili'nde en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Kutsal Ruh'un tanrısal bir niteliğe sahip olduğu III. yüzyılın etkili Hıristiyan teoloğu olan Origen tarafından savunulmuş olsa da, 325 İznik Konsili'nde ona da inanmanın imanın bir rüknü olduğu ilan edildi. Ancak, Baba ve Oğul ile aynı cevherden olup teslisin üçüncü unsuru oluşu 381'de I. İstanbul Konsili'nde kabul edildi.

Ruhulkudüs'ün teslisin üçüncü unsuru olarak kabul edilmesinde etkili olanlar, Kapadokyalı Kilise Babaları olarak bilinen Kayseriyalı Basil, Nazinsuslu Gregory ve Nyssalı Gregory'dir (Aydın, 1982: 31).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NEVSEHİR'DEKİ HRİSTİYANLIK YAPILARI VE ANLATILARINA İLİŞKİN İNCELEME

4.1. Aziz ve Azizelerin İsmi

Nevşehir'deki Hristiyanlık Yapıları ve Azizleri adlı çalışmada 13 aziz ve 6 azizenin anlatısına yer verilmiştir. Çalışmada aziz ve azizelerinin anlatılarına, isimlerinin kullanıldığı Hristiyanlık yapılarına alfabetik olarak Beşinci Bölüm'de yer verilmiştir. Bu aziz ve azizeler şunlardır:

Azizler

1. Aziz Basil
2. Aziz Eustathios
3. Aziz Georges (Aya Yorgi)
4. Aziz Hieron
5. Aziz Konstantin
6. Aziz Nikolas
7. Aziz Onuphrios
8. Aziz Simon
9. Aziz Theodore
10. Aziz Theodoros Trion
11. Vaftizci Yahya
12. Aziz Yovakim
13. Aziz Yuhannis

Azizeler

1. Azize Anna
2. Azize Barbara
3. Azize Helena
4. Azize Katherina
5. Azize Nino
6. Meryem Ana

4.2. Çalışmada Yer Alan Hristiyanlık Yapılarının Mimari Özellikleri ve Tarihlendirilmesi

Azize Barbara Kilisesi, Göreme Açık Hava Müzesi'nde yer alan haç plânlı, kayaya oyma kiliselerdendir. Kilise duvar resimlerindeki düşük kaliteden, sembolik sahnelere tercih edilen figürlerden ve bu figürlerin uygulanmasındaki üslup ve ikonografi benzerliğinden dolayı Yılanlı Grup Kiliseleri arasında değerlendirildiği belirtilmektedir (Karaca, 2013: 17). Bu grubun ortak özelliği olan ve Azize Barbara Kilisesi'nde de yer alan unsurlar ise şunlardır: Apsis sahnesini Pantokrator İsa ve deisis oluşturmaktadır, aziz ve azize resimleri Eski ve Yeni Ahit sahnelerine tercih edilmiştir, bu grubun en belirgin özelliği olan Aziz George ve Aziz Theodore'un at üstünde ejderle savaştığı sahnesi yer almaktadır, geometrik motifler ve mitolojik semboller kırmızı bir boya ile kaya üzerine uygulanmıştır. Kilise XI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir.

Aziz Basil Şapeli, Göreme Açık Hava Müzesi'nde yer alan kayaya oyma yapılardandır. Schiemenz'in "Yılanlı Grup" olarak adlandırdığı kiliseler arasında yer alır. Bu kiliselerin ortak özelliği olan ana apsiste İsa portresine, aziz tasvirlerine ve at üzerinde ejderle savaştığı Aziz Theodore ve Aziz George sahnesine bu kilisede de rastlanmaktadır. Şapel dikdörtgen plânlı, üç apsisli, beşik tonozludur ve XI. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

Aziz Eustathios Kilisesi Göreme'dedir ve kayaya oyma kiliselerdendir. Kilise beşik tonozludur, tek apsisli ve sunağı bulunmaktadır. Kilise, duvarlarında öyküleyici çevrimlerin olması yönüyle Tokalı Kilisesi'ne benzemektedir. "Kilisedeki resim çeşitliliği, Kapadokya kiliselerinde görülen resim çeşitliliğini tanımada özel bir örnektir" (Korat, 2012: 226). Kilise dikdörtgen plânlı ve 2 neflidir. Kapadokya kiliselerinde genellikle tek nefli kiliseler görülmektedir. 2 nefli kilise olma özelliği Göreme'deki kiliseler arasında yalnızca bu kilisede görülmektedir.

Aziz Hieron Şapeli, Göreme-Uçhisar yolu üzerinde yer alan dikdörtgen plânlı, tek apsisli, oyma bir kilisedir. Kaya içine oyularak yapılan kilisede hiç fresk olmaması dikkat çekicidir. Bir duvarı yıkık olan şapelin sadece mezar oyuklarının olduğu bir odada kabartma haçlar bulunmaktadır.

Azize Katherina Şapeli, Göreme Açık Hava Müzesi'nde yer alan "Yılanlı Grup Kiliseleri"ndendir. Giriş kısmında dokuz mezar çukuru bulunan şapel haç plânlıdır. "Haç kolları beşik tonozludur ve tek apsisi olup apsisi templonludur. XI. yy.a ait şapelin naos kısmı bezemelidir" (Akşit, 2011: 123). Yılanlı Grup Kiliseleri'ne has özelliklerden olan aziz ve azize tasvirlerine, geometrik süslemelere, deisis sahnesine şapel içerisinde yer verilmiştir.

Konstantin ve Helena Kilisesi, Ürgüp'ün Mustafapaşa Kasabası'ndadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânlı bir kilisedir. " Sarı ve gri renkteki kesme taşlardan inşa edilmiştir" (Pekak, 1998: 21). Kilisenin batı giriş kapısında yer alan kitabeye göre kilise Sultan Ahmet zamanında 1729'da inşa edildiği, Sultan Abdülmecit zamanında, Başrahip Pasios döneminde, 1850 yılında da tamir edildiği belirtilmektedir (Pekak, 2009: 168).

Nevşehir Kalesi yakınlarında yer alan Meryem Ana Kilisesi doğu-batı doğrultusunda ve dikdörtgen plânlıdır. Kilisenin yapımında sarı Nevşehir taşı kullanılmıştır. Kilisenin batısındaki giriş kapısında yer alan kırık kitabeye göre "kilise Başrahip Pasios zamanında 1849 yılında inşa edilmiştir (Pekak, 1998: 3). Başrahip Pasios'un adının ve 1849 yılının kullanılması kilisenin Abdülmecit zamanında yapıldığını göstermektedir.

Göreme'de yer alan Meryem Ana Kilisesi ise dikdörtgen plânlı, doğu-batı uzantılı, II. yüzyılın birinci yarısına tarihlendirilen kayaya oyma kiliselerdendir. Kilisenin üç apsisinden biri yıkıktır.

Yovakim ve Anna Kilisesi, Çavuşin Köyü ile Göreme arasında yer alan Güllüdere Vadisi'ndedir. Kilisenin demirden kapısı kilitlidir. Kilisenin etrafında bulunan birkaç şapel buranın zamanında manastır olarak kullanıldığını göstermektedir.

Azize Nino Kilisesi, Orta Asya'dan Ortahisar'a isimli belgesele göre Azize Nino'nun yaşadığı düşünülen, şu anda Mehmet Yılmaz'a ait olan bir evin içerisinde yer alan küçük bir yapıdır. 280-332 yılları arasında yaşamış (m. Radikal.com.tr, 2010) Azize Nino'ya ait bu yapının III. -IV. yüzyıla ait olması muhtemeldir.

Aziz Onuphrios Kilisesi, Göreme Açık Hava Müzesi'ndedir. XI. yüzyıla ait, kayaya oyma "Yılanlı Grup Kiliseleri"ndendir. Kilise dikdörtgen plânlı ve beşik tonozludur.

Bu grup kiliselere ait özelliklerden deisis sahnesine, aziz ve azize tasvirlerine, geometrik desenlere, ejderle savaşan Aziz George ve Theodore sahnesine bu kilisede de rastlanmaktadır.

Aziz Simon Şapeli, Zelve Paşabağlar'dadır. Bağların içinde yer alan üç başlı peribacalarından birinin adı Aziz Simon Şapeli'dir. "Şapelin tavanını kaplayan haç rölyefin dört kolunun çevresindeki yazılardan sadece Konstantin ve Azize Ana'nın isimleri okunmaktadır" (K.K. 5). Şapelin üstünde ise bir keşiş hücresi bulunmaktadır.

Aziz Theodore Kilisesi, Ürgüp'ün Yeşilöz Köyü'ndedir. T plânlı, büyük bir apsise sahip olan bir kilisedir. Kilise içerisindeki resimlerden yapının XI. veya XII. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu resimlerdeki üslup farkı kilisenin birden fazla ressam tarafından bezendiğini göstermektedir. Üst katındaki galeriye bir merdiven sayesinde çıkılması Kapadokya'da sadece bu kilisede görülen bir özelliktir (K.K. 5).

Aziz Theodoros Trion Kilisesi, Nevşehir-Niğde karayolu üzerinde Derinkuyu sınırları içinde yer almaktadır. Kilise büyük çan kulesiyle, haç biçimli pencereleriyle, yüksek, ihtişamlı mimari yapısıyla göz doldurmaktadır. Buna karşın kilisenin bahçe duvarlarına spreylen boyalarla yazılan yazılar kilisenin insan tahribatına uğradığını göstermekte ve ihtişamını gölgelemektedir. Kilisenin taç kapısındaki kemerde salkım ve üzüm motifleri bulunmaktadır. "Üç bölümlü bir narteksi, içten yarım daire şeklinde ve dışardan çok cepheli üç apsisi bulunmaktadır. Kilisede yer alan Pantokrator İsa sahnesinin yıldızlı olması dikkat çekicidir ve bu özellik sadece bu kilisede görülmektedir" (K.K. 8). Kilisenin batı cephesindeki giriş kapısında yer alan kitabeğe göre kilisenin Abdülmecit Han zamanında, Haldiaslı Başmimar Kriako Papadopoulus Efendi tarafından 1858 yılında inşa edildiği belirtilmektedir (Pekak, 2009: 261).

Vaftizci Yahya Kilisesi, Gülşehir'dedir. İki katlı, oyma bir kilisedir. Birinci ve ikinci kat arasındaki bölüm yıkılmıştır. İlk katta sembolik desenler yer alırken ikinci katta Kapadokya ikonografisinde benzeri olmayan, geç dönemde bezenmiş (1200 başları) resimlerden oluşmaktadır (Korat, 2012: 273). Roma Dönemi'nden kaldığı ifade edilen kilisenin apsisindeki kitabeğe göre kilise 1212 yılına tarihlendirilmektedir (Akşit, 2011:161). Kilise içinde Mikail ve Cebrail'in, aziz ve azizelerin, Eski Ahit peygamberlerinin tasvirleri yer almaktadır. Kilisenin penceresi altında kilisenin

bağışçısının ve çocuklarının adı yazmaktadır. Bu isimlerin yanında yer alan bir azize ismi aslında kilisenin bu azizeye atfedildiğini göstermektedir.

Aziz Yuhannis Kilisesi'nin Ürgüp'ün Mustafapaşa Kasabası'nda 1886 yılında yapıldığı, 1950 yılında alınan bir kararla da yıkıldığı belirtilmektedir. (K.K. 5) Yıkılmasaydı kilisenin balgami mermerden kapısı, Edirne Selimiye Camisi'ni andıran göğe uzanan yüksekliği ile bölgenin bir mimarlık simgesi olabileceği belirtilmektedir. (Kaya, 2007: 48)

4.3. Çalışmada Yer Alan Aziz ve Azizlere Bu Unvanın Verilmesinde Etkili Olan Ortak Özellikler

Hristiyanlığın yayılmaya başladığı ilk zamanlardan itibaren görülen aziz (aya, ayios) ve azizelik (ayia) kelimesinin anlamı, kapsamı zaman içinde değişmiş ve genişlemiştir.

“Hristiyanlığın ilk dönemlerinde aziz kavramının doğuşunda ve gelişiminde Hristiyanlığın devralmış olduğu bazı Musevi geleneklerinin rolü olmuştur” (Uysun, 2011: 246). Tevrat'taki peygamberlerin mucizeler göstermeleri bu unvanın kullanılmasında etkili olmuştur. Tez çalışması içinde yer alan Vaftizci Yahya'nın Hristiyanlıkta olduğu gibi İslamiyette de özel bir yeri vardır. Kuran'da ise Âl-i İmrân, En'âm, Meryem, Enbiya Surelerinde babası Zekeriya gibi peygamber olarak yer verildiği görülmektedir (Yazır, 2011:42, 84, 182, 198). Müslümanlar tarafından peygamber; Hristiyanlar tarafından vaftizci olarak kabul edilen Yahya'nın peygamber azizlerden olduğunu söyleyebiliriz. Peygamber olması yönüyle de diğer azizlerden ayrılır. Vaftizci Yahya'nın, Meryem Ana'dan sonraki en üstün aziz olarak kabul edildiği belirtilmektedir (Uysun, 2011: 252)

Hristiyanlıkta baskıların en şiddetli olduğu I. – IV. yüzyıllar arasında yaşadığı din uğruna şehit edilen kişiler olmuştur. Bu kişilere de azizlik sıfatı verilerek isimleri yaşatılmaya çalışılmıştır. Çalışmada yer alan Aziz Eustathios, Aziz Hieron, Aziz Theodore, Aziz Theodoros Trion'un şehit edilen asker azizler olduğu görülmektedir. Aziz Yuhannis ise kilisenin yapımında kullanılacak paranın verilmesine karşılık başını verme şartına razı olmuş şehit bir azizdir (Kaya, 2007: 48).

Bu dönemde yine din şehidi olan kadınlar da görülmektedir. Bu kadınlar için de azize sıfatı kullanılmıştır. Çalışmada yer alan Azize Barbara, Azize Katherina'nın

Hristiyan olduktan sonra kafası kesilerek şehit edilen azizelerden oldukları görülmektedir (Uysun, 2011: 270-271).

“Hristiyanlığın devlet dini olduktan sonra devlet başkanlarının arasından çıkan yönetici azizler gibi çeşitleriyle de aziz kelimesinin içeriği genişlemiştir” (Mamytov, 2010: 12). Hristiyanlığın ilk dönemlerinde aziz kapsamına sadece peygamber ve din şehitleri girerken Konstantin’in 313’de Milano Fermanı’nın ardından inanç özgürlüğü getirmesiyle şehit azizler yerini keşiş azizlere ve dini yaymaya çalışan azizlere bırakmıştır. Konstantin dine getirdiği serbestlik nedeniyle aziz olarak kabul edilmiş bir devlet başkanıdır (Eroğlan, 2019: 33). Annesi Helena’nın hac ziyaretinde kutsal haçı bulması dine bir katkı olarak kabul edilmiş (Korat, 2012:163) ve Helena da azizeler arasında kabul edilmiştir (Eroğlan, 2019: 34).

“ IV. yüzyıldan itibaren de sütun üzerinde inzivaya çekilen din adamları da aziz sayılmıştır” (Gür ve Yılmaz, 2016: 229). Bu aziz örneğinin ise çalışmada yer alan Aziz Simon olduğu görülmektedir (K.K. 5). İnzivaya çekilerek dinini insanlardan uzak yaşamayı tercih eden keşiş aziz örneğinin de Aziz Onuphrios olduğu görülmektedir (Kapadokya, 2013: 76).

IV. yüzyıldan sonra resmi bir din haline gelen Hristiyanlıkta kilise ve manastırların kurulması, her aziz için bir kült oluşturulmasında etkili olmuştur. Bu dönem Kapadokya’da ilk kez sistemli manastır hayatını oluşturan, ilk hastaneleri kuran, sadaka eylemini başlatan kişi olduğu belirtilen (Tiefenback, 2012: 163) “Kapadokyalı Üç Babalar” olarak bilinen azizlerin en ünlüsü Basil’in çabalarının onun aziz olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur. VI. ve VII. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığa teolojik veya maddi katkılar sağlayanlara da bu unvanın verilmesi etkili olduğu düşünüldüğünde yine Basil’in teslis inancına olan katkılarından dolayı bu grup azizler arasında yer aldığını söyleyebiliriz. Yine tez çalışması içinde yer alan Azize Nino’nun Gürcistan’da Hristiyanlığın yayılmasındaki çabalarının onun azize olarak kabul edilmesinde etkili olduğunu görüyoruz (K.K. 1).

Aziz grubuna dahil edilenler arasında hem hayattayken hem de öldükten sonra mucizeler gösterdiğine inananlar da bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında hayattayken denizcilere, tüccarlara, darda kalanlara yardım etme özelliğini öldükten sonra da devam ettirdiğine inanılan Nikolas’ın bu özelliğinden dolayı aziz olarak

kabul edildiği tespit edilmiştir. İkonaları vasıtasıyla dua edip yardım isteyenlere yetiştigiine dair anlatıları bulunmaktadır (Mamytov, 2010: 161). Azize Nino'nun da hastaları iyileştirme ve mucizeler göstermesi özelliklerinin bu grup azizlerin özelliklerinden olduğu görülmektedir (Tiefenback, 2012: 131). Yine Aziz Theodoros Trion da öldükten sonra Başpiskopos Eudoxis'in rüyasına girerek onu Sezar'ın yapacağı oyuna karşı uyardığı için mucizeler gösteren azizlerdendir (www.oodegr.com, 2014).

Meryem Ana, Mesih İsa'yı Kutsal Ruh'un üflenmesiyle dünyaya getirmiş (Meryem, 21.ayet; Âl-i İmran, 47. Ayet). Bu sebeple Tanrı'ya en yakın olan azizedir ve azizelerin en üstünüdür. Bu özelliği ile de yardıma en çabuk koşan azize olarak kabul edilmektedir (Alicı, 2016: 104). Öldükten sonra da mucizeler gösterdiğine inanılan azizlerdendir (Uzuner, 2015: 116). Kuran'da adı açıkça zikredilen, adına özel bir sure (Meryem Suresi) tahsis edilen tek kadın olduğu tespit edilmiştir. Bu özelliği onun Hristiyanlıkta olduğu kadar İslamiyette de özel bir yerinin olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle de diğer azizelerden ayrılır.

Yovakim ve Anna'nın aziz ve azize olarak kabul edilmelerindeki en önemli etken Meryem'in annesi ve babası olmalarıdır (Pekak ve Gür, 2015: 176). Mesih'i dünyaya getiren Meryem'e yaşlılıklarında duayla kavuşmaları ve onu mabede küçük yaşta adamaları da (Meryem, 16. ayet) bu unvanı almalarında etkili olmuştur. Kuran'da Âl-i imrân Suresi'nde Yovakim'den, İmran diye bahsedilirken Anna'dan, İmran'ın karısı olarak bahsedildiği tespit edilmiştir (Âl-i İmran, 35. ayet). Bu özellikleriyle de Meryem ve Yahya gibi Yovakim ve Anna'nın da İslamiyette özel bir yerinin olduğu görülmektedir.

Ayrıca çalışmada yer alan azizlerden Hieron'un Göremeli, Yuhannis'in Ürgüplü, Nino'nun ise Ortahisarlı olması nedeniyle Nevşehir'in yerel azizleri olarak kabul edildikleri görülmektedir.

4.4. Aziz ve Azizelere Adanan Yortular ve Ritüeller

Yortu, Hristiyanlıkta aziz ve azizelerin öldüğü gün için yapılan bayramdır. Doğdukları gün değil de öldükleri gün için yapılmasında onların Tanrı'ya kavuştuklarına inanılması etkili olmuştur. Ancak bazı aziz ve azizelere birden fazla yortu atfedilmiştir. Bunda azizlik hiyerarşisinde daha üstün bir mevkiye sahip

olmaları en önemli etken olmuş ve öldükleri günle birlikte onlar adına önemli sayılan günlere de yortu düzenlenmiştir. Azizelerin en üstünü sayılması özelliğiyle de adına en çok yortu düzenlenen kişinin Meryem Ana olduğu görülmektedir. Meryem Ana adına sayısız yortu ve ayin formülü tesis edilmiştir. Adına en çok dua edilen azizenin Meryem Ana olduğu belirtilmektedir (Alıcı, 2016:114). Meryem Ana adına yapılan yapılarda dua edilip yakınındaki kaynaktan su içildiği takdirde sinir hastalıklarından, akıl hastalıklarından, kadın hastalıklarından kurtulunacağına inanılmaktadır (Uzuner, 2015: 110-113). Bu inancın Hristiyanlarda olduğu kadar Müslümanlarda da etkili olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Hristiyanların Meryem Ana'nın cesedine, elbisesine, cenaze örtüsüne, yüzüğüne ve bu eşyaların bulunduğu yerlere tapındıkları; vizyon olarak görüldüğü yerleri de hac yerleri olarak ziyaret ettikleri bilgileri de mevcuttur (Uzuner, 2015: 116).

Aziz Basil de yaptığı çalışmalarda dolayı azizlik hiyerarşisinde üstün bir mevkiye sahip olan ve adına birden fazla yortu düzenlenen azizlerdendir. Aziz'in Paskalya perhizinde, 6 Ocak'ta, 1 Ocak'ta, yılbaşı arifelerinde ve Gregory, Aziz John Chrystom'un da bulunduğu Üçlü Kutsallar Günü'nde (30 Ocak'ta) yortusunun olduğu bildirilmektedir (Temiztürk, 2016: 43).

Aziz Nikolas'ın asıl yortusu öldüğü gün olan 6 Aralık'ta olduğu bilgisine ulaşmaktayız (Urgun, 2011: 70). Bunun yanı sıra 3-8 Aralık tarihlerinde Aya Nikola Manastırı'nda Aziz Nikolas, Azize Barbara ve Aziz Savvas adına ortak bir anma kutlaması yapıldığı da bildirilmektedir. Bu tarihlerde Rumların ve Türklerin ayini birlikte kutladıkları yine 6 Ağustos günü de öğleye kadar manastırda kaldıkları bilgisine ulaşılmaktadır (Sağcan, 2006: 49). Bu kutlamalarda eğlenceler düzenlendiği, tüsüler, mumlar yakıldığı, istavrozlar taşındığı, ilahiler söylendiği bilgileri de bulunmaktadır. Yine Aziz Nikolas Manastırı'nın suyunun kaşıntı hastalıklarına, kadın hastalıklarına iyi geldiğine, manastırın avlusundaki ağaca elbiseden kesilen parçaların asıldığı takdirde hastalıklardan kurtulunacağına dair inanç ve ritüeller de bulunmaktadır (Sağcan, 2006: 59-60). Rusya'da da azizin ikonasının halkı kötülüklerden, düşmanlardan, hastalıklardan koruduğuna dair inançlar olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı azizin ikonasının bulunduğu yerlere mayıs ayında hac turlarının düzenlendiği belirtilmektedir (Mamytov, 2010: 160). Nikolas'ın denizcilerin, tüccarların, rehincilerin, darda kalanların azizi olarak

anlatılan pek çok efsanesi bulunmaktadır (Koçyiğit, 2007: 125). Bu efsaneleri onun günümüzde çocuklara hediyeler dağıtan Noel Baba olarak yaşatılmasını sağlamıştır.

Konstantin'in 313 yılının Şubat ayında Milano Fermanı'yla inanç özgürlüğü getirmesi ile Hristiyanlara yapılan zulümler sona ermiştir. Bu nedenle her sene şubat ayında Milano Fermanı'nın yıldönümü kutlamaları Konstantin'in doğduğu Sırbistan'ın Niş kentinde yapılmaktadır. Bu kutlamalarda bir araya gelen Ortodoks din adamları ve halk dine barış getiren Konstantin'i ve bu günü anmakta, dualar etmektedir. Bu sebeple bu anma gününü Konstantin'in yortusu olarak kabul edebiliriz.

Konstantin'in annesi Helena'nın kutsal haçı bulduğu 1 Ağustos tarihine bir yortu düzenlendiği, bu güne de Didimon (İkiz) Bayramı denildiği tespit edilmiştir. Azize Helena İsa'nın çarmıha gerildiği haçı bulduğunda haberi Kudüs'ten İstanbul'a duyurmak için Lifos ve Ali Dağı adlı iki tepede ateş yaktığı için bu güne İkiz Bayramı denilmektedir. Bu bayramda bu günü yaşatmak için ateşin evlerin damında, dağlarda yakıldığı ve bu ateşin küllerine haç işareti yapılarak atıldığı bilgileri bulunmaktadır. Bu közün üzerinden geçen hayvan sürülerinin de bir zarar görmeyeceğine dair inancın bulunduğu tespit edilmiştir (Korat, 2012: 163-164).

“Mesih İsa'nın, Vaftizci Yahya tarafından ilk kez Ürdün Nehri'nde vaftiz edilmesiyle başlamış ve Hristiyanlığa giriş uygulamasında gelenek halini almıştır” (Yılmaz, 2015: 125). Vaftizci Yahya'nın başı kesilerek şehit edildiği günün yortusu Miladi takvime göre 6 Ocak'ta, Jülyen takvimine göre ise 19 Ocak'ta Epifani Bayramı olarak Rusya'nın farklı kentlerinde; Bogayavleni (Teofani) Bayramı olarak da Bulgaristan'da kutlanmakta ve bugünde yapılan ritüeller Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına üç kez su dökme şeklinde olabildiği gibi suya dalma, topluca suya atlama şeklinde de yapılmaktadır.

İzmit'te başı kesilerek şehit edilen asker aziz Gregorius (Aya Yorgi)'un yortusunun Jülyen takvimine göre 23 Nisan, Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs olduğu bildirilmektedir (Ocak, 1999: 121). Bu yortunun Hıdırellez'le aynı güne rastlamasındaki benzerlik Gregorius'un Yunanca “toprağı işleyen, tabiatın bereketi ve yenilenmesi” (Uysun, 2012: 260) anlamına gelmesi ile Arapçada el-Hadır kelimesinin “yeşil dal, yeşili bol olan yer” (Ocak, 1999: 40) anlamına gelmesinde de

görülmektedir. Yine Hızır ve Gregorius'un atlı ve elinde mızrak tutan kişiler olarak tasvir edilmesi Hıdırellez ile Gregorius yortusunun karışmasına neden olmuştur. Bu benzerlikler her ikisinin de aslında farklı inançlarda kendine yer bulmuş aynı kişi olduğuna dair inançları kuvvetlendirmiştir. Bu günde yeşillik ve su unsurlarıyla ilişkili ritüeller yapılmakta, isimlerini de çağrıştıran bahar ve yaz aylarının gelmesi kutlanmaktadır. Gregorius'un da tıpkı Hızır gibi eve bolluk, bereket getirdiğine, kuru ağaçları canlandırdığına, hastaları iyileştirdiğine inanılmaktadır.

Katherina başı kesilerek şehit edilmiş bir azizedir ve yortusu 24 Kasım'dadır. Yortusunun özellikle Bulgaristan'da kutlandığını, bu günde yapılan ritüellerin de suçiçeği hastalığından korunma ile ilgili olduğunu görmekteyiz. Bu günde şu ritüeller yapılmaktadır: Sabahın erken saatlerinde küçük çocuğu olan anneler, su için pınara gider ve bu suyla hamur yapılır. Bu hamurdan yapılan simitlere bal, pekmez ya da reçel sürülür. Tatlıyı seven azize için bir parça kapının veya damın üzerine bırakılır. Yine bu tatlı sürülen hamurdan ev halkına, kapıdan geçen herkese ve köpeklere de verilir ve "Azize Katherina yardımcımız olsun" denilerek tüketilir. Yapılan bu ritüellerle suçiçeği hastalığından korunulacağına inanılır (<http://bnr.bg>, 2017).

İnancından vazgeçmediği için Roma döneminde işkenceyle yakılarak öldürülen asker aziz Theodoros Trion'a kutsal perhiz haftasının ilk cuma akşamı ve cumartesi günü şükranlar sunularak dualar edildiğini öğrenmekteyiz. Bu gün azizin yortusu olarak kabul edilebilir. Hristiyanların orucuna engel olmak isteyen Sezar'ın oyununu İstanbul Başpiskoposu Eudoxis'un rüyasına girerek söylemesi onun bu günlerde kutsanmasını sağlamıştır. Bütün gıdalara putlara kurban edilen hayvan kanını sürdürerek günaha girmelerini isteyen Sezar'ın bu oyununa karşı aziz, Eudoxis'a koliva (bal, kuru üzümle haşlanmış buğday) tüketilmesini söylemiştir. Bu sebeple bu günde koliva yapılarak kutsanmaktadır (www.woodegr.com, 2014).

Çalışma içerisinde yer alan diğer aziz ve azizlerden sadece yortusu hakkında bilgi sahibi olduklarımız ise şunlardır: Azize Barbara'nın yortusu 4 Aralık (Güngör, 2016: 252), Aziz Hieron'un yortusu 17 Nisan (Uysun, 2011: 268), Aziz Onuphrios'un yortusu ise 12 Haziran'da (Kapadokya, 2013: 73) kutlandığı bildirilmektedir.

4.5. Aziz ve Azizelerin Anlatılarına Bağlı Kiliselerdeki Tasvirleri

Azize Barbara anlatılarda pagan babası tarafından Hristiyanlığı kabul ettiği için kuleye kapatılan ve kafası kesilen şehit bir azize olarak yer almaktadır (Uysun, 2011:270). Madenci, sıvacı, mimar, marangoz, asker ve nice işçinin hepsi azizeye kuleye kapatıldığı sürede yardım etmiştir. Bu nedenle Barbara karanlıkta kalanların, madencilerin, mimarların, topçuların koruyucu azizesi olarak görülmüştür. Bu anlatıya bağlı olarak da minyatür ve resimlerde zincir ve kuleyle tasvir edilmektedir (Güngör, 2016: 238). Babası yokken kuleye açtığı üçüncü pencere Hristiyanlığın teslis inancını yansıtmakta ve Batı sanatında azize üç pencereli kuleyle resmedilmektedir. Ölürken kendisi gibi şehit olan herkes için şarap ve ekmeğin yardımını dilediği için elinde kâse ve ekmekle resmedildiği de görülmektedir (Uysun, 2011: 270). Azizenin Mısır veya İzmirli olduğuna dair farklı anlatılar bulunmaktadır. Bu sebeple Mısır Heliopolis'in simgesi olan tavus kuşunun tüyü ile de resmedilmektedir. Roma'daki Saint Maria Antica Kilisesi'nde ise azizenin tasvirinde bahsettiğimiz özellikleriyle birlikte "ölümsüzlük ve dirilişi" sembolize eden güneşle, şehit tacıyla, palmiyeyle, bazen de yanında bir topla resmedildiği görülmektedir (Güngör, 2016: 255). Nevşehir'deki Azize Barbara Kilisesi'nde ise azize sağ elinde bir haç, başında tacıyla, khiton giymiş bir şekilde resmedilmiştir.

Aziz Basil Kapadokya'da manastır hayatını oluşturan, ilk hastaneyi açan, sadaka eylemini başlatan aziz olduğu bildirilmektedir (Tiefenback, 2012: 163). Yaptığı teolojik çalışmalarla da teslis inancına katkıda bulunmuştur (Genç, 2012: 262). Bu nedenle Üç Kapadokyalı Babalar'dan en tanınanı Aziz Basil olmuştur. Kiliselerde en çok resmedilen azizler arasında yer almaktadır. Aziz Basil'in Nevşehir'de Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki St. Basil Şapeli'nde, Karanlık Kilisede, Onuphrios Kilisesi'nde ve Tokalı Kilise'de tasvirleri bulunmaktadır. Aziz, kiliselerde sivri, siyah sakallı ve ince yüzlü bir kilise babası olarak resmedilmektedir.

Aziz Eustathios, Roma İmparatorluğu döneminde pagan tanrılara tapınmayı reddettiği için ailesiyle birlikte boğa şeklindeki bir kazana atılarak yakılmış şehit bir generaldir (Uysun, 2011: 262). Bir av esnasında geyiğin boynuzları arasında İsa'nın haç üzerindeki görüntüsünü görmesi onun Hristiyanlığa girmesini sağlamıştır (Korat, 2012: 173). Bu sebeple aziz, adının verildiği kilisenin giriş kısmında geyiği izlerken tasvir edilmektedir. Aziz'in Güllüdere Ayvalı Kilise'de geyik avındayken, 2009

yılında yıkılan Geyikli Kilise’de ve Karanlık Kilise’de portre olarak, Tokalı Kilise’de ise ailesiyle birlikte imparatorun emriyle öldürülürken resmedildiği görülmektedir (Uysun, 2011: 262).

Aziz Hieron, Göremelidir ve yerel azizlerdendir. Azizin Malatya’da Perslerle yapılan savaşta 30 askeri ile birlikte şehit edildiği, elinin kesilerek annesi Maççan’a gönderildiği anlatısı bulunmaktadır (İşçen, 2008: 63). Ayrıca bu savaşta esirlikten kaçarken Göreme’deki şarap mahzenlerinde kaybolduğuna dair anlatısı da bulunmaktadır. Hieron’un, bu anlatılara bağlı olarak asker bir aziz olarak Tokalı I Kilisesi’nde ve Belisırma Köyü’ndeki Direkli Kilise’de resmedilmiştir (K.K. 6).

Azize Katherina şehit bir azizedir. Mısır Valisi’nin kızı olması nedeniyle de prenses kimliği taşımaktadır (www.sanatabasla.com, 2015). Anlatısının birinde Hristiyan olduğu öğrenildikten sonra Romalılar tarafından büyükçe bir at arabasının tekerleğine bağlanıp kollarının, bacaklarının vurularak kırılmasından ve idam edilmesinden bahsedilmektedir. Bu anlatısına bağlı olarak azizenin kılıçla ve tekerlekle yapılan tasvirlerinin olduğunu öğrenmekteyiz (www.sanatabasla.com, 2015). Diğer bir anlatısında da kimseyle evlenmemesi üzerine evliliğe ikna etmesi için annesi tarafından münzevi bir rahiple tanıştırılır. Efsaneye göre bu rahip Katherina’ya İsa ve Meryem ikonası hediye eder ve dua etmesini söyler. Duadan sonra uyuyakalan Katherina rüyasında İsa’yı görür ancak yüzünü görmek isteyen azizeye İsa her defasında kafasını çevirir. Azize bu rüyasını rahibe anlatır ve rahipten Hristiyanlık hakkında bilgi alır. Vaftiz olarak Hristiyanlığa giren Katherina eve döndükten sonra bütün gece dua eder ve rüyasında kendisini İsa ile nişanlanırken görür. Uyandığında da yüzüğün parmağında olduğunu görür. Azize, Hristiyan olduğu için Roma Valisi Maksimos’un emriyle başı kesilerek şehit edilir (Uysun, 2011:271). Bu anlatıya bağlı olarak Rönesans sanatçıları tarafından bebek İsa ile nişanlanan Katherina resimleri yapılmıştır (www.sanatabasla.com, 2015). Katherina genç kızların, bekârların, nişanlıların, gelinlerin koruyucu azizesi olarak kabul edilmektedir (Uysun, 2011: 271). Azize Nevşehir’deki Eski ve Yeni Tokalı Kiliselerinde, Azize Katherina Şapeli’nde tek başına, tacıyla resmedilmektedir. Taç onun hem prensesliğini hem de azizeliğini yansıtmaktadır.

Roma İmparatoru Konstantin, çıkacağı bir sefer öncesinde gördüğü İsa vizyonundan sonra Mesih İsa’nın Latince baş harflerini olan JX’i askerlerinin kalkanlarına

taktırmış ve savaşta zaferini de buna bağlamıştır (Karakök, 2010: 18). Milano Fermanı ile de Hristiyanlığa özgürlük tanımıştır. Annesi Helena'nın da kutsal haçı Kudüs'te bularak İstanbul'a getirdiği anlatısı bulunmaktadır (Korat, 2012: 163). Bu anlatılarına bağlı olarak kiliselerde Konstantin ve Helena haçı birlikte tutarken resmedilmektedir. Tek tek resmedilmeleri görülmemektedir. Nevşehir'de Konstantin ve Helena Kilisesi'nde, Karanlık Kilise'de ve Yusuf Koç Kilisesi'nde de bu şekilde tasvirleri bulunmaktadır.

Meryem, İsa'nın annesi olması nedeniyle Hristiyanlıkta azizelerin en üstünü kabul edilir (Alıcı, 2016: 104). Kiliselerde Meryem'e müjde, Meryem'in doğumu, Yusuf'un Meryem'i suçlaması ve su deneyi, Beytullahim'e yolculuk, Meryem'in Elizabeth'i ziyareti, müneccim kralların tapınması, koimesis (uykuya dalma, Meryem'in ölümü), deisis (son yakarış), İsa'nın mabede takdimi, Mısır'a kaçış, İsa'nın haçtan indirilmesi sahnelerinde resmedilmektedir. Koimesis sahnesi Kapadokya'da nadir olarak resmedilen sahnelerdendir ve bu sahne ile ilgili belgelenmiş en eski tasvir Yeni Tokalı Kilisesi'nde bulunmaktadır (Önen Alev, 2014: 164). Meryem'in Nevşehir kiliselerinde koyu renk başörtülü ve kucağında bebek İsa ile resmedildiği de görülmektedir.

Aziz Nikolas, efsanesinin birinde fahişelik yapan üç kızı kurtarmak için evlerinin penceresinden üç altın top veya üç çanta altın atmıştır. Bu anlatısına bağlı olarak da kiliselerde ayaklarının hizasında üç altın top ile resmedilir (Koçyiğit, 2007: 125). Denizcilerin, tüccarların, rehincilerin azizi olarak bilinen Aziz Nikolas darda kalan herkese çağrıldığı zaman yetişen yardımsever, mucizeler gösteren bir azize olarak bilinmektedir (Mamytov, 2010: 161). Bu mucizelerinin öldükten sonra da ikonaları sayesinde devam ettiğine inanılmaktadır (Mamytov, 2010: 160). Bu yardımseverliğinin günümüzde Noel öncesi çocuklara hediyeler dağıtan Noel Baba şeklinde yaşatıldığı görülmektedir. Ak sakallı, tonton, kırmızı kıyafetli, ren geyiklerinin çektiği kızağa binen bir karakter olarak günümüzde yaşatılan azizin kiliselerde ise geniş alınlı, seyrek, kısa ve beyaz sakallı, çökük şakak ve gözlerle, piskopos kıyafetleri içinde resmedildiği görülmektedir. Azizin göğsünde bir yıldızla veya haç takılmış leylak taşıırken resmedildiği bilgileri de bulunmaktadır (Koçyiğit, 2007: 125).

Azize Nino, Orta Asya'dan Ortahisar'a isimli belgesele göre Ortahisarlıdır ve Nevşehir'in yerel azizleri arasında yer almaktadır (m.radikak.com.tr, 2010). Azize'nin Gürcistan'ın en önemli azizesi olarak gösterilmesinde İncil'i saçlarının arasında saklayarak Kafkaslara kaçırdığına ve burada Hristiyanlığı yaymaya çalıştığına dair anlatısının olması etkili olmuştur (K.K. 1). Azize'nin kiliselerde üstünde beyaz bir khiton, başında yine beyaz bir örtü, sağ elinde hac, sol elinde İncil ile resmedildiği görülmektedir.

Aziz Onuphrios, bir efsanesine göre aslında kadındır ve erkeklerin ilgisinden rahatsız olunca kendisini değiştirmesi için Tanrı'ya yalvarır. Duaları kabul olan Onuphrios çirkinleşir ve yüzünde sakal çıkar (Kapadokya, 2013: 76). Aziz'in bu anlatısı sebebiyle adını aldığı kilisede çift cinsiyetli olarak palmiye ile resmedilmektedir. "Palmiye dört mevsim yeşil kalan bir bitki olmasıyla onun sonsuzluğunun simgesidir" (K.K. 1). Aziz Onuphrios nefse hâkimiyetin ve doğruluğun simgesi olarak da kabul edilmektedir. 60 yılını çöllerde sadece hurma ve bulduğu bitkileri tüketerek geçirdiğine, çölde Tanrı'yı arayan bir keşiş olduğuna dair anlatısı da bulunmaktadır (Kapadokya, 2013: 76). Çileci keşişliği sayesinde azizlik düzeyine çıktığı kabul edilen Onuphrios'un iki elini havaya kaldırmış şekilde çizilen resimleri de bulunmaktadır. Bu duruşun resme bakanları kutsamak için çizildiği düşünülmektedir (Korat, 2012: 153).

Aziz Theodoros ve Gregorius (Aya Yorgi), Roma İmparatorluğu zamanında inancı yüzünden şehit edilmiş asker azizlerdir. Aziz Konstantin ve Helena gibi bu azizler de kilisede birlikte resmedilmektedir. Aziz Gregorius'un Kapadokya'da putperest bir kral olan Selbios'un kızını kaçırmak için şehrin suyunu kesen ejderhayı öldürdüğüne dair anlatısı bulunmaktadır (Uysun, 2011: 261). Bu anlatıdan dolayı Aziz Theodore ve Gregorius'un Yılanlı Grup Kiliselerinde ejderhayı öldüren atlı, mızraklı asker azizler olarak resmedildikleri görülmektedir.

Yahya, İsa'yı ilk kez vaftiz eden kişi olduğu anlatısı bulunmaktadır (Baş, 2016: 248). Bu anlatısına bağlı olarak da kiliselerde İsa'nın vaftiz edilmesi sahnesinde resmedilir. Nevşehir'deki Karanlık Kilise'de, Keşlik Manastırı'nda, Eski ve Yeni Tokalı Kiliselerinde, Çarıklı Kilise'de, Elmalı Kilise'de bu sahne bulunmaktadır. Yine kiliselerde deisis sahnesinde İsa ve Meryem ile resmedildiği görülmektedir. "Bu sahnede Meryem ve Yahya'nın, İsa'dan insanlığın kurtuluşu için şefaahat dilemesi

anlatılmaktadır. Deisis sahnesinde Meryem İncil'i; Vaftizci Yahya kutsal kişileri ve Eski Ahit'i temsil etmektedir" (K.K.5). Yahya, Yahuda'nın yönetimini alan Herod'un, kardeşinin karısı Hirodiya ile yaşamasını Cebrail'in emri ile çöllerde haykırarak duyurmuş ve bir oyunla Herod'un askerleri tarafından kafası kesilerek şehit edilmiştir (Uysun, 2011: 252). "Çavuşin Vaftizci Yahya Kilisesi'nde Kapadokya Bölgesi'nde nadir olarak resmedilen Yahya'nın öldürülüş sahnesi detaylı bir şekilde görülür" (Uysun, 2011: 254). Eski Tokalı Kilisesi'nde de Yahya'nın vaazı sahnesi bulunmaktadır. "Yahya'nın Kapadokya Bölgesi'nde tek figür olarak çok tasvir edilmediği, genellikle incil konulu sahneler içerisinde betimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz" (Koçyiğit, 2007: 138). Yahya'nın kiliselerde esmer uzun sakallı ve saçlı, kahverengi, turuncu ya da sarı khitonlu olarak resmedildiği görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

NEVŞEHİR'İN AZİZ VE AZİZE ADIYLA ANILAN HRİSTİYANLIK YAPILARI VE ANLATILARI

5.1. Azize Barbara Kilisesi

Kilise, Nevşehir'e 13 km. uzaklıktaki Göreme Açık Hava Müzesi'nde yer almaktadır. Elmalı Kilise'nin bulunduğu kaya bloğunun arkasında, haç plânlıdır, "Yılanlı grup" olarak tanımlanan on kiliseden biridir.

Göreme Açık Hava Müzesi'nde ve Göreme vadisinde bulunan bazı kiliselerin duvar resimlerinin benzer üslup ve ikonografiye sahip olmalarının yanı sıra, bu resimlerin sembolik sahneler olmaları, bir grup oluşturduklarına ilişkin değerlendirmelere neden olmuştur. 1932 yılında Jerphanion 21, 27, 28, 18, 17 no.lu kiliseler ile Aziz Daniel (10 no.lu) ve Aziz Barbara kiliselerinin-tümü olmasa da – bazı duvar resimleri arasında benzerlikler bulunduğunu yazmış; bu benzerliğin bazen ikonografiden, bazen üsluptan kaynaklandığını belirtmiştir. (1932, 475-492). Jerphanion'un bir grup içerisinde ilişkili olabileceğini öne sürdüğü duvar resimleri, "Yılanlı grup" kavramı altında G. P. Schiemenz tarafından incelenmeye devam etmiş, bu gruplandırma araştırmacılarca kabul görmüştür. Kappodokia'nın kayaya oyma kiliselerini ele aldıkları yayınlarında araştırmacıların özellikle duvar resimlerinin "düşük kalite"sinden, sembolik sahnelere tercih edilen figürlerden ve bu figürlerin uygulanmasında karşılaşılan üslup ve ikonografi benzerliğinden dolayı bu gruplandırmayı kabul ettikleri görülmektedir. (Epstein, 1975a; Wharton, 1988; Jolivet-Levy, 1991). Jerphanion, kiliselerin duvar resimlerini, 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlediği Sütunlu grup kiliselerine oranla daha özensiz yapılmış olmaları ve ince sıva tabakası üzerinde yer almalarından dolayı 11. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirmektedir (Karaca, 2013: 17).

Jerphanion'un "yılanlı grup" içerisinde yer verdiği 21, 27, 28, 18, 17 no.lu kiliseler ile Aziz Daniel ve Azize Barbara kiliselerine Schiemenz makalesinde yer vermiş ve bu gruba üç kilise daha eklemiştir.

Schiemenz'in makalelerinde numaralandırdığı ve gruba eklediği üç kilise 11a, 17a ve 22a'dır. Bu kiliselerle birlikte yılanlı grubun diğer örnekleri, Azize Barbara (20 no.lu) Aziz Daniel (10 no.lu), Kızlar Kilisesi (17 no.lu), Aziz Basileos (18 no.lu), Azize Katerina (21 no.lu), 27 ve Yılanlı Kilise (28 no.lu) olarak kabul edilmektedir. 11a ve Aziz Daniel dışında diğer kiliseler Müze'nin içerisinde yer almaktadır (Karaca, 2013: 18).

Yılanlı grup içerisinde yer alan kiliselerde sembolik figürlerin kullanılması ortak özelliğinin yanı sıra sembolik sahnelerin yer alması da vardır. "Kiliselerin apsis programlarını genelde Pantokrator veya Deisis oluşturmakta; duvarda Eski Ahit ve Yeni Ahit'ten sahneler yerine tek figürler halinde aziz veya azizeler bulunmaktadır" (Karaca, 2013: 19). Kilisenin ana apsisinde Hz. İsa "kâinat efendisi" anlamına gelen "Pantokrator İsa" şeklinde sahnelenmiştir. Pantokrator sahnelerinde Hz. İsa'nın başında bir hale bulunur. Sağ eli takdis işaretini yaparken sol elinde İncil yer alır. "Evrenin hâkimi" anlamı kilisenin kubbe kısmında bu sahneye yer verilmesiyle yansıtılmaya çalışılır. Kilise içinde yer alan azizlerden at üzerinde ejderle savaşan Aziz George ve Aziz Theodore kuzey haç kolunda tasvir edilmiştir. Azize Barbara ise batı haç kolunda tasvir edilmiştir. Duvarlarda ise kubbede ikonografik dönemin ve "yılanlı grup" içerisinde yer alan kiliselerin ortak özelliği olan geometrik motifler, mitolojik semboller kırmızı boya ile kaya üzerine uygulanmıştır.

Kiliseye adını veren Azize Barbara ile ilgili şu bilgilere ulaşmaktayız:

Büyük Şehit Barbara olarak bilinen, erken Hıristiyan Doğu Ortodoks Kilise kaynaklarında azizin Nikomedia'da şehit olduğu ve tarih olarak 235 veya 306 yılları olarak iki ayrı tarihi kayıt mevcuttur. Doğum yeri olarak ise tarihi kaynaklar, St. Barbara'nın 3. yy. da Mısır, Heliopiste ve Nikomedia İzmit'te doğduğundan bahseder (Güngör, 2016: 237).

Barbara'nın doğumu, ölümü, şehit olduğu tarih, yaşadığı yer ile ilgili farklı bilgilerin olmasından dolayı Barbara efsanesinin 6. ya da 7. yüzyılda Şamlı John tarafından yaratılmış bir efsane olabileceği bilgisi aktarılır ve bu konuyu destekleyen şu bilgiye yer verilir:

Ortaçağın en popüler azizlerinden biri olmasına rağmen Barbara'nın biyografisine şüpheyle yaklaşmıştır. Çoğu tarihçi mitik bir karakter olduğunu düşünür. 7. yy'dan önceki kaynaklarda adına rastlanmaz ve kültü 9. yy'a kadar yaygınlık göstermemiştir. İşte bu mitik iskeleti sebebiyle –evlenme korkusu, abartılı güzellik sebebiyle kuleye kapatılma- azize 1969 yılında kilise takviminden çıkarılmıştır. Buna rağmen bilhassa Ortodokslar Barbara'ya tapınmaya asla ara vermemişlerdir (Urgun, 2011: 18).

Azizenin şehit edildiği yer ile ilgili geleneksel inanışların farklı iki yerden bahsettiği ifade edilir. Bu yerlerden birincisinin Latin efsanesine göre Mısır Heliopolis, ikincisinin ise Baronius'un kaynağına göre Nikomedia olduğu ancak Heliopolis'in sanıldığı aksine Mısır değil Anadolu olduğu, bunun da Heliopolis'in Mısır'da olduğunun sanılmasından kaynaklandığı bilgileri aktarılır. (Güngör, 2016: 254)

Azize Barbara ile ilgili anlatılarda olay zinciri farklı şekilde geliştiği ancak şehit olma kısmının aynı şekilde yer aldığı görülmektedir. Her iki anlatıda da azizenin, Vaftizci Yahya gibi kafası kesilerek şehit edildiği anlatılmaktadır. Bu anlatılardan birincisi şu şekildedir:

Azize Barbara İ.S. 235 yılında Nikomedia'da (İzmit) yaşamıştır. Zengin ve soylu bir kişi olan Dioskoros'un kızıdır. İyi bir eğitim gören Azize Barbara, doktor kılığına giren bir rahipten Hıristiyanlığı öğrenir ve vaftiz olur. Bir gün babası yok iken kuleye üçüncü bir pencere açtırır ve babası döndüğünde ona yeni inancını anlatarak ruhun üç pencereden ışık aldığını söyler. Bu duruma kızan paganist babası Barbara'yı yöneticilere teslim eder, onların isteği üzerine kızının başını kendi elleriyle keser. Dioskoros eve dönerken yıldırım düşmesi sonucu ölür. Efsaneye göre Barbara'nın öldüğü gece kapatıldığı kule deniz feneri gibi aydınlanmıştır. O zamandan beri Azize Barbara; karanlıkta kalanların, madencilerin, mimarların, denizcilerin, deprem felaketzedelerinin koruyucu meleği olarak kabul edilmiştir. Batı kilise sanatındaki işareti genellikle üç pencereli bir kuledir. Bazen elinde kutsal kâse ve ekmele gösterilir. Çünkü ölürken, kendisi gibi şehit olan herkes için şarap ve ekmeğin yardımını dilemiştir (Uysun, 2011: 270).

Madenci, duvarcı, mimar, marangoz, çatıcı, çoban, sıvacı, asker ve nice işçinin hepsi Azize Barbara'ya kuleye kapatıldığı sürece yardım etmiştir. Koruyucu azize olarak

anılan St. Barbara, minyatür ve resimlerde sıklıkla zincir ve kuleyle resmedilirken popüler kültürde en önemli Hristiyan Azizeler arasında yer almaktadır. Çoğunlukla elinde bir kitap ve tacıyla tasvir edilmektedir. Batı sanatında işareti genellikle üç pencerele bir kuledir. Bazen elinde kâse ve ekmeğin gösterilir. Çünkü ölürken, kendisi gibi şehit olan herkes için şarap ve ekmeğin yardımını dilemiştir. Bir diğer işareti de Heliopolis'in simgesi olarak kullanılan tavus tüyüdür. Bu kentin simgesi anka kuşu olmasına rağmen batı bu kuşu tanımadığı için yerine tavus kuşunu kullanmıştır (Güngör, 2016: 238).

Papa XIII. Gregory'nin 1584 yılı *Roman Martyrolojisi*'nde ise Azize Barbara'nın babası tarafından eyalet yöneticilerine teslim edilmeden önce sokaklarda çıplak gezdirildiği, göğüslerinin kesildiği, azizenin yakıldığı ve sonunda kafası kesilerek şehit edildiği bilgileri aktarılmıştır. Efsanenin sonunda yine babasının kılıcına yıldırım düşmesi olayı aynı şekilde yer almaktadır (Güngör, 2016: 252).

“Azizeye ait olduğuna inanılan kalıntılar 12. yy'da Konstantinapolis'ten Kiev'e taşınmıştı. 1930 yılına kadar burada kalmış, ardından yine Kiev'deki başka bir katedrale transfer edilmiştir” (Urgun, 2011: 18).

Azizenin bilinen en eski tasvirinin 7. yüzyıla ait Roma'daki Saint Maria Antica Kilisesi'nde bulunduğu bilgisi verilmiştir ve tasvirle ilgili şu açıklamalar yapılmıştır:

Azize burada bir tavus kuşuyla işlenmiş bir figür şeklindedir. Azizenin bu figürü “ölümsüzlük ve dirilişi” sembolize etmektedir. Aynı şekilde güneş sembolü önemlidir. Azize nerdeyse tüm resimlerinde üç pencerele bir kule ile görülür. Sanatta da betimlenen aziz kulenin yanı sıra, kubaş taşı (Kutsal şarap kadehi), mayasız hamur, şehit taç'ı ve palmiye ile birlikte görülür, bazen de yanında bir top resmedilir (Güngör, 2016: 255).

Nevşehir'deki Azize Barbara Kilisesi'nde ise azizenin sağ elinde bir haç, başında tacıyla, khiton giymiş bir şekilde resmedildiği görülmektedir.

Yunan ve şu anki Roma takvimlerinde Azizenin yortu gününün 4 Aralık'a denk geldiği, sadece Rabanus Maurus'un 16 Aralık olarak gösterdiği bilgileri aktarılmaktadır (Güngör, 2016: 252).

5.2. Aziz Basil Şapeli

Göreme Açık Hava Müzesi girişinin tam karşısındaki çeşmenin solunda yer alan levhasız bir kilisedir.

Şapel dikdörtgen plânlı, üç apsisli ve beşik tonozludur. Şapelde mezar oyukları, “XI. yy’a tarihlenen yapıda ana apsiste İsa portresi, apsisin ön yüzünde Meryem ve çocuk İsa, kuzey duvarında at üzerinde Aziz Theodore, güneyde at üzerinde ejderle savaşıyan Aziz Georgis ve Aziz Demetrius ile İki azize tasviri bulunur” (Yurttaş, 1994: 100).

“Aziz Basil Kayserilidir ve zengin bir ailenin çocuğudur. Hristiyanlığa biat ederek Mezopotamya ve Kudüs’teki toprakları ziyaret etmiştir. Manastır okullarının ne olduğunu merak etmiştir. Manastırların işleyişinde hiyerarşinin olduğunu fark etmiş ve Anadolu’ya farklı bir manastır sistemi getirmiştir. Kapadokya Bölgesi’ndeki Açık Hava Müzesi’nde eğitim, beslenme, konaklama gibi ihtiyaçların olduğu bir manastır kurmuştur” (K.K. 1).

Basil, MS 329-330 yıllarında dönemin Caeserie (Kayseri) olarak bilinen bölgesinde doğdu. Bazı kaynaklar ailesinin Pontus bölgesinde sahip olduğu topraklarla imtiyazlı bir konumda olduğunu ve Roma’nın Hristiyanlara yaptığı baskı döneminde kahramanca bir tavır takındığından bahseder. Hristiyan teolojisine yaptığı katkılar nedeniyle Batı literatüründe “Great” lakabı ile bilinen Basil, yakın arkadaşı Nazianzuslu Gregory ve küçük kardeşi Gregory ile birlikte “Kapadokya Babaları” üçlüsünü oluşturan isimdir (Temiztürk, 2006: 39-40).

Aziz Basil, adını babasından almıştır. Babasının isteği üzerine tek taraflı eğitim almamıştır. Kayseri’de başladığı eğitimine Atina’da devam etmiştir, retorik (söz söyleme sanatı), matematik, felsefe derslerini yakın arkadaşı Gregory ile birlikte almıştır. Aziz Basil’in 348-350 arasında İstanbul’da “aldığı bu felsefi eğitim ve Himerius gibi pagan inanışa sahip öğretmenlerinden aldığı birikim ilerde onun düşüncelerini şekillendirmeye yardım etmesi açısından önemlidir” (Temiztürk, 2016: 41). Bu bilgiler daha sonra Hristiyan akidelerini açıklamada Basil’e faydalı olmuştur. Atina’da pagan ritüellerini gören Aziz Basil ve Gregory, bu gördüklerini teslis ilkelerine katkı sağlamakta kullanmışlardır.

Aziz Basil 356 yıllarında memleketine dönmüştür. “Nazianzoslu Gregorias, Basileios’un ‘bilgi ve ağır yüklü bir gemi olarak’ kendi şehrine döndüğünde eller üstünde tutulduğunu ve ona her yolun açık olduğunu yazdı.” (Tiefenback, 2012: 159). Bu durum Aziz Basil’in kendine olan güvenini artırır ancak ablası Makrina’nın azarlaması onu kendine getirir. Bundan böyle dünyaya değil Tanrı’ya hizmet etmeye söz verir. İlk olarak vaftiz olur.” Basil, vaftiz olduktan sonra Mısır, Filistin, Suriye ve Mezopotamya’yı dolaşarak aetik yaşama dair tecrübeler edinmiştir ” (Temiztürk, 2016: 42).

Aziz Basil’in Kapadokya’da başlatarak geliştirdiği manastır hayatının ilkelerini *Uzun Kurallar* ya da *Manastır Kuralları* olarak bilinen eserinde yazmıştır. Daha sonra doğu kiliselerindeki manastır hayatının da kuralları olarak benimsenen ilkeler şu şekildedir:

1. Mısır’daki gibi kalabalık manastırlar kurmak yerine boyutları küçük manastırların kurulması gerekir.
2. Keşişlerin tek başına inzivaya çekilerek yaşaması yerine manastırlarda kurallı bir şekilde toplulukla birlikte beraber olarak yaşaması gerekir.
3. Çilekeşlikte ve nefsin köreltilmesinde vücuda yapılan eziyeti red ederek bunun yerine üretim amaçlı olarak çalışma zorunluluğunu getiren bir dini yaşam biçimi olmalıdır.
4. Manastırlar ıssız olan yerler yerine yerleşim birimleri içerisine kurulmalıdır.
5. Manastırlarda ve kiliselerdeki din adamlarının kendi ihtiyaçlarını karşılayarak, tüketen değil de üreten bir topluluk düzeni oluşturmak gereklidir (Uysun, 2011: 39).

Aziz Basil, örnek bir keşiş yaşamı süren hocası Sebasteialı Eustathios’a derin saygı duymuş ve onu benimsemiştir. İki adamın dostluğu, Eustathios’un Nikea İnanç Bilgirsisi’ne karşı görüş beyan etmesi sonucu Ariusçu damgası yemesiyle son bulur. “Yazar von Campenhausen, Basileios’un daha sonra manastırda uygulattığı birçok kuralın aslında Eustathios’tan geldiğini tahmin eder” (Tiefenback, 2012: 159).

Aziz Basil, manastır hayatını kurallarla belirleyerek kendisinden sonra gelecek kilise babalarını etkilemiştir. Bu kurallarla Hristiyanlığın, ibadetin, manastır hayatının sınırlarını çizmiştir. Asketik (çileci) yaşama gönüllü katılmak gerektiğini belirterek kiliselere bir kurum hüviyeti kazandırmıştır. Aziz Basil, yalnız yaşamaya karşı çıkmış ve cemaatle birlikte yaşamayı tavsiye etmiştir. Kapadokya Bölgesi'nde yaşayan Hristiyanlar onun zamanında küçük koloniler halinde kaya içerisine oyulmuş ibadethanelerde yaşamaya başlamıştır. Bu manastır sisteminde ise insanların yiyecek, içecek ve eşyalarını paylaşması tavsiye edilmiştir. “Aziz Basil, bir kıtlık döneminde bir ekmeği olanın onu ikiye bölerek yarısını aç fakire vermesini daha sonrasında tanrının inayetine sığınmasını emretmiştir” (Uysun, 2011: 37). Yani cemaatin faydasına olmayan hiçbir mülkü, mülk olarak kabul etmemiştir. Ayrıca manastırın içerisinde hastane, yetimhane gibi yapıları da barındırması gerektiğini düşünmüştür. Yoksulların durumu onu etkilemiştir.

Kayseri'de sadaka eylemi başlatanın Aziz Basil olduğu, yoksullar için iki yataklı hastaneyi, fakir, konuk ve veba evlerini kurduğu bilgileri de verilmektedir (Tiefenback, 2012: 163).

Taşınabilir ahşap panolara, mermere ya da duvara yapılmış dini konulu resimlerden oluşan ikonalar, Aziz Basil tarafından önemsenmiştir. “İkona duyulan saygı üzerinde resmedilen kişiye duyulan saygıdır” (Uysun, 2011: 72) Basil'e göre. İkonalar kutsal kişileri kendi içinde barındırdığı için ikonalara saygı gösterilmelidir. Zira, insanlar ikonalar vasıtasıyla Tanrı'yla bağlantı kuruyordu. Hanspeter Tiefenback'e göre Aziz Basil bu konuda hata yapmıştır. Kutsal Kitap'ta yeri olmayan şehitleri azizleştirme ve hatta onlardan hayır bekleme hatasına kapılmıştır. (Tiefenbach,2012: 169). Her ne kadar azizin ikonalar hakkındaki görüşü kabul görmese de onun Hristiyanlık inancı hakkında yaptığı pek çok çalışma kendinden sonra gelen Hristiyan düşünürlerin eserine kaynak olmuştur.

Aziz Augustin, Papa I. Leo gibi isimler kadar Kadıköy Konsili'nde alınan kararlar da onun doktrinsel otoritesine bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Basil'in ilahi gerçekliği tanımlanırken kullandığı din dili ve şekilsel metaforlar, imge teologları olarak da bilinen John Damascus ve Theodore Studius gibi kişiler tarafından kutsal

imgelerin tanımlamalarında ve yorumlanmalarında kullanılmıştır (Temiztürk, 2016: 39).

Hristiyan literatüründe, “Yükselen Aryüşçü akıma karşı Tanrı’nın Doğu’da bahsettiği bir kurtarıcı, surları sağlamlaştıran bir tamirci” olarak anılan Basil, Arius ve Arius sonrası heretik gruplara karşı Ortodoks öğretiyi savunmuştur” (Temiztürk, 2016: 39).

Basil, Ariusçuların oğul ile Tanrı’nın aynı özden olmadığı, oğulun sonradan yaratılan bir varlık olduğu ile ilgili görüşlerine karşı çıkmıştır. Ariusçuların “Oğul yüceltilmiş bir yaratıktır ama temelde babadan yaratılmıştır. Yani ayrı özlerdir” (Genç, 2012: 261) görüşlerine karşı “üçlü birlik doktrini” olarak da bilinen ve Hristiyanlıkta yerini “teslis inancı” şeklinde bulan görüşü savunmuştur. Basil’e göre baba ve oğul ruhu parçalanamaz ve aynı özdür. Yani oğul, Tanrı’nın dünyada vücut bulmuş halidir. Zaten bu fikirler 325’te toplanan İznik Konsili’nde de ilan edilmiş ve Ariusçuluğa bağlı olan birtakım grupların da tepkisi bundan sonra ortaya çıkmıştır. Basil kiliseden ayrılan bu grupları tekrar kazanmak adına bu görüşlerini ifade etmekten kaçınmıştır. Çünkü o, “hastalık derecesindeki tartışmalardan bu kurumun uçurumun kenarına çok yaklaştığına inanıyordu” (Tiefenback, 2012: 167). Onun üçlü birlik doktrini (baba+oğul+kutsal ruh) konusundaki çalışmalarının ölümünden sonra kabul edildiği bilgileri verilmiştir (Uysun, 2011: 257).

“Basil, 375 civarında yazdığı Kutsal Ruh üzerine adlı eserinde de baba, oğul ve ruhun ayrılmaz olduğunun kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu eseri sayesinde kilise içinde “Kutsal Ruh Teoloğu” olarak tanınmıştır” (Genç, 2012: 262).

Basil, katı bir çileci olmasına karşın “Eustathios gibi evliliğe ve kilise kurumuna karşı değildi” (Tiefenback, 2012: 159). Kiliselerin, din adamlarının ibadette bölünmesini engellemek, kilise mallarının miras yoluyla dağılmasının önüne geçmek ve Mesih gibi yaşamak amacıyla uyguladıkları “evlilik yasağı” nın Basil’in manastır kuralları arasında olmadığı görülür.

“[Basil’e göre] bu yaşamın gücü sevgiden kaynaklanıyordu. Tanrı’ya ve insana olan sevgide [...] Bazen, katılık, kesin itaat, dua, belli saatlerde Mezmunların okunuşu ve oruç Basileos’un uyguladığı manastır kurallarındandır. Bu konuları işleyerek Manastır Kuralları adlı bir kitap da yazdı” (Tiefenbach, 2012: 160).

Ölümünden 70 yıl sonra Kadıköy Konsili tarafından “Babaların en büyüğü” olarak adlandırılan Aziz Basil’in eserleri şu ise şekildedir:

*Haxaameron: dokuz dini öğütten oluşmaktadır. Bu öğütler Yaratılış 1’deki altı günlük yaratılış ile ilgilidir.

*İsaiah’ın ilk 16 bölümü üzerine yorum

*Perhiz üzerine öğütler

*Şükran üzerine öğütler

*Şehit Julitta üzerine öğütler

*Kıskançlık üzerine öğütler

*Kutsal vaftiz üzerine öğütler

*İman üzerine öğütler

*Kırk Kutsal Şehit üzerine öğütler

*Alçakgönüllülük üzerine öğütler

*Şehit Mamas üzerine öğütler

*Sabeilianlara karşı yazılmış dini öğütler: Sabellianlar, 3. Yüzyılda Roma’da âlim olan Sabeilius’un takipçileridir. Bu akım üçleme inancını reddetmekte ve Baba, oğul ve Kutsal Ruh’un 3 ayrı öz olduğunu savunmaktadır.

*Kutsal Ruh üzerine: 30 bölümdür. En önemli teolojik eserlerinden biridir. Yaklaşık 375 yılında yazılmıştır. Bu eser bir Hristiyan lider tarafından Kutsal Ruh’un kişiliği üzerine yazılmış ilk eseridir. Bu eserden dolayı Aziz Basil Kutsal Ruh Teoloğu olarak tanınmaktadır.

*365 mektup

*Hakiki Bekâret üzerine bir bilimsel eser

*Aziz Basil Litürjisi

Eserleri arasında belki de en önemlisi oluşturulmuş olduğu litürjidir. Aziz Basil Kapadokya'dak, kilisede kullanmak için Antioch'daki (Antalya) kiliseden St. James'in litürjisini ödünç almış ve onu düzenleyerek kısaltmıştır. Aziz Basil'in bu litürjisi halen Ortodoks kiliselerinde paskalya perhizinde, yılbaşı erifelerinde, 6 Ocak'ta kutlanan yortuda ve 1 Ocak tarihinde kullanılmaktadır (Genç, 2012: 265-267).

Aziz Basil'in Nevşehir'de Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki St. Basil Şapeli'nde, Karanlık Kilise'de, Onuphrius (Yılanlı) Kilisesi'nde ve Müze'ye 200 metre uzaklıkta bulunan Tokalı Kilise'de tavsirleri yer almaktadır. Aziz Kiliselerde sivri, siyah sakallı ve ince yüzlü resmedilmiştir.

Aziz Basil'in Hristiyanlık liturjisinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı hem Doğu'da hem Batı'da saygın kabul edilen isimlerden olduğu ve 1 Ocak tarihinin Gregory ve Aziz John Chrysostom'un da içinde bulunduğu "Üçlü Kutsallar Günü" olarak da bilinen 30 Ocak tarihinde anıldığı belirtilmiştir (Temiztürk, 2016: 43).

5.3. Aziz Eustathios Kilisesi

Kilise, Göreme Açık Hava Müzesi'nin yaklaşık 250 m. uzağında, Tokalı Kilisesi ile Meryem Ana Kilisesi arasında yer almaktadır.

Kilise, beşik tonozludur ve tek apsisi ve sunağı bulunmaktadır. Sunağın üstündeki resimler harap olmuştur. Apsis duvarın sağ tarafında Aziz Eustathios'un betimi yer alır. Aziz Eustathios kilisede geyik avı ile temsil edilmektedir. Aziz'in kilisenin giriş kısmında geyiği izleyen tasvirinden dolayı kilise onun adıyla anılmaktadır. Apsisin yarım kubbesinde madalyonlar içinde bazı azizlerin tasvirleri yer almaktadır. Kilise içinde Tokalı Kilisesi'ndeki gibi öyküleyici çevrimlerin olduğu görülmektedir. "Kapadokya kiliselerinde görülen resim çeşitliliğini tanımlamada özel bir örnektir. Çünkü bu resimlerde teknik beceri düşük olsa da, anlatımdaki gayret ve çocuksuzluk kiliseye özel bir değer katar" (Korat, 2012: 226). Uzunlamasına dikdörtgen plânlı ve 2 nefli olan kiliseye adını veren Aziz Eustathios hakkındaki anlatı ise şu şekildedir:

Asıl adı Plakidas'tır. Roma imparatoru Traianos Döneminde (İ.S. 98-117) yaşamıştır. Roma ordusunda görevli bir generaldir. Bir av esnasında bir geyiğin boynuzları arasında İsa'nın haç üzerindeki görüntüsünü görür. Bu olaydan etkilenen Plakidas bütün ailesi ile birlikte Hristiyanlığı kabul ederek Eustathios ismini alır. Hristiyan olduğu öğrenilince imparatorun emriyle askerî görevinden alınan Plakidas, itibarını ve servetini kaybederek ailesinden ayrı düşer. Uzun süren ayrılık döneminden sonra affedilerek tekrardan göreve çağrılır. Roma'nın düşmanlarına karşı savaşır ve büyük bir zafer kazanır. Savaş sonrasınca ailesini uzun araştırmalar sonucunda bulur. İmparator Trainos'un ölümünden sonra imparator Adrianos döneminde Pagan tanrılarına tapmayı kabul etmeyen Eustathios imparatorun emri ile karısı ve iki oğlu ile birlikte alevler içerisinde boğa şeklinde büyük bir bronz kazan içine atılarak korkunç bir şekilde öldürülür (Uysun, 2011: 262)..

Aziz Eustathios Kapadokya bölgesinde Güllüdere Ayvalı Kilise'de geyik avındayken, Zelve Müze'deki Geyikli Kilisede (2009 yılında yıkıldı), Karanlık Kilise'de portre ve Tokalı Kilise ikinci kısımda ailesiyle beraber imparatorun emriyle öldürülürken resmedilmiştir (Uysun, 2011: 262).

Geyik motifi Türk destanları arasında en çok görülen motifler arasındadır. Geyik avlamanın uğursuzluk getireceğine inanılır ve kutsal olarak kabul edilir. Hristiyanlık inancında ise "geyik, İsa'nın da sembolüdür" (Korat, 2012: 173). Hem İslamiyette hem de Hristiyanlıkta kutsal olma özelliğine sahip olması bu motifin kullanımındaki ortak özellik olarak görülmektedir.

Güzelöz'deki (Mavrucan) Aziz Eusthatius'un geyik avını temsil eden 3 No'lu kilise resmi, bunun pagan dinsel ikonografisinin Hristiyanlaşmış şeklini temsil eder. Cemil'deki Stefanos Kilisesi'nin haçı da aynı temanın bir uzantısıdır. "Euphemia Haçı" olarak bilinen ve tek olan bu haç, Eusthatius'un düşünün konusu olarak çok yinelenir ve Batı Avrupa'da yaygın olan Aziz Hubert öyküleriyle koşuttur. Bu öyküye göre Aziz Eusthatius at sırtına binip geyiği kovalar ve tam avlanacakken geyik birden bire durur ve Eusthatius'a bakar: Çatal boynuzunun arasında bir haç vardır. Bu sırada İsa'nı sesi geyiğin ağzında işitilir: "Beni neden izliyorsun? Kovaladığın benim!" (Korat, 2012: 173).

5.4. Aziz Hieron Şapeli

Aziz Hieron adına yapılan şapel, Göreme-Uçhisar üzerindeki yolun sol tarafında yer almaktadır. Dikdörtgen plânlı ve tek apsislidir. Kaya içine oyularak yapılan şapelde hiç fresk yer almaz. Mezar oyuklarının olduğu bir odada kabartma haçlar görülür. Şapelin bir duvarı da yıkılmıştır.

Aziz Hieron asker azizlerden biridir. Diğer asker azizler gibi Hieron da şehit edildikten sonra aziz olarak kabul edilmiştir. Aziz Hieron, Hıristiyan dünyasının bilinen azizlerinden değildir. Yerel bir aziz olarak karşımıza çıkmaktadır. Nasıl Ürgüp'ten Aziz Yuannes çıktıysa Göreme'den de Aziz Hieron çıkmıştır. Göreme'nin en eski adlarından biri olan Maççan, aslında Aziz Hieron'un annesinin adıdır. Aziz Hieron III. yüzyılın sonlarına doğru Göreme'de doğdu. Perslerle yapılan savaşlar sırasında Malatya'da büyük başarılar elde etti. Daha sonra 30 arkadaşı ile birlikte şehit oldu ve eli kesilerek annesine gönderildi. Bir başka anlatıya göre de esirlikten kaçıp Göreme'ye geldiği ve yeraltındaki şarap mahzenlerine saklanarak kaybolduğu söylenir (İşçen, 2008: 63).

“Aziz Hieron'un kesilerek annesine gönderilen elin uzun süre Tokalı Kilise'de saklandığı rivayet edilir. Aziz Hieron, çiftçilerin özellikle bağcılarının koruyucu azizi kabul edilmiştir. Aziz Hieron'un yortu günü 17 Nisan'dır” (Uysun, 2011: 268).

“Aziz, elinin saklandığı rivayet edilen Tokalı I Kilisesi'nde asker bir aziz olarak resmedilmiştir. Belisırma köyündeki Direkli Kilise'de de büyük boy bir resmi yer almaktadır. Aziz Hieron'un eli Tokalı I Kilisesi'nde, emanetleri Vaftizci Yahya Kilisesi'nde, mezarı ise Avcılar (Göreme)'dadır diye halk arasında anlatılır. Aziz Hieron'un annesinin adı Maççan olduğu için Göreme'ye Maççan da denir” (K.K. 6).

5.5. Azize Katherina Şapeli

Şapel Göreme Açık Hava Müzesi'nde, Karanlık Kilise ile Çarıklı Kilise arasında yer alır. Giriş kısmında dokuz mezar çukuru yer alır. Şapel, bir mezar şapeli şeklinde düzenlenmiştir. Haç Plânlıdır. “Haç kolları beşik tonozlu ve tek apsisli olup apsisi templonludur. XI. yy. a ait şapelin naos kısmı bezemelidir” (Akşit, 2011: 123) Şapel içerisinde geometrik süslemeler kullanılmıştır ve bazı kilise babalarının, aziz ve azizelerin tasvirlerine yer verilmiştir. “Anna adındaki bir bani tarafından yaptırılan şapelin doğu haç kolundaki apsisinde Deesis sahnesi yer almıştır” (Akşit, 2011: 123).

Önemli Hristiyan azizlerinden biri olan Azize Katerina, 4. yüzyılda Roma imparatorluğu sınırları içerisinde yer alan Mısır'ın İskenderiye şehrinde dünyaya gelmiştir. İskenderiyeli Katerina (St. Catherine of Alexandria) olarak anılan azize Roma Mısır Valisi'nin kızı olması sebebiyle bir prenses kimliği taşımaktadır. Hristiyan inancını benimseyen ve yüzlerce başka insanı Hristiyanlığa taşıyan Katerina, Romalılar tarafından keşfedildikten sonra ölüm cezasına çarptırılmıştır. Antik çağdan kalma bir yöntemle büyükçe bir at arabası tekerleğine bağlanıp kolları, bacakları ve gövdesine vurularak kemiklerinin kırılması suretiyle idam edilmesine karar verilir. Fakat azize tekerleğe bağlanacağı anda vücudu tekerleğe dokunduğu anda mucizevî şekilde tekerler kırılır. Daha sonra azize kılıçla başı kesilerek idam edilir. Dolayısıyla Azize Katerina şehitliğine gönderme yapma amacıyla kırık bir tekerlekle veya bir kılıçla temsil edilir (www.sanatabasla.com, 2015).

Kapadokya Kaya Kiliseleri İkonografisi adlı eserde ise Azize Katherina hakkında şu bilgiler yer alır:

Azize Katherina, Mısır'ın İskenderiye şehrinde doğmuştur. Eski Yunan bilimleri üzerine iyi bir eğitim almıştır. İyi eğitilmiş ve çok güzel olan Katherina, kendisine yapılan evlilik tekliflerini kabul etmeyerek bekâr kalmayı tercih etmiştir. Annesi onu evlenmeye ikna etmek için, şehrin dışında yaşayan Ananias isimli bir bilge kişiyle tanıştırdı. Bu kişi münzevi bir Hristiyan rahibiydi. Efsaneye göre bu kişi Katherina'ya bir İsa ve Meryem ikonası hediye ederek bütün gece dua etmesini söyler. Katherina bütün gece dua eder bir ara uykuya dalan azize rüyasında İsa'yı görür. İsa'nın yüzünü görmek isteyen azize her defasında İsa'nın yüzünü başka yere çevirmesi sonucunda İsa'nın yüzünü göremez. Ertesi gün rahibin yanına giden azize bütün rüyasını olduğu gibi ona anlatır. Rahip ona Hristiyanlık hakkında bilgi verir. Daha sonra Katherina vaftiz olarak Hristiyan olur. Katherina eve döndükten sonra bütün gece dua eder. Rüyasında kendisini İsa ile nişanlanırken görür. İsa tarafından parmağına takılan nişan yüzüğünün uyanınca parmağında olduğunu görür. Azize Katherina çevresindeki kişilere her fırsatta vaazlar verir. O dönemde bölgede Roma valisi olan Maksimos'un emri ile işkence edilerek hapse atılır. Azize Katherina mucize kabilinde her işkence sonrasında iyileşir. Daha sonra vali Maksimos'un emri ile azize Katherina'nın başı kesilerek öldürülür. Azize Katherina genç kızların, gelinlerin, bakirelerin ve nişanlıların koruyucu azizesidir (Uysun, 2011: 271).

Kilise babalarının bekarlığı, evli olmaya tercih etmelerinde kilise mallarının miras olarak bölünmemesi fikri etkili olduğu gibi dünyevi arzulardan vücudu uzak tutarak sadece Tanrı'ya kendini adayıp bölünmeme, tam bir vecd halinde olma fikri de etkili olmuştur. Aslında bir nevi bekar olan Mesih İsa'yı kendilerine örnek almışlar ve onun gibi yaşamaya çalışmışlardır. “Hristiyan teolog Clement'e göre Tanrı bakirelere, meleklerle birlikte krallığında özel bir yer verecektir. Bu ise evliliğin verebileceklerinden daha büyük bir ödüldür” (Esen, 2015: 200). Manastır hayatını düzenleyen bu ilkeyi kiliseler de benimsemiştir. “Bekâr keşişler ve evlenmemiş papazlar kilise hiyerarşisi içinde en üst dereceye getirilmişlerdir” (Esen, 2015: 200). Hristiyanlıkta azizelik mertebesine kabul edilmiş pek çok bayanda da bekâretle ilgili olan bu ilkenin benimsendiği görülür.

İsa Mesih'i taklit etmek isteyen bakirelerin kutsanma törenleri de, evlilik töreniyle bağdaştırılmıştır. Buna göre kendini Tanrı'ya adayan bakireler Mesih ile mistik bir şekilde evlendirilmiştir. Ortaçağ'da kutsal bakirelere bu evliliğin sembolü olarak bir yüzük ve taç verme geleneği sürdürülmüştür. Ayrıca bakirelerin örtüsü nikahlı olmanın sembolü olarak görülmüştür (Esen, 2015: 200).

Verdiğimiz anlatıda yer alan Azize Katherina'nın rüyasında kendini İsa ile nişanlanırken görmesinde de aslında bu bağlamın yansıtılması vardır. Her azize, azizeye farklı bir koruyuculuk atfedilmiştir. Azize Katherina da genç kızların, gelinlerin, bakirelerin ve nişanlıların koruyucusu olarak kabul edilmiş, her ne kadar kiliselerde bu bağlamı yansıtan tasvirlerine yer verilmese de Veronese gibi bazı Rönesans sanatçıların tablosuna ilham olmuştur. Veronese, *The Mystical Marriage of Saint Catherina* adlı tablosunda Azize Katherina'yı, bebek İsa ile nişanlanırken resmetmiştir.

Süsü mermer basamaklarla ulaşılan ve Yunan kolonları arasında yer alan bir tahtta Meryem ve kucağında bebek İsa'nın oturduğu görülür. Azize Katerina merdivenlerin üzerinde eğilerek İsa'ya yaklaşmış ve elini uzatmıştır. Bebek İsa'nın azizenin parmağına bir evlilik yüzüğü geçirmekte ve bu şekilde de azize ile sembolik bir evlilik bağı kurmaktadır (www.sanatabasla.com, 2015).

Resimdeki sahnenin üst kısmındaki meleklerin Meryem için taç indirdiği; Katherina için şehitliğin ve dört mevsim yeşil kalmasıyla sonsuzluğun simgesi olan palmiye

dalını indirdiğini görülür. Aziz Onuphrius da kiliselerde palmiye ağacıyla tasvir edilmektedir. Ancak onun tasvirlerinde palmiye çileci, Tanrı'yı ararken çölde bulduğu atları yiyen bir azizenin simgesi olarak kullanılmıştır.

Azizenin Nevşehir kiliselerindeki tasvirlerinde ise tek başına olduğu görülür. Ne bebek İsa ile nişanlanırken ne de herhangi biriyle birlikte tasvirine rastlanmamıştır. Onun şehit edilmesinin simgesi olan kırık bir tekerlek veya kılıçla tasvirine de yer verilmemiştir. Eski Tokalı Kilisesi, Yeni Tokalı Kilisesi, Azize Katherina Şapeli'nde tek başınadır ve taçla betimlenir. "Taç" hem onun azizeliğinin hem de prenses olmasının simgesi olarak kullanılmıştır. "Doğu kiliselerinde ise şehit olma ve taçlanma olarak da adlandırılır" (K.K. 3). Nitekim tacın Barbara tasvirlerinde de yer aldığı görülür.

Azize Katherina'nın yortusu 24 Kasım'da kutlanır. Yortusu ile ilgili inançlar ise azizenin çocukları suççuğu hastalığından koruması ile ilgilidir. Bayram özellikle Güney Bulgaristan'da kutlanır. Bu inanç bağlamında yapılan ritüeller ise şöyle yer alır:

Sabahın erken saatlerinde küçük çocukları alan anneler, su için pınara gider ve bu suyla hamur karıştırılır. Hamurdan küçük bir parçayla simit yapılır. Bu parçaya bal sürülür ve kapının veya damın üzerinde konulur. Bu tatlıyı seven Nine Suçuğu için bir hediyedir. Eğer bal yoksa ekmeğe reçel veya pekmez sürülür. Geri kalan hamurdan bir ekmek yapılır ve ekmek de tatlı bir şeyle yenir. Ekmek daha sıcakken herkes ekmekten bir parça alır ve "Azize Katherina yardımcımız olsun" der. Ekmekten biraz kudurmamaları için köpeklere de verilir. Arkasından ekmekle yola çıkarlar ve geçen herkese birer parça verirler. Bu ekmeğin yapıldığı evde suççuğu hastalığı olmayacağına inanılır (<http://bnr.bg>, 2017).

5.6. Kostantin ve Helena Kilisesi

Ürgüp'ün beş km. güneybatısındaki Mustafapaşa Kasabası'nda, eski adıyla Sinasos'ta yer alan kilise, kapısının üzerinde yer alan bilgilere göre 1729 yılında yapılmıştır. Kilise doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânlıdır. Mustafapaşa Belediyesi'nin yanında yer almaktadır. "Kilise sarı ve gri renkteki kesme taşlardan inşa edilmiştir" (Pekak, 1998: 21).

Kilisenin kimin tarafından inşa edildiğine dair farklı söylenceler bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, kilise Patmos Adası'nda doğan, sonra Kayseri Başpiskoposu olan ve bölgedeki pek çok kilisenin kitabesinde adı geçen Neophios tarafından inşa ettirilmiştir. Diğer söylenceye göre, inanılması güç olmakla birlikte, bir halk efsanesine dayanmaktadır. Kel Mehmed isminde fakir bir Sinasoslu, hemşerisi havyar tüccarı Prodromos Tantirtzis'in yardımıyla İstanbul'a götürülmüş, uzun bir zaman sonra da Osmanlı sarayında vezir olmuştur. Vezir olunca hamisini hatırlayan Kel Mehmed, Prodromos Tantirtzis'i huzura çağırarak, kendisinden bir dilekte bulunmasını, yıllar önceki iyiliğinin karşılığını vermek istediğini söylemiş. Havyar tüccarı hemşerilerine danıştıktan sonra Sinasos'ta bir kilise inşa etmek istediğini belirtmiştir. Vezir, 'bu isteğe izin vermeyeceklerini, ama 40 gün içinde bitirebilerseniz bir kilise inşa edin' diye yanıtlamıştır. Aceleyle Sinasos'a dönen tüccar, tüm köy halkı ile birlikte, çevre köylerde yaşayan Rumları da toplamış, bir yıkık kilisenin taşlarını da kullanarak, gece gündüz çalışmış kilisenin inşasını şart koşulan sürede tamamlamışlardır. Kilisenin batı giriş kapısı üzerindeki kitabeye bakılırsa ilk söylence daha doğru görünmektedir (Pekak, 2009: 167).

Kilisenin giriş kapısı üzerindeki yazılarda eserin kimin zamanında, kaç yılında yapıldığıyla ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

Purperestlerin takipçisi, pek mukaddes kırallar

Mümin Kostantin ve Eleni'nin mabediyim.

Sultan Ahmet zamanında kısmen inşa edildim.

Sultan Abdülmecit zamanında da gerektiği gibi süslendim.

Meşhur Pasios'un başrahipliği zamanında ise

Sinasoslular cemaatinin mücadelesi ve

Harcamaları ile temellerden inşa edildim

1729'da, 1850'de ise tamir edildim (Pekak, 2009: 168).

Kitabede yer alan bu metin kilisenin kendi ağzıyla kaleme alınmış gibidir ve Nevşehir'deki diğer kiliselerde de bu tarz bir kitabe metni yer almaktadır. Örneğin,

Nevşehir’de Kale civarında yer alan Meryem Ana Kilisesi’nin giriş kapısında da benzer bir kitabe bulunmaktadır ve kitabede onun da Başrahip Pasion zamanında yapıldığı yazmaktadır. Kilisenin temelini Sultan Ahmet zamanında başlatıldığı, Sultan Abdülmecit zamanında Başrahip Pasion döneminde onarımının yapıldığı ve Kostantin ile annesi Helena’ya ithaf edildiği kitabedeki metinden anlaşılmaktadır. Kilisenin baştaşı ise kilisenin batı cephesinde yer alan kabartma ve kazıma tekniğiyle yapılmış olan küçük boyutlu pek çok yazıtta şu şekilde yer almıştır:

Bu büyük kiliseye

Parasal yardımda bulunan

Rize Metropoliti Serafim

Bu memleketin çocuğudur. 1850 Ağustos (Pekak, 2009: 172).

Kilisenin Kostantin ve annesi Helena’ya ithaf edilmesinde Roma imparatoru I. Kostantin’in, imparatorluğun doğusunda güçlenen, yeni bir din olan Hristiyanlığı çökmekte olan Roma İmparatorluğu’nu tekrar canlandıracak din olarak görmesi ve Helena’nın kutsal haçı Kudüs’ten İstanbul’a getirdiği inancı etkili olmuştur. Bu sayede Hristiyanlığın önemli aziz ve azizeleri olarak kabul edilmişlerdir (K.K 5).

Tam adı ile “Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus” ya da Büyük Konstantin olarak bildiğimiz Bizans İmparatorunun doğumu 274-288 yılları arasına tarihlenir. Konstantin sonradan imparatorluğa kadar yükselecek Romalı General Konstantinus Chlorus’un ve Azize Helena’nın oğlu olarak günümüz Sırbistan topraklarındaki Niş’te dünyaya geldi (Urgun, 2011: 55).

Konstantin sadece Roma İmparatorluğu için değil, aynı zamanda Hristiyanlar için de oldukça önemli bir konuma sahiptir. Hristiyanların büyük bir kısmı onu aziz seviyesinde görmüş, bununla birlikte onun tanrısal yönlendirmeyle seçilen bir kişi veya İsa’nın 13. Havarisi olduğuna ilişkin nitelermelerde bulunmuşlardır (Eroğlan, 2019: 33)

Havari olarak nitelermelerinde Konstantin’in Milano Fermanı ile Hristiyanlığı serbest bırakmasının etkisi olmuştur diyebiliriz. Havarilerin dini yayma çabaları bu ferman

ile hızlanmıştır. Roma imparatorlarının 313 yılına kadar Hristiyanlara yaptığı zulüm onunla sona ermiştir (K. K. 5).

Costantinus daha 312'de ortak imparator Maventius'u yenerek saf dışı bıraktığı Milvian Köprüsü Savaşı'nda, savaştan önce gördüğü bir rüyayı yorumlayarak askerlerinin kalkanlarına ve labarumun üzerine İsa Mesih'in (Jesus Xristos) baş harflerinin üst üste getirilmesinde oluşan khristogramı koydurmuş ve zaferi buna bağlamıştır (Karakök, 2010: 18).

Eusebius eserinde bu olayın başlangıcını, Konstantin'in öğle vaktinde dua ettiği sırada "Göz kamaştırıcı bir işaret, güneşin üzerinde cennetlerde belirdi, ödül vaat eden ışıktan bir haç ile birlikte "Bununla Fethet" mesajı görüldü ifadeleriyle anlatmıştır. Eusebius'a göre ordunun tamamı da bu görüntüye tanık olmuştur (Eroğlan, 2019: 53).

Konstantin bu zaferi onun vaftiz oluş sebebi olmuştur ve putperest iken Hristiyanlığa yönelmiştir. Annesi Helene da bu zaferden sonra Roma'ya gelir. Hristiyanlığın güçlü koruyucuları olurlar.

Konstantin'in annesi Helena, bugün içinde Bursa, İznik, Bilecik, Kocaeli, Yalova, Zonguldak, Bartın, Kastamonu, Bolu, Düzce, Sakarya gibi illerin yer aldığı ve antik dönemde kendisine Bitinya (Bithynia) adı verilen bölgede doğmuştur. Hizmetçilik yapan orta sınıf ailenin bir çocuğu olan Helena, Hristiyanlar nezdinde önemli bir şahsiyet sayılmış, aynı zamanda imparatorluk tarihinde "Agusta¹" unvanı ile nitelendirilmiştir. Günümüzde Hristiyanlarca önemli sayılan pek çok kutsal emaneti keşfettiğine inanılan Helena, Hristiyan kiliselerince azize olarak kabul edilmiştir. Helena günümüzde bazı kiliseler tarafından adına yortular (Azize Helena Günü) düzenlenen bir azize olarak nitelendirilmiştir (Eroğlan, 2019: 34).

"Helena bir hancının kızıdır. Asil bir aileden gelmediği gerekisiyle imparator eşi onu boşamış ve başkasıyla evlenmiştir. Oğlu Konstantin'in zaferi kazanmasıyla imparator eşi olarak gelemediği, kovulduğu Roma'ya imparator annesi olarak dönmüştür. İsa'nın çarmıha gerildiği haçı, seksen yaşındayken tek başına yaptığı hac seyahatinde bulmuştur. Oğlu Konstantin'e kazandığı zafer öncesinde bir vizyon şeklinde İsa

¹ Augusto: Genellikle Roma imparatorlarının eşlerine, yakınlarına verilen unvandır.

tarafından gösterilen haçın kendisi Helena'ya Bethlehem'de Zeytin Dağı'nda sunulur. Kudüs'ten İstanbul'a kadar dağdan dağa ateş yaktırarak bu haberi duyurmuştur" (K.K. 8).

Kiliselerde Konstantin ve Helena haç tutarken tasvir edilir. Örneğin, Göreme Açık Hava Müzesi'ndeki Karanlık Kilise'de ve müzeye yakın bir civardaki Yusuf Koç Kilisesi'nde bu şekilde tasviri yer almaktadır. "Konstantin kilise geleneğinde daima annesi Aziz Helena ile beraber yer alır. Tasvirlerinde de durum aynıdır" (Urgun, 2011: 57).

1 Ağustos, Haçın Kudüs'te bulunduğu gün olarak kabul edilmektedir. Bu amaçla Ağustos'un ilk gününde evlerin damında ve dağlarda ateş yakılır, bayram yapılırdı. Çünkü Helena Kudüs'te haçı bulduğu zaman bunu dağdan dağa ateş yakarak haber vermişti. O çağda Kudüs'ten İstanbul'a herhangi bir haberin üç saatte ulaştırıldığı söyleniyor. Kayseri'de bu bayrama Didimon Bayramı deniliyordu. Çünkü biri Lifos diğeri Ali Dağı olan iki tepede ateş yakıldığı için bu bayram günü Didimon (ikiz) olarak adlandırılmıştır (Korat, 2012: 163).

Didimon Bayramı'nda ateşler yakıldıktan sonra köz haline gelen ateşin külleri üzerine haç işareti yaparak bunun üzerinden atlamak önemli bir ritüeldi. Eğer yakılan ateş bir hayvan sürüsünün üzerinden geçirilebileceği bir yerdeyse, bu eylemi mutlaka gerçekleştirirler ve hayvanlara bir zarar gelmeyeceğine inanırlardı. Bu ritüel, ateş kültü ile Hristiyanlığın ilginç bir sentezi olarak göze çarpmaktadır (Korat, 2012: 164).

5.7. Meryem Ana ile Yovakim ve Anna Kiliseleri

Nevşehir'de Meryem Ana'ya ithafen yapılan iki kilise olduğu tespit edilmiştir. Bunlar: 1. Nevşehir Meryem Ana Kilisesi, 2. Göreme'deki Meryem Ana Kilisesi.

Merkezdeki Meryem Ana Kilisesi, Nevşehir Kalesi yakınlarında yer almaktadır. Kilisenin batısında yer alan giriş kapısında yedi satırdan oluşan kitabede şu ifadeler yer almaktadır:

(Bu) çok güzel kiliseyi temellerinden...

Nevşehir yeni, Tanrının Annesine

Büyük zahmet ve masraflarla yaptılar

Baş rahip Pasios...

Kapadokya halkının...

... çok temiz... çok sevgili

16 Ekim 1849 (Pekak, 1998: 3).

Kitabenin çevirisinde üç nokta ile belirtilen kısımların kırık olan, okunamayan kısımlar olması muhtemeldir. Bununla birlikte kilisenin Meryem Ana'ya ithafen 1849 yılında Başrahip Pasios zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kilise doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen plânlıdır. Yapımında sarı Nevşehir taşı kullanılmıştır.

Kilisenin ikinci katının Cumhuriyet Dönemi'nde hapishane olarak kullanmak amacıyla yapıldığı belirtilmektedir (Pekak, 1998: 4).

Yine aynı isimle Göreme Açık Hava Müzesi yakınlarında, Tokalı Kilise'nin arkasındaki sırtta yer alan Meryem Ana Kilisesi de dikdörtgen plânlı ve doğu-batı uzantılıdır. Kilisenin ağır bir erozyona maruz kaldığı üç apsisinden birinin yıkılmış olmasından bellidir. Apsislerde azize tasvirleri yer almaktadır. "Apsislerdeki kadın aziz bolluğu bu kilisenin Meryem Ana olarak adlandırılmasına yol açmış olabilir" (Korat, 2012: 227). Kadın egemen bir kilise olmasından ve azizelerin en üstünü de Meryem Ana sayılmasından muhtemelen onun ismi tercih edilmiştir. "Kilise, II. yüzyıla tarihlendirilmektedir" (K.K. 6).

Azizlerin en üstünü kabul edilen Hz. Meryem'e verilen Katolik unvanlar "Tanrı annesi, Mübarek Bakire, Göklerin Kraliçesi. Kurtarıcı Anne, Hanımefendimiz. İlahi Lütüfların Aracısı ve Eş Kurtarıcı" (Alıcı, 2016: 104) olarak yer alır. " Hz. Meryem hakkında Katolik teolojisindeki öğretiler bir ilah kültüne dönüşme izlenimi vermektedir. Kuran aslında Hz. Meryem'i teslis içinde göstermez" (Alıcı, 2016: 103). İslamiyette ise tevhid inancı vardır. Hristiyanlıkta olduğu gibi onu ilahlaştırma

ya da teslis inancıyla bağlantılı unvanların verilmesi yoktur. Kuran-ı Kerim’de “*Andolsun, Allah Meryem’in oğlu Mesih’tir diyenler kâfir olmuşlardır*” (Maide, 72. ayet) ve “*Allah için üçüncüsüdür diyenler elbette kâfir olmuşlardır. Oysa tek ilahtan başka ilah yoktur*” (Maide, 73. ayet) şeklinde yer alan ayet-i kerimeler Hristiyanlığın içine yerleştirilmiş teslis inancını yalanlar. Hz. Meryem’i, “*Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni dünya kadınlarına üstün kıldı*” (Âl-i İmran, 42. ayet) ayet-i kerimesiyle; Hz. İsa’yı, “*Ey Meryem! Allah sana kendisinden bir kelimeyi müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir; dünyada ve ahirette de itibarlı, aynı zamanda Allah’a çok yakınlardandır*” (Âl-i İmran, 45. ayet) ayet-i kerimesiyle yüceltilirken onların birer eşref-i mahlûk oldukları da yine “*Meryem’in oğlu Mesih, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamber gelip geçmiştir. Anası da dosdoğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi*” (Maide, 75. ayet) ayet-i kerimesiyle ve “*Doğrusu Allah katında İsa’nın yaratılışındaki durumu Adem’in durumu gibidir; onu topraktan yarattı, sonra ona ‘ol!’ dedi.*” (Âl-i İmran, 59. ayet) ayet-i kerimesiyle ispatlanır.

Hz. Meryem’in doğumu, Hz. Yakup ve İsmail’in doğumu gibi duayla gerçekleşmiştir. Hz. Zekeriya’nın “*Gerçekten ben, arkamdan yerime geçecek varislerden endişeliyim. Karım da kısır bulunuyor. Onun için katından bana bir çocuk ihsan et*” (Meryem, 5. ayet) duasına karşılık kendisinin de yaşlı olmasına rağmen “*Ey Zekeriya! Şüphesiz biz sana Yahya isminde bir oğlanı müjdeliyoruz*” (Meryem, 5. ayet) ayet-i kerimesiyle müjdelenmiştir. Yine Hz. İbrahim’in de aynı şekilde çocuk sahibi olmasına “*İhtiyar halime rağmen bana, İsmail ve İshak’ı veren Allah’a hamdolsun*” (İbrahim, 39. ayet) ayet-i kerimesi kanıttır.

Batı kaynaklarında Hz. Meryem’in babasının adı “Yohakim” olarak geçerken Kur’an’da ondan “İmran” diye bahsedilir. Hz. Meryem’in annesinin adı, Batı kaynaklarında “Anna” olarak geçerken; İslamî kaynaklarda ondan “Hanne” diye bahsedilir. Kuran’da ise annesinden “İmran’ın karısı” olarak bahsedildiği ve isim verilmediği görülür. Hz. Meryem’in doğumu, isimlendirilmesi, Allah yoluna adanmasından “*İmran’ın karısı: Rabbim, karnımdakini tam hür olarak sana adadım; benden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin*” (Âl-i İmran, 35. ayet) ve “*Ona Meryem adını verdim, onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden sana ismarlıyorum*” (Âl-i İmran, 36. ayet) ayet-i kerimeleriyle bahsedilir. Çocuksuz bir

ailenin duayla çocuk sahibi olabilmesi ve en değerlisini yine onun yoluna adanması tıpkı Hz. İbrahim'in, Hz. İsmail'i kurban olarak adamak istemesi gibidir. En değerlisini belki de en muhtaç olduğu zamanında, yaşlılığında, yine onun yoluna adarken ki edebi elden bırakmayarak “Bunu benden kabul buyur” ezikliği içerisinde sunması, dünyadan hiçbir beklentisinin olmaması, dünyanın dengesini değiştirecek olan kadını, Hz. Meryem'i, doğurması adının neden kiliselerde kullanıldığının sadece birkaç örneğidir.

Meryem'in ailesi adına yapılan Yovakim ve Anna Kilisesi, Çavuşin Köyü ile Göreme arasında yer alan Güllüdere Vadisi'ndedir. Kilisenin demirden kapısı kapalıdır. Gezme için ise Nevşehir Müze Müdürlüğü'ne haber vermek gerekmektedir.

Kilisenin etrafında bulunan birkaç şapel buranın zamanında manastır olarak kullanılmış olabileceği ihtimalini düşündürür. Nitekim Anna'nın kızını manastıra vermesi de manastırlı bir kiliseye isim olarak seçilmesinde tercih sebebi olmuş olabilir.

Kapadokya Kaya Kiliseleri İkonografisi adlı çalışmada ise Meryem'in, çocukları olmadığı için tapımdan kovulan Davud sülalesinden Yovakim ile Anna'nın çocuğu olduğu bilgisi verilir. Çocuğu olması için kırk gün bir dağda dua eden Yovakim'in duasının kabul olmasıyla kırkıncı gün Cebrail'in Anna'yı müjdelemesi, Meryem'i 4-5 yaşlarında iken adak olarak tapınağa sunmaları anlatılmıştır (Uysun, 2011: 248).

Meryem'in ailesi, Allah'ın onlara sunduğu bu hediye (çocuğu) yine Allah'a adak yaparlar. Onların en değerlilerini Allah yoluna sunmaları, Allah'a bağlılıklarının ve fedakârlık derecelerinin üstünlüğünün göstergesidir. Meryem'in mabede verilmesi, Kuran'da şöyle yer alır: “*Hani o, ailesinden ayrılarak evinin veya mescidin doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra ailesiyle kendisi arasına bir perde koymuştu*” (Meryem, 16.ayet).

Meryem'in Çocukluk İncili'nde Meryem'in Joachim ve Anna'nın çocukları olduğundan, Nasıra'da doğduktan sonra Kudüs'e getirildiğinden bahsedilmektedir. Joachim'in Nasıra ve Celile soyundan, Anna'nın ise Bethlehemli olduğu ifade edilmiştir (Pekak ve Gür, 2015: 176).

Yeni Ahit'te yer alan bilgilere göre Joachim ve Anna'nın çocuk sahibi olmaları şöyle aktarılır: "Anna'nın Meryem'den önce herhangi bir çocuğu olmadığı bilinir. Tanrı'ya dua eder (tıpkı İbrahim'in (Abraham) karısı Sara gibi) ve çok yaşlı olmalarına rağmen melek tarafından müjdelenerek hamile kalacağı belirtilir" (Pekak ve Gür, 2015: 176).

Meryem'in nişanlanması ve hamile kalmasıyla ilgili ise şu bilgiler yer almaktadır:

Meryem'in evlilik yaşı geldiğinde talipleri tapınağa çağrılır, kimin değneği yeşerirse Meryem'le o kişi evlenecektir. Bu test sonucunda Nasıralı Marangoz Yusuf'un değneği yeşerir ve Meryem'le nişanlanır. Bir gün melek Cebrail Meryem'e görünür ve henüz nişanlı olduğu Yusuf kendisini bilmeden gebe kalacağını, doğacak çocuğun kutsal olacağını müjdelir. Meryem'in gebe olduğunu öğrenen Yusuf, Meryem'den ayrılmaya karar verir ancak, gördüğü bir rüya sonucu bu karardan vazgeçer (Uysun, 2011: 247-248).

Meryem'in Çocukluk İncili'nde Meryem'in nişan sonrasında evinde Tanrı'nın meleği tarafından müjdelendiği anlatılır. Ayrıca burada diğer kaynaklardan farklı olarak Meryem'in bir oda içerisinde ve büyük bir ışık eşliğinde Tanrı'nın meleği tarafından müjdelendiği anlatılır. Tanrı'nın meleği kutsal ve övücü sözlerin ardından doğacak çocuğun Tanrı'nın oğlu olacağı ve Yakup soyundan saltanat süreceği söylenmiştir (Pekak ve Gür, 2015: 179).

Meryem Suresi'nde Hz. Meryem ve Cebrail arasındaki konuşmalara yer verilerek Meryem'in müjdelenmesine şöyle yer verilmiştir:

Meryem: "Ben senden Rahman olan Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkuyorsan, dokunma bana" dedi (Meryem, 18. ayet).

Melek: "Ben sana temiz bir oğlan bağışlamak için, Rabbinin gönderdiği bir elçiyim" dedi (Meryem, 19.ayet).

Meryem: "Benim nasıl çocuğum olabilir? Bana hiçbir insan dokunmamıştır. Ben iffetsiz de değilim" dedi (Meryem, 20.ayet).

Melek: “Bu, dediğin gibidir. Ancak Rabbin buyurdu ki: Bu babasız çocuk vermek, bana pek kolaydır. Hem biz onu nezdimizden insanlara bir mucize ve rahmet kılacağız. Hem, bu önceden ezelde kararlaştırılmış bir iştir.” dedi (Meryem, 21. ayet).

“Roma Katolig teolojisinde Meryem ile ilgili en önemli öğretiler ve onunla ilgili metodolojiler ‘Meryem Bilim’ (Mariolog) başlığı altında değerlendirilir” (Alıcı, 2016: 103). Meryem’in Tanrı ve Tanrı’nın yarattıklarıyla ilişkisi, bekâreti, hamileliği, ona bahşedilen unvanlar, onun beşeriyeti ya da ruhaniyeti hakkında çoklu bir bakış açısı vardır.

Katolik teolojisine göre Meryem, “bakireler bakiresi” ve “tüm ideal bekaretlerin sembolü” olarak Kutsal Ruh’un eylemi yoluyla bekareti kaybolmadan oğluna hamile kalmış ve onu doğurmuştur. Zaten kutsal bekâret aynı zamanda anolojik olarak Yahudi-Hristiyan geleneğinde Tanrı’ya safiyane ve Tanrı’ya derinden iman etmeyi anlatır (Alıcı, 2016: 105).

Katolik teolojisinin bu yorumlarına göre Meryem, Tanrı’nın plânı için seçilmiş, ilahi lütuflarla donatılmış, eşsiz ve lekesiz bir kurtarıcı olarak görülmektedir. “Seçilmek” eylemi, onun tüm kadınlar arasından ayırt edilmesini gösterir ki, bu da onun neden tüm azizlerin üstünde görüldüğünün de aslında bir açıklamasıdır. “Dahası ismi Kuran’da açıkça zikredilen kadın “(Alıcı, 2016: 115) ın Meryem olması da onun seçilmişliğinin ifadesidir. Hz. Meryem’i ele alan iki sûre Âl-i İmran ve Meryem Sûreleridir.

” *Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi”* (Âl-i İmran, 37.ayet) ayet-i kerimesi de yine onun diğer kadınlardan farklı kılınışını ifade eder. O diğer kadınlar gibi eşeyli üremeye değil eşeysiz üremeye çocuk dünyaya getirmiştir. “Bir bitki gibi” ifadesi bu özelliğinin yansıtılmasıdır. Allah’ın lütuflarıyla her daim rızıklandırılmıştır. “*Zekeriya ne zaman kızın bulunduğu yere girse, onun yanında yeni bir yiyecek bulurdu. ‘Meryem bu sana nereden geldi?’ deyince o da: ‘Bu Allah katındandır’ derdi”* (Âl-i İmran, 37.ayet) ayet-i kerimesi Hz. Meryem’in rızık endişesi çekmeyerek dünya nimetleriyle lütuflandırıldığını gösterir.

Hız. İsa'nın doğumu, doğduğu yer ile ilgili Batı kaynaklarında ve İncil'de çeşitli görüşler sunulmuştur.

Matta ve Luka'da İsa'nın Bethlehem'e nüfus sayımı için gittiklerine handa yer olmadığı için yemlikte doğum yaptığı ifade edilir. Apokrif İnciller'de çoğunlukla mağara, Matta ve Luka'da ise ahır İsa'nın doğumunun gerçekleştiği mekan olarak ifade edilir. Çeşitli tasvirlerde ise bir han (daha çok saray odası) ya da ev tasvir edilmiştir (Pekak ve Gür, 2016: 197).

Nevşehir'deki Yeni Tokalı, Eski Tokalı Kiliseleri ile Karanlık Kilise'de "İsa'nın doğumu" sahnesinin bir yemlikte tasvir edildiği görülür. Bu üç kilisede de Meryem'in doğumu esnasında melekler görülmektedir. Salome ve Mea isimli ebeler, İsa'nın ilk banyosunu yaptırmaktadır. Yusuf ise arkası dönük bir vaziyette oturmaktadır. Bir öküz ve eşek nefesleriyle İsa'yı ısıtmaktadır.

Kuran-ı Kerim kıssaları anlatırken zaman, mekân, şahıs üçlemine özellikle vermemiştir. İnsanlara ders almaları amacıyla verilen kıssaların tarih kitabı gibi değerlendirilmesi ve kaynak olarak kullanılması bu şekilde engellenmiştir. Nitekim Meryem'in doğumunda da mekân adı verilmemekle birlikte bu konudaki ayrıntılar genelde Hristiyan kaynaklarda yer almaktadır.

Altın efsane ve *Transitus Marie* adlı iki ikonografinin Meryem'in doğumu ve ölümü ile ilgili bilgi vermesi şöyle aktarılmıştır:

Altın Efsane ve Transitus Mariae'da, bakire Meryem'in üç gün içinde öleceği bir melek tarafından kendisine bildirilmiştir. Ayrıca haberi veren melek yanında palmiye dalı getirmiştir. Hatta Altın Efsane'de "Selam Kutsanmış Meryem" "Bak ben sana cennetten palmiye ağacından bir dal getirdim!" "Bunu ölmeden önce taşıman gerekecek. Ruhun bedenden ayrılmadan önce, üç gün için bunu taşıman gerekecek, çünkü Kutsal Anne oğlum seni bekliyor!" ifadeleri yer almaktadır (Gedikli, 2018: 1459).

Yine *Altın Efsane* adlı ikonografide meleğin haberi vermeye geldiğinde Meryem'in çok hüznü olduğu ve göz yaşlarının sel gibi aktığı aktarılmıştır. Her iki

ikonografyada da Meryem'in havarilerini ölmeden önce başında istediği ve havarileri tarafından görülmek istediği bilgileri aktarılmıştır (Gedikli, 2018: 1460).

Bir diğer anlatıya göre ise “Meryem, İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra İncilci Yahya ile birlikte Efes'e gitmiştir. Oğlunun acısına dayanamayan Meryem, Tanrı'ya kendisini oğlunun yanına alması için yalvarır. Bir melek tarafından üç gün içinde oğluna kavuşacağı müjdelendir. Koimesis (Meryem'in ölümü) sahnesinde bütün havariler başında iken tasvir edilir” (K. K. 1).

Kılıçlar Kuşluk Kilisesi'ndeki koimesis sahnesinde ise diğer kiliselerden farklı bir Meryem tasviri görülmektedir. Meryem'in gözleri açık, henüz ölmemiştir ve oturur vaziyette resmedilmiştir. Bu durumu araştırmacılar, “Meryem ölmeden hemen önce İsa'ya son duasını okurken İsa da onun ölüme geçmek üzere olan ruhunu tutarken, Aziz Joannes başucunda ona doğru eğilip ne söylediğini dinlemektedir” (Önen Alev, 2014: 163) şeklinde açıklanmıştır.

Yeni Tokalı'daki koimesis sahnesinin belgelenmiş en eski tasvir olduğuna, havari betimlemesine ilk kez bu kilisede rastlandığına, koimesis sahnesinde diğer kiliselerden farklı bir ayrıntı olarak Meryem'in öleceğini öğrenince mum yaktırmasını anlatan “şamdan” tasvirine yer verildiğine değinilmiştir. Havarilere Meryem'in öleceğinin malum olup bulutlarla tek tek gelmesi de diğer farklı bir tasvir olarak nakledilmiştir (Önen Alev, 2014: 164).

Meryem, Nevşehir'deki kiliselerde genellikle koyu renk başörtülü ve kucağında çocuk İsa ile resmedilmiştir. Meryem'in kiliselerdeki tasviri; Meryem'e müjde, Meryem'in doğumu, Yusuf'un Meryem'i suçlaması ve su deneyi, Beytullahim'e yolculuk, Meryem'in Elizabet'i ziyareti, müneccim kralların tapınması, koimesis (uykuya dalma / Meryem'in ölümü), deesis (son yakarış), İsa'nın mabede takdimi, Mısır'a kaçış, haçtan indirilmesi sahnelerinde görülmektedir.

Hristiyanlıkta özel bir yeri olan Meryem'in adıyla pek çok ritüel ve bayram oluşturulmuştur. “Katolik inancına göre doğrudan Hz. Meryem'e yöneltilen tüm duaları Tanrı kabul edecektir. Roma litürjisinde Hz. Meryem birinci zikir dualarında önemli bir yere sahiptir” (Alıcı, 2016: 113). Bir peygamber olan Hz. İsa'yı dünyaya

getirmede aracı olması gibi duaların kabulünde de Allah'la aracı olmasına inanılıyor ki ibadetlerde onun adına yapılan şu kültler oluşmuştur:

1. Ona saygı duymak; yani Bakire Meryem'in Tanrı anne ile olarak sahip olduğu vakara hürmet etmek.
2. Ona yakarma; Hz. Meryem'in anneliğine ve kraliçeliğine dayalı şefaatten dolayı ondan yardım dilemek.
3. Ona taklit, zahitlik, tesbihatlar gibi kilise tarafından onaylanan uygulamalar yoluyla Hz. Meryem'e adalarda bulunmak (Alıcı, 2016: 113).

Şefaet ve yardım beklenen dualarda ona şöyle seslenilmektedir:

Ey yardımcımız, o merhametli gözlerini bize çevir ve bu sürgün yerinden sonra kutsal oğlun olan İsa'yı bize göster. Ey şefkatli, Ey Aziz, Ey Bakire Meryem.

Ey Meryem, Mesih İsa'nın annesi ve tatlı annem, Tanrı'nın bağışladığı bu günün doğuşunda ayaklarına kapanıyorum. Tüm benliğimi, varlığımı, ellerine ve kalbine teslim ediyorum. Bu yeni günde, merhametli şefkatinle ben de oğlun Mesih İsa'nın hayatını yarat. Ey göklerin kraliçesi, analık esininle en ufak eylemleri bile önle ve yönelt ki, kutsal ve lekesiz Mesih İsa'nın Kurbanı zamanında her şeyim temiz ve hoş olsun (Uzuner, 2015: 107).

Birkaç örneğini verdiğimiz bu duaların pek çok benzeri olmakla birlikte Meryem'e yapılan dualarda ona genellikle “göklerin kraliçesi, lekesiz bakire, Allah'ın aziz annesi, meleklerin hanımefendisi, bakire Meryem, ey şefkatli” gibi ithaflarla seslenildiği görülmektedir. Meryem'in şahsından istenen şeylerde kullanılan ifadelerde onun Tanrı seviyesinde görülmesi de dikkat çekicidir.

Bunun yanı sıra Hristiyanların kutsal saydıkları Meryem'in cesedine, elbisesine, cenaze örtüsüne, yüzüğüne ve bu eşyaların bulunduğu yerlere tapındıkları, Meryem'in yaşadığı hatta vizyon olarak görüldüğü yerleri hac yerleri olarak kabul ettikleri de bildirilmektedir. Bu kutsal yerlerden bazılarının Beytlehem, Kudüs, Lereto, Nasıra, İzmir Selçuk Meryem Ana Evi, Aziz Pavlus Kilisesi (Konya), Azize Teresa Latin Katolik Kilisesi, (Ankara), Sent Antuan Kilisesi (İzmir), Sent Antuan Kilisesi (İstanbul), Anadolu Katolik Kilisesi (Adana, Antakya, Güzelyayla,

İskenderun, Mersin, Samsun, Tarsus, Trabzon), Mersin Katolik Kilisesi (Nişantaşı), St. Georges Kilisesi (Karaköy), Harput Meryem Ana Kilisesi olduğu da aktarılmıştır (Uzuner, 2015: 110-113).

Meryem’le ilgili ziyaret yerlerinden biri olan Harput Meryem Ana Kilisesi sinir hastalıklarına, akıl hastalıklarına, çocuğu olmayan kadınlar ve kadın hastalıklarına iyi geldiği kabul edilmektedir. Asırlardan beri kilise Hıristiyanların yanında Müslüman ziyaretçilere de ev sahipliği yapmaktadır (Uzuner, 2015: 113).

Efes’teki Meryemana Evi’nin 1964 ve 1967 yıllarına ait ziyaretçi defterindeki notlarla ilgili Sabahattin Eyüpoğlu’nun *Efes’te 300 Yıl* adlı eserinde şu düşünceleri yer alır:

Meryemana bir dert anasıdır, insanlar çok değişik amaçlarla burayı ziyaret eder. Evin arkasındaki kaynaktan gelen suyun her derde deva ve şifa veren bir su olduğunu duyan herkes buraya koşar. Bazı hastalar suyu içtikten sonra iyileştiklerini, bazı ziyaretçiler de burayı ziyaret ettikten sonra dileklerinin gerçekleştiğini ileri sürer. Dilekler yaşa, cinsiyete ve insanların ekonomik durumlarına göre değişir. Akla gelebilecek her istek ziyaretçi defterinde yer alır. Ailevi ve sosyal sıkıntılardan gönül işlerindeki sıkıntılara kadar her türlü dilek oradadır (Uzuner, 2015: 112-113).

Meryem’in bir vizyon şeklinde görüldüğünü iddia edenler de inancın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır.

Yugoslavya’daki Medjugorje’de yaşayan altı kişi, 24 Haziran 1981 tarihinden bu yana Meryem’in kendilerine görüldüğünü iddia etmiş, yaşadıkları bu olağanüstü deneyim ve sonrasında hayatlarındaki değişikliklerden bahsederek Meryem’e dayanan inançlarla ilgili yeni bir pencere açmışlardır. İddia edildiğine göre Meryem her gün aynı saatte bir grup çocuğa görünüyor, onlara ve din adamlarına telkinde bulunuyor ve hastaları iyileştiriyordu (Uzuner, 2015: 116).

Bu ifadelerin yanı sıra Meryem’in sadece çocuklara değil değişik yaşlardaki insanlara farklı zamanlarda ve mekânlarda, her zaman aynı olmayan sürelerde görüldüğü bilgileri de aktarılmıştır (Uzuner, 2015: 116). Bu iddiaların çok olması da

onun bir hayal olarak değil kutsal bir varlık olarak insanlar arasında bulunduğuna dair olan inancı pekiştirmiştir.

Hristiyanlar, Meryem'in Mesih'i dünyaya getirmesinden dolayı onu Tanrı'ya en yakın kişi olarak kabul ederler ve şifa verici, yardıma en çabuk gelen azize olarak kabul ederler. Onun adıyla yapılan duaların daha çabuk kabul olacağına inanırlar. İkonaları önünde dua etmeleri bu sebeplerdendir. Örneğin:

Azize Meryem'in "Vladimirli" ve "Belirme" ikonaları da yardım etme özelliğine sahiptir. 1164 senesinde onun "Vladimirli" ikonası önünde dua eden Knez Andrey Bogolyübski Bulgarlara karşı zafer kazanmıştır. 1240 senesinde ise, onun "Belirme" ikonası Neva'da İsveçlerle savaşan Rus askerlerine yardım etmiştir (Mamytov, 2010: 164).

"Katolik dindarların Meryem'e adanmasını güçlendiren ilgili litürjik kütler açık bir şekilde V. asrın ortalarında ortaya çıkmış ve yavaş yavaş gelişerek VII. Asrın sonlarında hız kazanmıştır" (Alıcı, 2016: 114). Adına ithaf edilen yortuların sayısının çokluğu dikkat çeker. Onunla ilgili olan her önemli tarihe bir yortu adanmıştır. "Bu bayramların temel hedefi, kesin bir imanla inanmak ki, Hz. Meryem, kendisi aracılığıyla Kutsal Kurtarıcı olan İsa'nın insanlığa bahşedildiği bir kadındır" (Alıcı, 2016: 114). 1969 yılında yeniden gözden geçirilen Roma Katolik Kilisesi litürji takviminde yer alan 13 bayramın neler olduğu da şöyle aktarılmıştır:

Tanrının Annesi Meryem (1 Ocak), Lekesiz Hamile Kalma (8 Aralık), Göklere Yükselmesi (15 Ağustos), Hz. Meryem'in Doğumu (8 Eylül), Hz. Meryem'i Ziyaret (31 Mayıs), Hz. Meryem'in Kraliçeliği (22 Ağustos), Elemler Sahibi Leydimiz (15 Eylül), Rosario Sahibi Leydimiz (7 Ekim), Meryem'in Lekesiz Kalbi (Pentakost Bayramından sonraki cumartesi), Carmel Dağı'ndaki Meryem (16 Temmuz), Büyük Aziz Meryem'e Adama (Ağustos). Bunlara ilave olarak Roma Katolik takviminde her cumartesi gününü zorunlu olmadan Meryem'e adama günü olarak kutlanmasını tavsiye etmektedir. Son olarak Roma Ayin Kitabı (Missal), Meryem'e adanmış olan yedi adet ayin formülü tesis ederek kilisedeki kutlamalara katkı sağlamıştır (Alıcı, 2016: 114).

5.8. Aziz Nikolas Manastırı

Manastır, Ürgüp'te, Mustafapaşa (Sinassos) Kasabaşı'nın 1 km. güneyinde yer almaktadır. Manastıra, merkezden güneye doğru ilerleyen Dere Sokak'tan ilerleyerek ulaşılabilir. Manastır, Aliye Tepesi'nin eteklerindeki arazinin başlangıcında yer alır. Batı tarafında Aziz Stefonos Kilisesi, güney tarafında ise Aziz Yuhannis Theologos Mukaddes Yahya Kilisesi bulunmaktadır.

Manastıra kuzey tarafında yer alan iç içe yuvarlak kemerli, bezemeli bir kapıdan girilir. Yuvarlak kapı kemerinin altına Yunan harfleri ile "O AYİOS NİKOLAS" oyulmak suretiyle yazıldığı için manastır bu adla anılmaktadır.

"Mustafapaşada (Sinassos) Aya Nikola Manastırı ve bir dönemin izleri" adlı makalede Manastırın yapım tarihini belgeleyen herhangi bir yazıt bulunmadığı ancak isim ve kalemişi yazılarında en eski 1855 tarihine rastlandığı ifade edilir. 1870-77 yılları arasında da bir onarım geçirdiği bilinen manastırın yapım tarihinin XIX. yüzyılın II. çeyreğinde olması muhtemel görülür. Kilisenin doğu ve batı yönünde uzanan ve Aziz Nikolas, Aziz Savvas, Azize Barbara ve Aziz Minas'a ithaf edilmiş dört kanadının olduğu, Azize Barbara'nın ise aynı çevrede bulunan Sinassos kilisesinin adı olup yanlışlıkla buraya verildiği de belirtilmiştir (Sağcan, 2006: 48).

Aziz Nikolas Manastırı'nın işlev ve yaşantısına dair geçmişten günümüze pek çok bilgi ulaşımıştır. Bu bilgiler şöyle anlatılır:

Aziz Nikolas, Aziz Barbara ve Aziz Savvas'ın anma günleri aynı tarihlere denk geldiği için 3-8 Aralık günlerinde Aya Nikola Manastırında özel kutlamalar tertip edilirdi. Her iki cemaat kilisenin papazları, Rumlar ve Türkler kilise ayininde hazır bulunurlardı. 6 Ağustos günü öğlene kadar manastırda kalırlardı. Sonra kilise çanları çalmaya başlar ve Sinassos halkı ikonalar taşıyarak toplu halde manastırdan çıkarlardı. Başlarının yukarısında istavrozlar taşıyarak, ilahiler ve yakılan tütsüler arasından yavaşça Sinassos'a girilir ve akşam ayini için Başmelekler Kilisesi'ne gidilirdi. Akşam ayininden sonra Aziz Konstantin Helena Kilisesinin yanından geçilir, ertesi gün aynı kilisede tüm kasabanın toplandığı büyük bir ayin düzenlenirdi. Kutlamaların son saatleri halay çekmeler ve eğlencelerle geçirilir, genellikle son akşam okulun salonunda piyesler oynanırdı.

Aziz Nikolas'ın muhteşem ikonası önünde İstanbul, Kudüs ve Rusya'dan gönderilen dev mumlar yakılırdı. Türkler de manastıra yağ, balmumu, mücevherat, altın ve hayvan gibi birçok hediyeler gönderirlerdi. Göç eden Rumların anlattıklarına göre, Türkler kiliseye girer, mum yakar ve hareketsiz durarak ayine sonuna kadar seyreder ve bitmesini beklerlerdi (Sağcan, 2006: 49).

Her azizin ayrı bir kerameti olduğundan onları yüceltmek, isimlerini yaşatmak amacıyla insanlar kiliselere, manastırlara, şapellere azizlerin isimlerini vermiştir. Aziz Nikolas'ın da böyle kerametleri vardır. “Mesela Aziz Nikolas Kutsal Suyunun yanındaki ağaçlara ve sivri bir kayaya kısır kadınlar da çocukları olsun diye bez bağlarlardı. Civardaki bir mağarada bulunan Aziz Nikolas suyu kaşıntı hastalarına şifa verirdi” (Sağcan, 2006: 50). Yine “Mustafapaşa halkı bir hastalığa yakalandıkları zaman, bundan kurtulmak için manastır avlusunda yer alan ağaçlara elbiselerinden kestikleri parçaları ve paçavraları bağlarlardı. Böylelikle hastalığın da, o paçavra gibi orda asılı kaldığına inanılırdı” (kapadokyadagez.com, 2019).

Pek çok işlevi olan bu manastıra adı verilen Aziz Nikolas'ın da koruyuculuğu ve yaşamı hakkında çok fazla anlatı vardır.

4. Yüzyılda, küçük Asya'nın güney sahilinde Myra'da yaşamış olan piskopos olarak tanınır. Doğu'da 9. Yüzyıldan, Batı'da ise 11. Yüzyıldan itibaren şehirlerin, köylerin, piskoposluk bölgelerinin, kiliselerin, denizlerin, çocukların, tüccarlarının, rehincilerin azizi olarak tanınmış, sayısız resim ve kabartmaları yapılmıştır (Koçyiğit, 2007: 124).

“O Azize Meryem gibi çabuk koruyan ve yardım eden azizdir. Bundan dolayı insanlar çok zor durumda oldukları zaman ilk etapta Azize Meryem veya Nikola'dan yardım istemektedirler” (Mamytov, 2010: 160).

Amblemi “üç top” tur. Yahut göğsünde bir yıldızla resmedilir. Bazen de haç takılmış leylak taşırken gösterilir. Ayaklarının hizasında üç altın top ile resmedilmesinin anlatısı şöyledir:

Efsaneye göre; çok zengin olan bu aziz, fahişelik yapan üç kızı kurtarmak için bir gece evlerinin penceresinden üç altın top veya üç çanta altın atar ve böylece onları

kötü yaşamlarından kurtarır. Ancak kendisi ömrünün geri kalan kısmını fakir biri olarak yaşar (Koçyiğit, 2007: 125).

Denizcilerin, tüccarların, rehincilerin azizi olarak anılmasının anlatısı ise şu şekildedir:

Şiddetli fırtınaya maruz kalan bir denizci Nikolas'a kendisine yardım etmesi için yalvarır. Bunun üzerine Nikolas görünür ve fırtına dininceye kadar denizciye yardım eder. Bir diğer efsanede ise; Nikolaos'un piskoposluğu zamanında kıtlık baş gösterir ve Nikolas tahılla dolu birkaç geminin limanlarında demir attığını öğrenir. Aziz Nikolas, korkuyla kendisine bakan gemicilere; tahıllarını vererek halkını açlıktan kurtardıkları takdirde kendilerini gümrükçülerden kurtaracağına, masum bir prensin hapisaneden çıkarılacağına ve su dolu tekne içerisinde yaşayan üç çocuğu da kurtaracağına dair söz verir (Koçyiğit, 2007: 125).

Bazı efsanelerde Nicholas I. Konstantin ile ilişkilendirilir ki bu da azizin yaşadığı olayları 300 yılı civarına tarihlen; rüyasında Konstantin'e görünmüş ve adil olmayan bir biçimde vatan hainliği ile suçlanıp ölüme mahkum edilmiş üç komutanı sebest bırakması için onu ikna etmişti. Yanı sıra Myra adına Konstantin'i ziyaret etmiş ve imparatorudan şehri vergiden muaf tutan bir khrysobulla almıştı (Urgun, 2011: 70).

Her yardım edenin yardımına koştuğu anlatılarının yanında onun ikonaları vasıtasıyla mucizeler gerçekleştirdiği anlatıları da vardır. Örneğin:

Rusya'dan Çin'e giden bir grup Rus, orada tapınak inşa etmişlerdir. Tapınağa onun da ikonasını asmışlardır. Bir süre sonra tapınağa yakın bir yerde bir Çinli suda balık avlarken, balık teknesi ile rüzgâra kapılmış ve batma anında tapınağın yanından geçerken gördüğü, ancak ismini dahi bilmediği ikonadaki Aziz Nikola'ya "İhtiyar bana yardım et" diye yalvarmıştır. Bunun üzerine Aziz Nikola onu hızlı bir şekilde tehlikeden kurtarmıştır. Anlatılanlara göre bundan sonra olayı duyan Çinliler de ona saygı duymaya ve tehlike anlarında koruması için ona dua etmeye başlamışlardır (Mamytov, 2010: 161).

Günümüzde Rusya'nın Ulyanovski ilindeki yüksek bir dağda onun ikonası bulunmaktadır. Rivayete göre yerli halkı düşman tehdit ederek üzerlerine yürüdüğü

zaman, o ateşler içinde ve elinde kılıçla kalabalık içerisinde görünmüştür. Düşmanlar bu durumdan korkarak geri dönmüşlerdir. Böylece halk bu ikonanın kendilerini koruduğuna inanmış ve çok sevmiştir. Aynı zamanda şifalar verdiğine inanılan Aziz'in bu ikonasına günümüzde mayıs ayında hac turları düzenlenmektedir (Mamytov, 2010: 160).

Aziz Nikolas'ın kiliselerde belirginleşmiş ikonografik özellikleri şöyledir. “Geniş alınlı, seyrek, beyaz ve kısa sakallı mütevazi keşiş yaşamını ifade eder şekilde çökük şakak ve gözlerle, piskopos kıyafetleri içinde resmedilir” (Koçyiğit, 2007: 125).

Aziz Nikolas 6 Aralık 343'te öldüğü için yortusu da kiliselerde 6 Aralık'ta yapılmaktadır. Avrupa kültüründe daha çok “Noel Baba” şeklinde yaşatılmaktadır. Ak sakallı, tonton, kırmızı kıyafetli, ren geyiklerinin çektiği kızağa binerek Noel öncesi çocuklara hediye dağıtan bir karakter olarak Avrupa kültürüne yerleşmiştir. Nicholas'ın neden ve nasıl bir süreçle Noel Baba ile özdeşleştirildiği hala tartışılmaktadır. Önce Almanya ardından Avrupa'ya yayılan Nicholas kültü Hollandalılar aracılığı ile Amerika'ya da taşınmıştır. Yanı sıra bu bağdaştırmanın azizin hediye verme konusundaki cömertliğine dair efsanelerden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Zira bir efsanesinde üç genç kıza çeyiz olsun diye babalarının açık penceresinden çantalar dolusu altın fırlatır; aynı efsanenin başka bir versiyonunda ise bu çantalarla üç genç kıızı fahişelik yapmaktan kurtarmaktadır (Urgun, 2011: 70).

5.9. Azize Nino Kilisesi

Nevşehir'in Ürgüp ilçesinin Ortahisar Beldesi'nde Azize Nino'nun yaşadığı düşünülen evde yer alan küçük bir kilisenin adıdır.

Azize Nino, M.S 280 ile 332 yılları arasında yaşamış, Gürcistan Ortodokslarının en büyük azizesi olarak kabul edilmiştir. “Orta Asya'dan Ortahisar'a” isimli belgesel filmde de dile getirilen Azize Nino'nun ailesiyle birlikte Ortahisar beldesi Ali Reis Mahallesi'nde Mehmet Yılmaz'a ait bir evde yaşadığı tahmin ediliyor (m.radikal.com.tr, 2010).

Kiliselere adı verilen aziz ya da azizelerin Hristiyanlığa önemli bir katkısı şüphesiz olmuştur. İnançları uğruna şehit olmuş ya da dini yayma uğruna çok zahmet

çekmişlerdir. Azize Nino'nun Gürcistan'ın en önemli azizesi olarak gösterilmesinde “kiliselerde fresk ve ikonların yasaklanması ardından İncil'i uzun saçlarının arasına saklayarak Kafkaslara kaçtığına ve burada Hıristiyanlığı yaymaya çalıştığına inanılması” (m.radikal.com.tr, 2010) etkilidir.

Azize Nino ile ilgili bir diğer anlatı da şu şekildedir: “Azize Nino Kilisesi'nin Kolastra diye bir yerde olduğu söylene de tam olarak yeri bilinmiyor. Ortahisar'da doğup büyüdüğüne inanılıyor. Babası zengin bir Romalıdır. Paganizmin güçlü olduğu bir dönemde Hıristiyanlığı öğrenmesi için Kudüs'e gönderiliyor. Hristiyanlığı öğrendikten sonra Gürcistan'a göç ediyor. Gürcülerin Hristiyanlaşmasında önemlidir. Gürcülerin azizesidir” (K.K. 1).

Gürcistan'ın ulusal kaynaklarına göre tarihsel sürecinde Beria ismi ile bilinen Doğu Gürcistan, 330 yılında yani Büyük Costantinus'un döneminde, tümüyle Mesih inancına geçmişti. Kitlese inanç değiştirme hareketinde adı geçen Nino'nun Tanrı hizmeti sebep oldu (Tiefenback, 2012: 129).

Nino'nun hem elçi hem de Ermeni Gregorios'un sıfatına benzer “aydınlatici” diye tanımlanması Anadolu'dan gelme bu kadının itibarının ne kadar güçlü olduğuna ışık tutuyor. Yine Gürcü kaynaklarına göre Kappadocia'dan, Kolastra adı verilen bir kentten gelen Nino tek başına İberia halkının arasına yerleşti ve onların dillerinin yanı sıra gelenek ve göreneklerini de çok iyi öğrendi. Büyük ihtimalle Nona, yani “rahibe” kelimesinden kaynaklanan Nino adı onun gerçek ismi değildi. Belki halk onu öyle simgeledi ya da öyle telaffuz etti. Ermeni kaynaklarına göre gerçek ismi Nune idi ve *Roma Şehitleri Kaynağı* kitabı onu Christiana, yani “Hıristiyan Kadın”² adıyla sunuyor. Aegyptos'ta Nino, Theogonos'ta “Tanrı tanıyan” nitelemesi ya da lakabıyla tanımlanıyor. Bütün bunlar Kappadokialı kadının kendi ismine pek önem vermediğini işaret ediyor (Tiefenbach, 2012: 130).

James Dannenberg'in, Tyrannius Rufinus'un 403 yılında Latince olarak yazdığı *Historia Ecclesiastica* (Kilise Tarihi) adlı esere dayanarak yaptığı çalışma Azize Nino için en geçerli ve en erken kaynak olarak kabul edilmektedir. Eserdeki bilgiler Bakur isimli bir şahsın anlattıklarına dayanmaktadır. Çalışmada Gürcü halkının iman

² Captiva(Latince): Kadın tutsak, tutuklu.

³ Cilicium: Keçi kılından yapılmış Kilikia'dan (Çukurova yöresi ve Toros Dağları)gelme bir örtü

etmesine neden olaylar anlatılmıştır. Nino'nun sürdüğü mütevazı yaşam ile gece gündüz yaptığı dualarla ve hasta iyileştirmesiyle Gürcü halkını nasıl imana getirdiği şöyle anlatılır:

Geleneklerine göre bir çocuk hasta olunca birileri yardım edebilir umuduyla evden eve taşınır. Bir gün bir kadın bu geleneğe göre hasta bebeğini çevresindeki herkese götürdü ama uğradığı hiçbir evden umduğu yardımı bulamadı. Sonunda, belki o bir iyileştirme yolu bilir düşüncesiyle, Captiva²'nin evine geldi. Captiva kaygılı anneye kendisinin insan iyileştirme yöntemini hiç bilmediğini ama tapındığı Tanrı Mesih'in hasta çocuğa insanların sağlayamadığı yardımı verebileceğine inandırdı. Bebeği Cilicum³'un üstüne yerleştirip dua ettikten sonra onu tamamen iyileşmiş olarak annesine iade etti (Tiefenbach, 2012: 131).

Azize Nino'nun bu mucizesinden sonra çok ciddi bir hastalığa yakalanmış olan kraliçeyi de iyileştirmesiyle halkın kral ve kraliçe önderliğinde Mesih'in Tanrı olduğuna inanması ve iman etmesi de hikâye edilir (Tiefenbach, 2012: 132-133).

Azize Nino'nun kraldan bir kilise yaptırmasını istemesiyle gerçekleşen mucize ise Palaestina (Filistin/İsrail) bölgesinin sınır subayı olan Bakur tarafından şöyle anlatılır:

Erkekler kral, kadınlarsa kraliçe sayesinde iman etti ve hep birlikte bir kilise yapmak üzere işe koyuldular. Binanın duvarları tez yapıldı ve sıra sütunlara gelmişti. Birinci ve ikinci sütun zorlanmadan kaldırılıp yerlerine yerleştirildikten sonra sıra üçüncüsüne geldi. Öküz ve insan gücüyle beraber her tür kaldırıma tekniği kullanmalarına rağmen sütun sadece kısmen ayağa kalktı ve hiçbir güç onu sonuna kadar dikemedi. Erkekler tekrar ve tekrar onu hareket ettirmeye çabaladıkları halde onu başaramadılar. Sonunda herkes yorgun düştü.

Halk şaşkındı ve kral verdiği kararlardan şüphe duymaya başladı. Ne yapılacağı konusunda hiç kimsenin fikri yoktu. Ama gece herkes gittikten sonra, ölümlü insanlar ve çabaları dinlenirken, Captiva tek başına inşaat alanında kalıp geceyi orada geçirdi. Ertesi gün kral halkıyla endişe içinde oraya gelirken, bir de ne görsün? Nice kaldırma aletinin ve çok sayıda adamın dikemediği sütun zemine değmeden ve bir kaide üstüne oturtmadığı ama özgürce, havada dik bir şekilde asılmış gibi

duruyordu. Halk bunu görünce Tanrı'yı yüceltti. Ve bunu kral ile Captiva'nın dinlerinin doğruluğuna ait bir kanıt olduğunu ikrar ettiler. Herkes şaşkın şaşkın olay yerine bakarken kimse dokunmadan sütunun yavaşça zeminde hazırlanan kaideye indiğini ve tam yerine oturduğunu gördüler. Bundan sonra diğer sütunlar öylesine bir kolaylıkla kaldırılıp kaidelerine oturtuldu ki, günün sonuna kadar hepsi yerleştirilmişti (Tiefenbach, 2012: 133-134).

Azize, kiliselerde üstünde beyaz bir khiton, başında yine beyaz bir örtü, sağ elinde hac, sol elinde İncil'le resmedilmektedir.

5.10. Aziz Onuphrius Kilisesi (Yılanlı Kilise)

Kilise, Göreme Açık Hava Müzesi'nde yer almaktadır. Kızlar Manastırı, Elmalı Kilise ve St. Barbara Şapeli'nden sonra yolun sola döndüğü yerde bulunur. “Dikdörtgen plânlı ve beşik tonozludur. XI. yüzyıla tarihlendirilmektedir” (K. K. 5).

“Kilisede pek çok azizin betimi yer almaktadır: Hz. İsa'nın Vaftizci Yahya ve Meryem'le tasviri, Aziz Onesimus, ejderle savaşan George ve Theodore, haçı tutan Azize Helena ve oğlu Aziz Konstantin, önünde palmiye ağacı bulunan Aziz Onuphrius, Aziz Thomas ve Aziz Basil'i sahneleri kilisede yer almaktadır” (K. K. 5).

Asker aziz resimleri silahlı çizilir. Ancak çileci keşişleri ve bunlar arasında azizlik düzeyine çıktığı kabul edilen Onuphrios gibilerinin resimlerinde, iki el havaya kaldırılmış biçimde gösterilmektedir. Bu duruş resme bakanları kutsamak için düşünülmüş olmalıdır. Aynı zamanda azizlerin vecd halindeki hallerini de simgelediği akla gelmektedir (Korat, 2012: 153).

Kilisenin içinde yer alan tasvirler kadar, giriş kapısının üstünde yer alan kırmızı, beyaz renklerden oluşan dama tahtası motifi de anlatısı da dikkat çekicidir. “Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra kalan mallarını askerin paylaşmasını anlatır bu tasvir. Kare şeklinde çizilen yerlere eşyalar koyulmuş, bu eşyalara taş atan askerler vurdukları eşyayı almışlar” (K.K. 4).

Kiliseye adını veren Aziz Onuphrius, “Mezopotamyalıdır. Assetik (çileci), sürekli çöllerde Tanrı'yı arayan, sadece arada bulduğu şeyleri yiyip içen bir aziz. Palmiye

ağacıyla resmedilir. Çünkü palmiye dört mevsim yeşil kalmasıyla sonsuzluğu ifade eder” (K.K. 1).

Aslen Suriyeli olan Onuphrios, efsaneye göre yaşamının 60 yılını çöllerde geçiriyor ve 60 yıl boyunca yalnız hurma ve bitkilerle besleniyor. MS. 1. yüzyılda Mısır çöllerinde dolaşan Hristiyan münzevilere Hermit denilirdi. Hermitlerin yaşamlarını araştırmak için çölleri dolaşan Aziz Paphnutius, Onuphrios ile tanışıyor ve son nefesine kadar yanında kalıyor. Aziz Onuphrios nefse hakimiyetin ve doğruluğun simgesi olarak kabul ediliyor ve her yıl 12 Haziran’da düzenlenen ayinlerle anılıyor (Kapadokya, 2013: 76).

Onuphrios kiliselerde çift cinsiyetli olarak betimlenir. Bu şekilde tasvir edilmesinin anlatısı ise şöyle yer alır:

“Efsaneye göre, Onuphrios aslında bir kadındır ve erkeklerin ilgisinden rahatsız olunca kendini değiştirmesi için tanrıya yakarır. Duaları kabul olan Onuphrios çirkinleşir, yüzünde sakal çıkar” (Kapadokya, 2013: 76).

Aziz Georgios’un ejderhayı öldürme sahnesinden dolayı kilisenin adı “Yılanlı Kilise, Canavar Kilise” olarak da bilinir. Ejderhayı öldürme sahnesinin anlatısı:

“Efsaneye göre, ejderha günde iki kuzu yiyerek ülkenin açlığa sürüklenmesine neden olur. Kral ejderhayı öldürmek için tüm imkânlarını denese de başarılı olamaz. Fakirleşen ve çaresiz kalan halk ejderhaya genç kızları kurban etmeye başlar. Sıra kralın kızına gelir. Prenses kurban olarak gönderildiği yerde, denizden çıkacak olan ejderhayı bekler. Fakat Aziz Georgios kralın kızını kurtarmak için beyaz atının üstünde oraya gelir, denizden ejderhayı elindeki mızrakla yaralar ve atının ayakları altında ezerek öldürür. Ejderha’nın öldürülmesine sevinen kral, Aziz Georgios’a teşekkür etmek için ona hediyeler sunar, Georgios ise bu hediyeleri halka dağıtarak oradan ayrılır (K.K. 5). Aslında ejderhayı öldürerek atının ayaklarının altına alma tasvirinin imgesel olduğunu da düşünebiliriz. İnsanın dünyevî arzularını öldürmesi, nefsinin yok etmesi sanki bu betimlemeyle anlatılmak istenmiş gibidir.

5.11. Aziz Simon Şapeli

Şapel, Zelve Paşabağlar'da yer almaktadır. Göreme-Avanos yolunun sağında 1 km. içeridedir. Bugün "Paşabağlar" olarak bilinen kayısı ve üzüm bağlarının yer aldığı bu alanın eski adı Keşişler Vadisi'dir. Bağların içinde yer alan üç başlı peri bacalarından biri Aziz Simon Şapeli'dir. Şapelin üstünde de keşiş hücresi yer almaktadır. Karşısında ise bir manastır yer almaktadır.

"Şapelin tavanını kaplayan haç rölyefin dört kolunun çevresinde resim yer alır. Ancak sadece ikisinin adı okunur: Kostantinos ve Azize Ana. Simon, Suriyeli ve çilekeş bir rahiptir. Etrafında, bugün olduğu gibi eskiden de üzüm ve kayısı ağaçları yer almaktaymış. Aziz Simon, keşişlerin halktan kopuk yaşamasını istememiş üretime katkıda bulunan bir topluluk olmasından yana olmuştur. Yaşlı Aziz Simon ve genç Aziz Simon olmak üzere iki ayrı Aziz Simon vardır. Yaşlı olan Aziz Simon, Adana Kozanlıdır. Hayatını yüksekçe bir sütun üstünde, insanlardan uzak durarak, sürekli oruç tutup ibadet ederek geçirmiştir. Onun adına yapılan manastır Hatay'dadır. Genç olan Aziz Simon Suriyelidir ve şapeli Paşabağlar'dakidir. Hz. İsa'nın havarileri arasında yer alan Simon (Petrus) vardır bir de. Genç Aziz Simon, Aziz Basil'in manastır hayatı için kurallar belirlemesi gibi kendi keşişleri için üretime katılma kuralını koymuştur. Tüketen değil üreten bir topluluk yaratmaya çalışmıştır. Hücresindeki taştan oyma yatak Mevlevilerin çilehanelerde yataksız, yorgansız yatıp nefsi öldürmesini hatırlatır. Yani iş zamanı halkla üretim yapan, ibadet zamanı da nefislerini eğiten bir keşiş topluluğu yaratmıştır" (K.K. 6).

Aziz Simon'un "sütun azizi" olduğu ile ilgili anlatılar da vardır Onun diğer azizlerde hiç görülmeyen bu farklı yönü ise şöyle anlatılmaktadır:

"Aziz Simon, Gazianteplidir. Hristiyan bir anne ve babanın çocuğudur. Kiliseye gittikleri bir gün İncil'den okunan 'ağlayan ve üzülenlerin mutlu oldukları; gülen ve eğlenenlerin ise zavallı oldukları ifadelerini duyunca çok etkilenir. Günlerce secdeye kapanır ve dua eder. Uzunca bir süre dua ederek secdeye kapanması sonucu uyuyakalır ve rüyasında bir temel kazdığını görür. Rüyasında hiç durmadan kazması emredilir. Yeteri kadar kazdıktan sonra buraya bir bina inşa etmesi emredilir. Aziz Simon, bu rüyasından çok etkilenir, bunun bir başlangıç olduğunu ve yeni başarılarını da bunun üzerine ekleyeceğini anlar. Kendisiyle birlikte seksen kişinin

yer aldığı bir inziva yerinde on sene kalır. Nefsini terbiye etmek ve acı çekmek için vücuduna kalın bir urgan bağlamasının ardından vücudunda yaralar oluşur ve etrafa pis kokular yayar. Diğer keşişlere kötü örnek olması bahanesiyle bu inziva yerinden kovulur. Bundan sonraki hayatını ise yüksekçe bir sütun üstünde sadece ibadet edip kırk günde bir açtığı oruçla geçirir. O dar sütunda uzun süre ayakta durmaktan ayaklarında yaralar ve kurtlar oluşur. Ancak bu kurtlar sütundan aşağı düştüğünde bir inci tanesine dönüşmektedir. İnsanlar onun aziz olduğuna inanmaya başlar. Hasta olanlar, yardıma ihtiyacı olanlar bu sütun etrafına toplanırlar. Hiç uyumayan, sürekli oruç tutan bu kişinin insanüstü bir varlık olduğuna inanırlar. Çünkü hiçbir insan yaşamına bu şekilde devam edemez. Hatta İsa'nın ruhunun beden değiştirmiş hali olduğu düşünülür ki; o da İsa gibi hastalara şifa vermektedir. Aziz Simon, ancak ibadet etmeye gücü kalmadığı için ve ibadetine güç toplamak için yemek yer. Yemeğini de sütun etrafına toplanmış insanların getirdiği yemeklerden yer. Sütundan aşağıya sarkıttığı bir ipin ucundaki sepete insanlar yiyecek koyarlarmış. O da yukarı çekip yemiş. Onun insanüstü bir varlık değil de insan olduğu altmış dokuz yaşında yine sütun üstünde vefat etmesinden sonra anlaşılmıştır” (K.K. 5).

5.12. Aziz Theodore Kilisesi (Tağar Kilisesi)

Nevşehir'in Ürgüp ilçesi Yeşilöz Köyü'ndedir. Kilise içindeki resimler 11. veya 13. yüzyıla aittir. Resimlerdeki ayrı üslup kilisenin birden fazla ressam tarafından bezendiğini göstermektedir. Kilise T planlıdır ve büyük bir apside sahiptir. Üst katındaki galeriye bir merdiven sayesinde çıkılabilen bir yapıdır. Bu özelliği ile Kapadokya kiliseleri arasındaki tek kilisedir (K.K. 5).

“Kiliseye adını veren Aziz Theodore Strateles genellikle Aziz Gregorius ile karşılıklı tasvir edilmiştir. Aziz Theodore'un en yaygın sahnesi Aziz George ile birlikte elinde mızrakla ejderhayı öldürme sahnesidir. Bu nedenle iki isim birlikte anılmış ve kilisenin adının “Aziz George” ya da” Theodore Kilisesi” olarak bilinmesine sebep olmuştur” (K. K. 1).

Aziz Theodre Stratelates (Komutan) Roma ordusunda bir komutandır. IV. yüzyıl şehitlerindedir. Roma İmparatoru Likinos döneminde yaşamıştır (İ.S. 307-324). İmparator onun başarılarından dolayı Hereclia Pantico (Karadeniz Ereğli) bölgesinin yönetimini ona verdi. Pagan tanrılarına tapınmayı reddeden Theodore imparatorun

emriyle yakalanarak bir Pagan tapınağında yakılarak öldürülmüştür. Aziz Theodore ile ilgili en yaygın sahne elinde bir mızrakla Aziz Gregorius ile birlikte bir ejderhayı öldürme sahnesidir. Doğu kilisesi süslemelerinde Aziz Theodore, kırmızı renkli bir at sırtında, zırh içinde bir asker gibi tasvir edilir. Bir inanışa göre orduların manevi komutanı olduğu, toplulukları istilacılara karşı koruyacağına inanılmaktaydı. Aziz Theodore Strateles Hagiografide (Azizler kültü) ilk defa IX. yüzyılda görülür. Aziz Theodore kültürünün yaygınlaşması ise ancak X. yüzyılda gerçekleşmiştir (Uysun, 2011: 261).

Kiliselerde Aziz Theodore ile birlikte tasvir edilen ve hatta kilisenin diğer adının Aziz George olarak da bilinmesine neden olan aziz hakkındaki bilgiler ise şu şekilde yer almaktadır:

Yunancada, Gregorius, toprağı işleyen, tabiatın bereketi ve yenilenmesi anlamına gelmektedir. İlkbahardaki tabiatın canlanmasını temsil eder. Aziz Gregorius İ.S. 280 yılında zengin bir ailenin çocuğı olarak Kapadokya’da doğdu. Babası Gerondios zengin bir aileye mensuptu ve Roma dinine inanıyordu. Aziz küçük yaşta iken babasının ölümü üzerine annesiyle beraber annesinin memleketi olan Filistin’in Lidda şehrine yerleştiler. Hristiyan olan annesi Polihronia oğluna çok iyi bir eğitim verdi. Aziz, Roma ordusuna asker olarak alındı. Zekâsı ve başarılarından dolayı yirmi yaşındayken binbaşı oldu. İmparator. Dioklitianos döneminde Hristiyanlara işkence yapılmasını, hapse atılmalarını, Roma tanrılarına tapınmayı reddedenlerin öldürülmesini emredildi. İmparator Diokiltianos’un bu emre itaat etmeyen Aziz Georgios imparatorun emriyle işkencelerle öldürüldü (İ.S. 303). Aziz Georgios kara ordusunun koruyucusudur. Yortusu doğu kiliseleri tarafından 23 Nisan’da kutlanmaktadır (Uysun, 2012: 260).

Aziz Gregorius ile Aziz Theodore’un birlikte tasvir edildikleri ejderhayı öldürme sahnesinin anlatısı ise şöyledir: “Aziz Gregorius’un Kapadokya’da putperest bir kral olan Selbios’un kızını kaçırarak şehrin suyunu kesen bir ejderha ile savaşır ve sonrasında ejderhayı öldürerek kralın kızını kurtarır. Şehrin suyunun tekrardan akması sonrasında kral ve halkı Hristiyanlığı kabul etmiştir” (Uysun, 2012: 260).

Aziz Gregous’un bazı İslam müelliflerinin eserlerinde “Circus Aleyhisselam” olarak yer almasından bahsedilir (Ocak, 1995: 116). Ki “aleyhisselam” İslam inancında

peygamber adlarından, Ehlibeyt'te yer alanların isimlerinden ve Hızır'dan sonra kullanılan bir ifadedir. Hristiyan bir azizin adından sonra bu ifadenin kullanılması pek tabii Aziz Georges (Aya Yorgi) ile Hızır Aleyhisselam'ın aynı kişi olduğu şüphelerini desteklemiştir. Yine A. Yaşar Ocak'ın *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* adlı eserinde Kırım, Karadeniz ve Ege sahilleri, Orta Anadolu ve kısmen Balkanlarda Aya Yorgi veya Saint Georges'a takdis edilen makamların İbn Batuta, Pirî Reis ve Evliya Çelebi vb. müellifler tarafından Hızır, İlyas ya da Hızır -İlyas makamı olarak zikredildiği ifade edilmektedir. XV. ve XVI. ve sonraki yüzyıllarda buraları gezen Avrupalı seyyahların da buradaki tekkelerde dervişlerce anlatılan Hızır'a ait menkıbelerin Saint Georges hakkında bildikleriyle hemen hemen aynı şeyler olduğunu söylemeleri ifade edilmiştir (Ocak, 1995: 114).

Bu ifadeler Saint Georges (Aya Yorgi) ile Hızır Aleyhisselam'ın özdeşleştirildiğini göstermektedir. Türklerin Anadolu'ya gelmeden önceki devirlerinde Hristiyanlarca kullanılan makamlarının daha sonra Türkler tarafından dergâh, tekke olarak kullanılması Türk-İslam inançlarında yer alan şahsiyetlerle Hristiyan azizlerinin anlatılanlarının karışmasına hatta birbirinin yerini tutmasına sebebiyet vermiştir. Ancak Saint Georges ile alakası olmayan, Türkler tarafından tesis edilen bazı makamlarda da benzer ifadeler yer alır. Dolayısıyla "Hızır" figürünün, Hristiyan bir azizin İslamlaştırılmış şekli olduğunu da söylemek yanlış olur. Zira Hızır Aleyhisselam Kur'an-ı Kerim'in Kehf Sûresinde "o zat" olarak ya da "kullarımdan bir kul" olarak geçen Hz. Musa'nın ilim ve hikmetinden faydalanması için gönderildiği kişi olarak bilinir. Buhârî'deki kayıtlı hadislerde bu esrarengiz şahsın adının "Hızır" olarak yer alması şöyle açıklanır:

Hz. Musa'ya ilim öğretecek bu esrarengiz şahsın niçin Hızır (yahut hadis metinlerinde geçtiği üzere el-Hadır) lakabıyla anıldığı da hadislerde açıklanıyor: Buhârî'deki bir kayda göre, Hz. Musa Hızır'ı gördüğünde o, "Deniz sahilinde yeşil bir yaygı üzerinde" bulunuyordu. Bir başka hadiste ise, Hz. Muhammed'in aynen şöyle dediği rivayet olunuyor: "Ona el-Hadır denilmişti; çünkü otları bozarmış kupkuru bir yere oturduğunda orası derhal yemyeşil oluyor ve otlar dalgalanıyordu (Ocak, 1999: 28). Bazı Kur'an-ı Kerim meallerindeki Kehf suresi açıklamalarında da Hz. Musa'yla konuşan zatın Hızır olarak yer aldığı görülmektedir (Feyizli, 2006: 314-315; Yazır, 2011: 179).

Aziz Georges (Aya Yorgi) ve Theodore, Hızır Aleyhisselam'la anlatılarının birbirine benzemesi hatta farklı isimlerle anlatılan bu zatların aslında aynı kişi olduğu hissini uyandıran anlatıların olmasında hepsinin de atlı ve elinde mızrak tutan kişiler olarak benzer ifadelerle tasvir edilmelerinin de şüphesiz etkisi olmuştur. “Aya Yorgi/Saint Georges azizlerin hayatlarını inceleyen hajiografi (aziz bilim) kaynaklarında beyaz atlı, savaşçı bir aziz olarak tasvir edilir” (Gülten, 2017: 89). Türk-İslam inancında yer alan Hızır Aleyhisselam'ın tam bir portresine ise Türk evliya menâkıbnâmelerinde, destanî romanlarda, efsanelerde ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde, halk şairlerinin şiirlerinde rastlarız.

Meselâ Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi'nde Hızır'ın Hacı Bektaş'ın cenazesine geldiği anlatılırken bir tasviri de veriliyor: Yüzünde yeşil bir nikap (peçe), altında boz bir at vardır; elinde ise bir mızrak tutmaktadır. Buna çok benzeyen bir tasviri de Otman Baba Vilâyetnamesi'nde görürüz: Zağra'da bir çiftçi çift sürerken aniden karşısında boz atlı, yeşil cıdalı, yüzü nikaplı bir “server” belirir. Battalnâme'de de, yine boz atlı bir er olduğunu, ancak nikapsız dolaştığını ve cıda yerine yeşil kamçı taşıdığını anlıyoruz. Dede Korkut Hikâyeleri'nde Dirse Hân oğlu Buğaç'ı Boz atlı Hızır ölümden kurtarır. Sabırtaşı masalında ise Hızır, yeşil elbisesi ve altında atıyla görünür. Nihayet Karacaoğlan'ın

Deryâlar üstünde Boz atlı Hızır

Benli Boz'a binmiş o da geliyor

beyitinde Hızır yine atlı bir şahsiyettir. Benzerleri pek çok olan bu örneklerin gösterdiği Türk inançları genellikle Hızır'ı yeşil elbise (bazen da beyaz) giyen, boz veya kır bir ata binen, yüzü bazen örtülü bazen açık, elinde mızrak yahut kamçı taşıyan bir süvari şeklinde düşünmüş, aynı zamanda da istediği her kılığa girebilen, her yaşta görünebilen biri olarak tasavvur etmiştir (Ocak, 1999: 96).

Bir kısım araştırmacılar, Anadolu'da Aya Yorgi diye anılan Saint Georgeous'un aslında Hıristiyanlık öncesi (Hitit) Anadolu'sunun efsanevi bir Tanrısının Hıristiyanlaşmış şekli olduğu kanaatinde dirler. Onlara göre, Kapadokya'da Roma ordusunda bir subay olduğuna dair rivayetler ileri sürülen bu aziz gerçekte yakıştırma bir şahsiyettir.

Nitekim, Yorgi menkıbelerinin aslında daha sonraları yine Orta Anadolu’da yaşadığına inanılan bir başka asker azize, Saint Theodore’a ait olduğu anlaşılmıştır.

İster gerçekten yaşamış ister hayalî, isterse eski bir Hitit Tanrısının Hıristiyanlaşmış şekli olsun, Aya Yorgi ve Saint Georges uzun asırlar boyu Anadolu’da da takdis edilmiş biridir. Türkler Anadolu’ya geldiği zaman, benzer yönlerinden dolayı Hızır’la özdeşleştirilmiş ve her ikisinin menkıbeleri birbirine maledilerek halk hafızasına yerleştirilmiştir. İşte bu yüzden Suriye, Anadolu, Balkanlar ve Kırım gibi yerlerde Saint Georges’a ait makamlar, kilise ve manastırlar Hızır veya Hızır İlyas’a maledilmiş ve bir makam olarak yüzyıllar boyu takdis olunmuştur. Öyle ki, bugün bile, Aya Yorgi’nin ejderha öldürmesini anlatan menkıbesinin Hızır’a maledilmiş biçiminden başka bir şey olmayan efsanelerin halk arasında hâlâ yaşadığını görüyoruz (Ocak, 1999: 117).

Türklerin Anadolu’ya yerleşmesinden sonra Saint Georges ve Hızır özdeşleştirmesine bir diğer şahsiyetin daha eklendiği görülür.

Nitekim XVI. yüzyılda Mecidözü yakınlarındaki Tekkeköy’ü ziyaret ettiğine işaret olunan Dernschwam ve Busbecq burada sadece adı geçen azizle Hızır’ın özdeşleştirildiğine şahit olamadılar; buna bir üçüncü bir şahsın daha iştirak ettirildiğini gördüler. Bu üçüncü şahıs, Baba İlyas-ı Horasânî idi. Tekkedeki dervişler değişik tarihlerde gelen seyyahlara, Hızır, Aya Yorgi ve Baba İlyas’ın aynı kişi olduğunu gösteren menkıbeler anlatmışlardı (Ocak, 1999: 118).

Baba İlyas’ın, adı geçen azizle aynı kabul edilmesinde “Hızır-İlyas” özdeşleştirmesinin etkisi olması muhakkaktır. Ancak bu karışıklığa “Baba İlyas” ile “Hızır-İlyas”taki adların aynı olması sebebiyet vermiştir. Kur’an-ı Kerim’de “*Şüphesiz İlyas da gönderilenlerdendir.*” (Sâffat, 123. ayet) şeklinde yer alıp peygamber olduğu belirtilen Hz. İlyas ile “bir zat” şeklinde Kehf Sûresinde yer alıp Bûharî’nin kayıtlı hadislerinde adı “el-Hadır” olarak nakledilen ve velilik yönü ağır basan Hızır’ın 6 Mayıs’ta bir araya geldiğine inanılır. Halk inanışlarında Hızır karada olup darda kalanlara, yolculara, hastalara yetişen, insanlara yol gösteren bir zat olarak; İlyas ise halk arasında denizde olup darda kalanlara yetişen bir zat olarak bilinir.

Eskiden Rûz-i Hızır (Hızır Günü) da denilen Hıdrellez halk arasında yaygın inançlara göre, Hızır ile İlyas'ın bir araya geldiği günün hatırasına kutlanmakta olup, Hızır-İlyas bileşik kelimelerinin halk telâffuzunda aldığı bir biçimi yansıtmaktadır. Hıdrellez günü, bugün kullanılmakta olan Gregoryen takvimine göre 6 Mayıs'a tekabül etmekte olup, Türkiye'de eskiden kullanılan Rumi tabir edilen Jülyen takviminde ise 23 Nisan gününe rastlamaktadır (Ocak, 1999: 121).

Türkiye'de eskiden yaz mevsiminin başlangıcının olduğu tarih halk arasında 6 Mayıs olarak kabul edilmekteydi. Pratikte yıl ikiye ayrılmış olup "23 Nisan (6 Mayıs)'dan 26 Ekim (8 Kasım)'e kadar süren 186 gün Hızır Günleri adıyla yaz mevsimini; bu tarihten tekrar 23 Nisan (6 Mayıs'a) kadar devam eden 179 gün de Kasım Günleri adıyla kış mevsimini meydana getiriyordu" (Ocak, 1999:121). Yaz mevsiminin başlangıcı kabul edilen bu tarihe Hıdrellez denmesinde Hızır ve İlyas'ın bir araya geldiği gün olması etkili olduğu gibi Hızır'ın Arapçadaki kelime anlamının baharı çağrıştırması da etkili olmuştur.

El-Hadır kelimesinin yine Arapçadaki el-Ahdar (yeşil, yeşil dal veya yeşili çok olan yer) manasına (Ocak, 1999: 40) tekabül ettiği şekli daha sonra zenginleştirilmiş "Hızır nerede namaz kılsa, oranın hemen yeşerdiği" şeklinde yeni hadisler uydurulmuştur (Ocak, 1999: 40). Dolayısıyla Hızır'ın yazı çağrıştıran manasının da 6 Mayıs'ta isim olarak kullanılması da çok zor olmamıştır.

Gregorious'un Yunancadaki kelime anlamının ise "toprağı işleyen, tabiatın bereketi ve yenilenmesi" anlamına geldiğini belirtmiştik. Menkıbelerde ise "tıpkı Hızır gibi uğradığı eve bereket ve bolluk getirdiği, kuru tahtaları, kuru ağaçları yeşertip ulu ağaç haline getirdiği, hastaları iyileştirdiği hikâye edilir" (Ocak, 1999: 116).

Yine ilginçtir ki, "Hıristiyanlığı kabul edip yayması neticesinde İzmit'te başı kesilerek Jülyen takvimine göre 23 Nisan, Gregoryen takvimine göre ise 6 Mayıs 303 tarihinde öldürüldüğü ileri sürülen" (Gülten, 2017: 89) Aya Yorgi (Gregorius)'nin yortu günü de aynı güne gelmektedir. İsimlerinin kelime anlamı, tasvir edilmelerindeki aynılık, azizin yortusunun Hıdrellez'le aynı gün olması da takip eder. Bu üst üste gelen aynılıklar "bir tesadüf mü yoksa farklı şahsiyetlerin farklı toplum ve inançlarda farklı isimler altında anlatılması mıdır?" sorusunu akıllarda oluşturuyor.

Baba İlyas'ın adının Saint Theodore ile özdeşleşmesinde Baba İlyas'ın dip torunu olan Elvan Çelebi'nin Tekkeköy'deki Saint Theodore manastırını tekkeye çevirdiği zaman azizin ejderha menkabesini kullandığı nakledilir (Ocak, 1999: 118). Baba İlyas'ın adının, Saint George ile özdeşleştirilen Hızır-İlyas'la özdeşleşmesini kolaylaştıran bir diğer faktör de İlyas adı olmuştur.

Yine Türklerin yaz mevsiminin başlangıcı olarak kabul ettikleri gün olan 6 Mayıs'a Hıdrellez demelerinde İslamiyet'le birlikte Hızır ve etrafındaki inançlarla temasa geldikten sonra, onun gibi yeşillik ve su unsurlarıyla sıkı ilişkisi bulunan tabiatüstü bir şahsiyeti, eskiden beri kutlayageldikleri bahar ve yaz mevsimi âyinleriyle tabii olarak özdeşleştirdiklerini tahmin etmek zor değildir" (Ocak, 1999: 124).

Hıristiyanların ise Aya Yorgi (Gregorius) yortusunun bugüne rastlamasındaki benzerlik de muhtemelen Türkler içinde yaşayan Hıristiyanların pek çok yönden benzerlik bularak Hıdrellez kültürünün içinde kendi inanç ve geleneklerini eritme çabası da etkilidir. Türklerin Anadolu'yu Türkleştirme çalışmalarında daha önce Hristiyanlarca kullanılan mekânları zaviyeye dönüştürürken azizlerin anlatılarının zamanla Türk-İslam kültüründeki şahsiyetlerle aynîleşmesi de yine bu özdeşleşmelerin oluşmasına zemin hazırlayan önemli faktörler arasında yer almıştır

5.13. Aziz Theodoros Trion Kilisesi (Üzümlü Kilise)

Kilise Nevşehir-Niğde karayolunun üzerinde, Derinkuyu sınırları içindeki Bayramlı Mahallesi'nde yer almaktadır. Derinkuyu Kültür Parkına ve terminaline çok yakın mesafededir.

Kilise bahçesindeki büyük çan kulesiyle, haç biçimli pencereleriyle ve yüksek, ihtişamlı mimari yapısıyla göz doldurmaktadır. Buna karşın kilisenin bahçe duvarlarına spreylen boyalarla yazılan yazılar insan tahribatını göstermekte ve heybetini gölgelemektedir. Bununla birlikte "yaşlıların anlattığına göre, 1950'lerde yerleşimin kaymakamı avlanma merakı yüzünden güvercinlerin yanı sıra duvar resimlerini de tahrip etmiştir" (Pekak, 2009: 261). Nevşehir'de yer alan birçok kilise, şapel, manastırın peribacalarına oyularak ve yer altına saklanacak şekilde yapıldığı görülmektedir. Bu kilise ise yer üstünde ve taşlarla yapılması özellikleriyle diğer pek çok kiliseden ayrılır.

Kilisenin taç kapısını çevreleyen kemerde salkım ve üzüm motifleri yer almasından olsa gerek kilise “Üzümlü kilise” olarak da bilinmektedir. “Bölgede bağcılık yaygın olduğu için kilisenin ön kısımlarında üzüm freskleri kullanılmıştır” (K.K. 8). Bölgedeki volkanik arazilerin üzüm yetişmesine olanak sağlamasıyla tarımsal geçim kaynağı kültürel bir özellik olarak mimariye de yansıtılmıştır.

“İsa’yı sembolize eden üzümler ve Hıristiyanlık sembolü olan haç ve balıktır” (Korat, 2012: 91) ifadesi kilisenin taç kapısında üzüm motifi kullanılmasının bir diğer açıklamasıdır. Kilisede altın yaldızlı Pantokrator İsa sahnesinin olmasından dolayı bu betimleme kilisenin giriş kapısında da üzümle ifade edilmek istenmiş olabilir.

“Üç bölümlü bir narteksi, dışa taşkın, içten yarım daire şeklinde ve dışarıdan çok cepheli üç apsisi vardır, kilisenin kapısı kilitlidir. Kilise bir dönem değirmen olarak kullanılmıştır” (K.K. 6). Kilisenin tarihi, mimari özellikleriyle ilgili şu bilgiler verilmiştir:

“1849 yılında Osmanlı imparatorluğu, Rus Harbi’nden yenik çıkınca Ortodoksların ibadet etmeleri için anlaşma yapılmış. Konya’dan Ermeni bir mimar getirmiş. Kayseri Gesi’den de taşları gelip devekuşu yumurtası ve kurşunla harç yapıp direklere dökülmüş. Kilisenin altında kaya mezarlığı var. Kilise bu kaya mezarlığının üstüne oturtulmuş. Kilisenin önünde mezarlar mevcuttur. Sekilerin üstünde iskeletler atılmış vaziyettedir. Kilisenin içinde papaz hutbeleri, mermer sütunlar ve İsa portresi bulunmaktadır” (K.K. 9).

“Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi kiliseleri: örnekler, sorunlar, öneriler” adlı makaleden kilise içindeki kubbede Pontokrator İsa figürünün olduğu bilgisine ulaşılmaktadır (Pekak, 2009: 261). Sözlü anlatımda da İsa portresi şeklinde ifade edildiğini belirttiğimiz bu “Pontokrator İsa” figüründeki altın yaldız kullanımı, Derinkuyu’nun Hıristiyan halkının 19. yüzyıldaki varlığını bir kanıtıdır” (Pekak, 2009: 261) şeklinde yorumlanmıştır.

Aziz Theodoros Trion Kilisesi’nin özgün kitabesinin naosa girişi sağlayan batı cephedeki kapısının üzerinde olduğu belirtilerek Yunanca yazıttaki bilgiler şöyle aktarılmıştır:

Agios Theodors Trion'un bu çok kutsal kilisesi, imparator Sultan Abdülmecit Han zamanında, onun yüksek iradesi ile, Aziz İkonion (metropoliti) Neofitos Efendi'nin teşviki ile ve burada (Malakopi) mahalinde ikamet eden Hıristiyanların bağışları ile, Haldiaslı baş mimar Kiriako Papadopoulus Efendi'nin zahmetleriyle inşa edilmiştir. Agios Theodoros'a ithaf edilmiş ve kutsanarak açılmıştır. Ki onun (Aigos Theodoros) vasıtalarıyla Allah bu memleketi bütün tehlikelerden korusun. Amin. Sene 1858 Mayıs 15 (Pekak, 2009: 261).

“Kilisenin 19. yüzyılda Abdülmecit Han zamanında Ayestefanos Antlaşması gereği Osmanlılar tarafından savaş tazminatı karşılığı olarak yapıldığı söylenmektedir” (K. K. 6).

“ Aziz Theodor'un koliva mucisesi” başlıklı yazıda, Aziz Theodors Trion'un MS. 284-305 tarihleri arasında Roma döneminde Amasya'da yaşamış ve genç yaşlarda Roma ordusuna kayıt olmuş bir asker olduğu, Latince “acemi asker” anlamına gelen “tyrid” lakabı ile anıldığı belirtilmiştir. Roma imparatoru Maksima'nın hükümdarlığı sırasında, Hıristiyanlığa katı bir şekilde baskı uygulandığı dönemde inancından vazgeçmediği için önce işkenceyle sonra da yakılarak öldürüldüğü bilgisi verilmektedir (www.oodegr.com, 2014).

Azizin dünya yaşamından ayrılmasından elli yıl sonra gerçekleşen mucizesi ise şöyle yer alır;

II. Konstantinus'un ölümüyle Hıristiyanlığı bırakıp tekrar Roma putperestliğine dönen, tarihte dönek Sezar (Julien) diye anılan Sezar'ın imparatorluğu döneminde (361-363) Hıristiyanlar ağır baskılar altındaydılar. İmparator dönek Sezar'ın da bildiği gibi Hıristiyanlar Büyük Perhiz döneminin ilk haftasında arınmak için sıkı bir şekilde oruç tutuyorlardı (hatta bu nedenle Büyük Perhizin ilk haftası temiz hafta olarak adlandırılır). Ve imparator bu imanlı topluluğu kirletebilmek için çeşitli planlar yapmaya başlamıştı. Bu nedenle bütün satıcılara, tüm gıdalara, putlara kurban olarak sunulan hayvanların kanını bulaştırmalarını emretti. Böylece bütün Hıristiyanlar bu lekelenmiş gıdaları yiyerek günaha bulaşmış olacaktı. Fakat Aziz Theodor İstanbul başpiskoposu Eudoxius'a uykusunda görünerek ilahi kararı bildirdi. Aziz Theodor patrik Eudoxius'a kralın planından bahsederek, pazartesi sabahına kadar imanlıları birlik olmaya çağırması gerektiğini bildirdi. Ve böylece bu günahtan

uzak duran tüm imanlılara Koliva'nın (Kollyva, bal ve kuru üzüm ile haşlanmış buğday) sağlanacağını söyledi. Patrik Eudoxius “siz kimsiniz?” diye sorduğunda Aziz Theodor, “Mesih uğruna şehit olmuş biriyim ve şimdi Rab İsa tarafından size gönderilmiş bir yardımcımı diye yanıtladı” (www.oodegr.com, 2014).

Azizi Theodor aracılığıyla günaha düşmekten kurtulan Hristiyanların bu mucizeden sonra bugün dahi orucun ilk cumartesi gününü Tanrı'ya övgü ve azize teşekkürler sunarak geçirdiği, cuma akşam duasından sonra ve cumartesi günleri de kilise pederlerinin kolivayı kutsadığı da ifade edilir (www.oodegr.com, 2014).

5.14. Vaftizci Yahya Kilisesi (Karşı Kilise / Aziz Jean Kilisesi)

Gülşehir'in hemen girişinde, sol tarafta bir kaya oluşumunun içinde yer alır. İki katlıdır. Birinci ve ikinci kat arasındaki bölüm uçmuştur. Birinci katta sembolik desenler yer alırken “üst kattaki restore edilmiş bölüm Kapadokya ikonografisinde benzeri olmayan, çok genç dönemde bezenmiş (1200 başları) resimlerden oluşur. [...] Benzersizliği yer yer konularından, ama özellikle çizim tarzından gelir; çünkü buradaki resimler uygulama bezeme programı hiç de acemice değildir ve el ürünüdür. (Korat, 2012: 273). “Kiliseyi Fransızların ortaya çıkardığı söylenmektedir” (K.K. 2).

“Roma Dönemi'nden kalan kilise, apsisinde yer alan kitabeye göre 1212 yılında yapılmıştır” (Akşit, 2011: 161). “Kilisede Mikail ve Cebrail'in, Aziz Yorgos, Aziz Arteimas, Aziz Konstantin, Azize Helena, Aziz Prokopios, Aziz Dimitrias, Azize Kiryaki 'nin tasvirleri yer alır. Bununla birlikte madalyonlarda Davut, Süleyman, İlyas, Nuh, Yere miya ve Manasis Peygamberlerin de tasvirleri vardır. Kilisenin sol penceresinde cehennem sahnesi yer alırken, sağda ruhların tartıya çıkarılması yer alır” (K.K. 5).

Pencerenin altında solda ortaya İrini adı okunan bir başışçı ve çocukları, onun yanında adı okunmayan bir azize yer alır. Aslında kilisenin bu azize adına yapıldığı ve adının Vaftizci Yahya Kilisesi olmadığı bu resimle anlaşılır. Çünkü o çağda kiliselerin hangi azize adandığı başışçı resimlerinin yanına yazılırdı. Burada da benzer durum vardır (Korat, 2012: 278). Kiliseye bu azizenin değil de Vaftizci

Yahya'nın adının verilmesinde "muhtemelen ilk keşifte Vaftizci Yahya tasvirinin çok olmasının ya da tasvirinin özenli olmasının etkisi olmuştur" (K.K. 1).

Vaftizci Yahya kiliselerde vaftiz, metamorfosis (İsa'nın görünümünün değişmesi) , deises, Vaftizci Yahya'nın görevlendirilmesi sahnelerinde tasvir edilir. "Yahya'nın Kapadokya Bölgesi'nde tek figür olarak çok tasvir edilmediği, genellikle İncil konulu sahneler içerisinde betimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz" (Koçyiğit, 2007: 138).

"Çavuşın Vaftizci Yahya Kilisesi'nde Kapadokya Bölgesi'nde nadir olarak resmedilen Yahya'nın öldürülüş sahnesi detaylı bir şekilde görülür" (Uysun, 2011: 254). Bu sahnenin kilisede kullanılması kiliseye Yahya'nın adının verilmesine neden olmuş gibi görünmektedir.

Azizler sıralamasında Meryem'den sonra gelen kişi vaftizci Yahya'dır. Yahya'nın ailesi Meryem'in ailesi gibi geç çocuk sahibi olan bir ailedir. Yahya'nın babası Zakarias ve annesi Elizabeth'in çocukları olmuyordu. Bir gün Cebrail Zakarias'a görünerek ona duasının Tanrı tarafından kabul edildiğini söyler. Cebrail, bu söz üzerine tereddüt geçiren Zakarias'a çocuk doğuncaya kadar konuşmamasını tembih eder. Doğum olayı İsa'nın doğumundan altı ay önce gerçekleşir. Herades'in katliamından Yahya ve annesi Elizabeth yarılan bir kaya içerisine saklanarak kurtulurlar. İbadet ve oruç ile vaktini geçirir. Yahya Hristiyanlık tarihindeki ilk münzevi olarak kabul edilir. Yahya'nın vermiş olduğu vaazlarında, İsa'nın geleceğini bildirmesinden dolayı ona Prodromas (öncü) ismi verilmiştir. Yahya'nın etrafında toplanan kişileri vaftiz etmesinden dolayı "Vaftizci Yahya" olarak tanınır. O dönemde bölgenin kralı Hirodes'i kral olabilmek için kardeşinin karısı ile yapmış olduğu evlilikten dolayı eleştiren Vaftizci Yahya yakalanarak hapis edilir. Kralı doğum günü kutlamaları için verilen ziyafet esnasında kralın emri ile başı kesilerek idam edilir (Uysun, 2011: 252).

Kuran-ı Kerim'de Âl-i İmran, En'am, Meryem, Enbiya Surelerinde Yahya'dan bahsedilmektedir (Yazır, 2011: 42, 84, 182, 198). Hristiyanlıkla aziz olarak kabul edilen Yahya, İslamiyette yerini peygamber olarak almıştır. Nitekim Kuran-ı Kerim'de onunla ilgili "Takva sahibi, anne ve babasına iyi davranan, daha çocukken hikmet verilen" (Meryem, 13. ayet) ifadeleri ile yer alır ve "Doğduğu gün, öleceği

gün ve dirileceği güne selam olsun” (Meryem, 15. ayet) ifadesiyle onurlandırılır. Dolayısıyla diğer azizlerden bu yönüyle ayrılır. Yine babası Zekeriya’nın adı da Kurân’da peygamber olarak geçer. Yahya’nın doğumundan ölümüne kadar olan her anı da tıpkı Hz. İsa gibi mucizelerle doludur. Hazreti İsa nasıl bekâr olan Meryem’den dünyaya gelmişse o da yaşlı olan Zekeriya ve kısır olan karısından mucizevi bir şekilde dünyaya gelmiştir. Babası Zekeriya gibi şehit edildiği bilgisi mevcuttur (Baş, 2016: 253) .

İsa Mesih’in Yahudiye’nin Bethlehem Kenti’nde doğduğunu, onun Yahudiler’in kralı olacağını yıldız bilimciler Kral Herod’a söyleyince Herod, Bethlehem’deki tüm erkek çocuklarının öldürülmesini emrini verir. Meryem ve İsa Mısır’a gider. Zekeriya da Elizabeth’e “Kalk ve Ayn-ı Kerim (Ain Karim) çölüne git, Rabb’in izni ile çocuğunu koruyabileceksin, eğer onu ararlarsa onun yerine benim kanımı dökcekler” (Baş, 2016: 240) diyerek Cebrail’in verdiği İlyas’a ait giysiyi ve Elişa (Elyesa)’ya ait kemeri de koruyucu olarak verip onları çöle gönderir. Kendisi de mabedde şehit edilir.

Çölde kimsesiz olmaktan korkmayan Elizabeth ve oğlu Yahya’nın Allah’ın izniyle bir kaya parçasının içine saklanarak kurtulması, çölde yiyecek ve içecek yokken doyurulması, çöle düşmelerinden beş yıl sonra Elizabeth’in ölmesiyle yedi buçuk yaşında hem öksüz hem yetim kalan Yahya’nın Allah tarafından korunması ve şehit edilmesindeki olaylarda hep mucizeler görülür.

Elizabeth’in ölümünde Mesih İsa, Meryem ve Salome defin işlemi için “Buluta bindiler ve onunla Elizabeth’in cesedinin bulunduğu, aziz Yahya’nın oturduğu Ayn Karim çölüne doğru uçtular” (Baş, 2016: 244) Meryem, Yahya’yı çölde bırakmak istemedi ama İsa ona dedi ki:

“Bu gökteki babamın isteği değildir. O İsrail’e görüneceği güne kadar yabanda (çölde) kalmalı. (Çünkü o) yabani hayvanlarla dolu bir çöl yerine pek çok melek ve peygamberlerin bulunduğu bir çölde pek çok insan varmış gibi yaşayacak [...] [Zekeriya] toprağa gömülse de ruhu yaşıyor. Elizabeth annesi olarak onu sürekli ziyaret edecek ve onu rahatlatacak, sanki hiç ölmemiş gibi. O kutsanmıştır” (Baş, 2016: 245).

[Yahya] orada günah dışında insan varlığına ait her şeyi yerine getirdi ve Yahya çölde ikamet etti. Tanrı ve melekleri onunla birlikte idi. O büyük bir riyazet ve ibadetle yaşadı. Onun yiyeceği sadece otlar ve yaban balı idi. İsrail'in kurtulacağı beklentisi içerisinde sürekli namaz kılıyor, sürekli oruç tutuyordu (Baş, 2016: 246).

İsa “yirmi yaşına geldiğinde hocaları (öğretmenleri-Rabbileri) ve insanları aldatanların aleyhine konuşmaya başladı” (Baş, 2016: 247). Zekeriya oğlu Yahya'ya da Ürdün Irmağı çevresinde vaaz vermesi konusunda Tanrı'nın sözü gelir. İnsanlar ona koşar ve Ürdün ırmağı tarafından vaftiz edilir. Bu gelenler arasında Mesih İsa da vardır. Yahya onu şöyle diyerek vaftiz etti: “Ben büyük bir sakramenti inşa etmek için Baba'nın gönderdiği birini vaftiz ettim” (Baş, 2016: 248). Ardından kutsal ruh bir güvercin gibi Mesih İsa'nın üzerine iner.

Karanlık Kilise'de “İsa'nın vaftiz edilmesi” sahnesi bulunmaktadır. Sol tarafta vaftizci Yahya, ortada Mesih İsa, sağ tarafta havlu tutan bir melek ve Kutsal Ruh'un İsa'nın üzerine inmesini sembolle eden bir güvercin görülür. Sol alt köşede ise küçük siyah bir figür boruyu (suru) üflemedir.

Yahya, Yahuda'nın yönetimini alan Herod'un, kardeşinin karısı (Hirodiya) ile yaşamaya başlamasını Cebrail' in emri ile çölde ağlayarak haykırıyordu ki, onun sesini geceleyin insanlar işitebiliyordu ancak onu kimse göremiyordu. Yahya bu haykırışını otuz yaşına kadar devam ettirir. Hirodiya ise bu haksız davranışında kendisine rahat vermeyeceğini anladığı Yahya'ya karşı bir plân yapar ve bu plânını gerçekleştirmek için Hirodiya, Herod'a şöyle der:

“Seninle birlikte olan imparatorluk yetkilerini bir araya topla, bütün üst kademe yetkililerini de davet edeceğin ve senin doğum günlerine de denk düşen bir akşam yemeği ver. Toplantıya katılanlar şen şakrak ve şarap sarhoşu olduklarında ben en güzel giysilerini giyinmiş halde kızımı göndereceğim. Ey kralım o, güzel yüzü ile senin önüne dans edecek. O dansını bitirdiğinde ona ne dilerse vereceğin üzerine İmparator'un adına yemin edeceksin. O sonrasında senden Yahya'nın başını isteyecek, sen de bu fırsattan istifade onun başını keseceksin” (Baş, 2016: 251).

Vaftizci Yahya'nın başının bir cellat tarafından kesilerek tepside getirilmesinden sonra Hirodiya Yahya'nın başını elleri arasına alarak şunları söyler:

Ey mel'un! Kralın yüzüne bakmaktan utanmayan ve cevap veren gözlerini bulunduğu yerden çıkaracağım ve tepsiye koyacağım. Krala kardeşinin karısı Hirodiya ile evlenmen hukuksuz bir davranıştır diyen dilini keseceğim. Başındaki saçlarına ve sakallarına gelince onları yolacağım ve karyolamın ayaklarına yerleştireceğim (Baş, 2016: 252).

Yahya'nın başı açılan tavandan uçar. Çıkan gözler ise Hirodiya'nın gözleri olur. Yer ağzını açarak onu boğazına kadar yutar ve canlı olarak cehennem derinliklerine gider. Hirodiya'nın kızı ise delirir. Bir buz göletinde dans ederken buz kırılır ve boğazına kadar batar. Onu kurtaramayan askerler Yahya'nın başını kestikleri kılıçla onun kafasını keser. Sonra bir balık onu göletin dışına atar. Yahya'nın başı ise on beş sene boyunca Kudüs'ün üstünde "Ey Herod! Kardeşin hayatta iken karısı ile evlenmek senin hukuksuzluğundur" (Baş, 2016: 253) diyerek ağlar. Humus Kasabası'ndan güvenilir bir kişi onu alır ve büyük bir törenle gömer. Üzerine bir kilise inşa edilir. Ancak daha sonra Julian isimli putperest bir kral dünyaya hâkim olur. O hâkimiyetinden önce Hristiyan iken, kral olduktan sonra şeytana uyarak ateşe tapmaya başlar. Yahya'nın mezarının olduğu bu yere içi putlarla dolu bir mabed yaptırmak ister. Buraların ateşe verilmesini ister. Halk burada kutsal birinin bedeninin bulunduğunu söylese de imparator bedenlerin ateşe verilmesi hususunda emir verir ancak ateşin Yahya'nın bulunduğu yere gelmesine Tanrı engel olur. Kral ise diğerlerinden daha perişan bir ölümle yerle bir olur. Tabutlardan birinin üzerinde içerisinde bir adet deri kuşak, deve yününden elbise, cübbe ve iki demir kemer olan bir tekne görürler. Bu tabutların Vaftizci Yahya ile Peygamber Elisha (Elyasa)'ya ait olduğunu anlarlar. Bu tabutlar gemiyle İskenderiye'deki Papa Patrik Athanasius'a götürülür. Patrik, onları kardeşi ile birlikte evinde bir yere yerleştirir ve yerini de kimseye söylemez. Patriğin ölümünden sonra gizlenmesi Aziz Peter'e devredilir. Daha sonra sırasıyla Kilise Babası Serapion, Peder Timoty, Papa Theophilus'a bu görev verilir. Theophilus zamanında Tanrı'nın lütfu artar ve bu inanç dindar Teodasius zamanına kadar sürer. Tanrı, imparator ve patriği ve sevgi bağı ile birleştirir. Teodosius Patriği, imparator hazinelerinin bulunduğu tapınakların yöneticisi olarak onurlandırılır. İskenderiye'de Vaftizci Yahya adına bir kilise yaptırılır ve Yahya'nın vücudu saklandığı yerden dışarı çıkarılır ve bu kiliseye yerleştirilir şeklinde anlatıyı özetleyebiliriz (Baş, 2016: 253-258).

Vaftizci Yahya'nın kemiklerinin bulunması ile ilgili şu bilgilere rastlıyoruz:

M.183'te Haziran (june)'dir. Kıpti ayın ikinci günü olan Bauna bizim 27 Mayısımıza denk gelmektedir. Kıpti Arap Fenamenolojisinde (Pat. Or. X. 204) Vaftizcinin (Yahya'nın kemiklerinin bulunmasının bayramı, aslında Bauna'nın ikinci gününe 27 Mayıs'a denk gelmektedir.) Sebaste tarafından Athanasius'a gönderilen Vaftizci Yahya'nın sözde kalıntılarını saklamak için İskenderiye'de bir kilise inşa edildiği ispatlamıştır (Baş, 2016: 257. 95).

Hz. İsa'nın, Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi anısına 6 Ocak'ın Epifani Bayramı olarak kutlandığı ifade edilmiştir (Aslanova, 2006: 141).

“Aziz Vaftizci Yahya yortusu ile ilgili gelenek, görenek ve inançlar” başlığıyla yayımlanan Albena Bezovska'ya ait makalede ise Bulgaristan'daki Ortodoks Hristiyanların bu yortuyu Bogoyavlenie (Teofani) olarak kutlandığını ve vaftiz edilmenin yıkanma ritüeli şeklinde yaşatıldığını öğrenmekteyiz (<https://www.bnr.bg>, 2019).

5.15. Aziz Yuhannis Kilisesi (Babayan Kilisesi)

Baba Yuhannis'in kısaltılmış şekli “Babayannis” olarak bilinen, Türkler tarafından ise “Cezayirli Hasan” olarak İslamlaştırılmış Aziz Yuhannis, aslen Rusyalı bir azizdir. İsmi verilen Aziz Yuhannis kilisesi, 1886 yılında Ürgüp Mustafapaşa (Sinastos) Köyü, Kayakapı Mahallesi'nde bugünkü Kız Meslek Lisesi'nin olduğu yere yapılmış. Bir süre üzüm deposu olarak kullanılan kilise 1950 yılında bir kararla yıktırılmıştır. Aziz Yuhannis'in Kapadokya'daki tek resmi Mustafapaşa'daki Aziz Vasileous Kilisesi'ndedir (K. K. 5).

Kiliseye Aziz Yuhannis'in adının verilmesinde onun efsaneleşmiş hayatının yanı sıra, kilisenin yapımındaki maddi yetersizlikten Ayronoz Manastırı'ndan para istenmesi karşılığı bir söylenceye göre Aziz Yuhannis'in kafasının istenmiş, bir söylenceye göre ise pazarlıkla sol elinin kesilerek verilmesi etkili olmuştur. Bu efsane ise şu şekilde yer almaktadır:

Bölgenin kepez taşı ve salnamelerde çok geçen Çökek Köyü önündeki mermer yataklarından çıkarılan Hacı Bektaş-ı Veli'nin keşfederek teslim taşı ürettiği balgami

mermerden muhteşem kapısı, sütunları, Edirne Selimiye Camisi'ni andıran göğe uzatmış yüksekliği ile bölgenin bir mimarlık simgesi de olabilirdi. Büyük kilisenin insan emeği ve gayretinin de bir simgesiydi. Ürgüp Rumlarının kitaplarında “omuz zoruyla” “az para ve çok emekle” yapıldığı yazılmaktadır. Damsa Çayı'na kadar halk, kadın-erkek, çoluk çocuk, kum ve suyu, kovaları elden ele naklederek taşımışlardır. Para bulunana dek okul çocukları ve kadınlar da çalıştırılmıştır. 4000 İngiliz Lirasına mal olan kilise için 2390 aileden para toplanmıştır. Bitirilemeyince Aynaroz Manastırı'ndan para istenmiş, onlar ise adına yaptırılan Ürgüplü Aziz Yuhannis'in kafasını istemişlerdir. Pazarlıkta sol eli verilerek kilise bitirilebilmiştir (Kaya, 2007: 49).

Bu anlatıda Aziz Yuhannis'in elinin kesilmesine karşılık Aynaroz Manastırı'ndan para alındığı aktarılırken; bir diğer kaynakta ise kafasına karşılık para verildiği ifade edilmektedir. *Geçmişten Günümüze Ürgüp* adlı eserde “Rus Ortodokslarının parasal desteği ile 1886'da Ürgüp'te şimdiki Kız Meslek Lisesi'nin yerine Aziz Yuannis adına bir kilise yaptırılmıştır. 1924'te Rumlar değişim ile giderken Yuannis'in kilisedeki mumyalı kellesini de Atina'ya götürmüşler, oraya yeni bir Aziz Yuannis Kilisesi yapmışlar ve Yuannis'in kafası hala o kilisede sergilenmektedir” (Kaya, 1994: 128-129) şeklinde anlatılarak azizin kafasının verilmesine karşılık kilisenin yapımı için para verildiği belirtilmektedir.

Aziz Yuhannis efsanesi olarak Anadolu'nun birçok yerinde anlatısı yaşamaktadır. Kırım Savaşı'nda Türklere esir düştüğü, köle pazarında satılarak Ürgüp'e esir geldiği, Kayakapı'da Eset Ağalardan Ömer Ağa'nın evinde seyis olarak geldiği Ürgüp'ün yerlileri tarafından anlatılır. Kayakapı'daki Müslüman halk onu “ermiş” olarak kabul etmiş ve asıl adının da “Cezayirli Hasan” olduğunu söylemiştir. Aziz Yuhannis'e atfedilen bu ermişliğin anlatısı ise şöyledir: “Tatarların tutsağı iken Ürgüplü Esat Ağa'ya satıldığı ve zamanla kerametlerinin anlaşıldığı söylenir. Efendisi hacca gittiğinde evde yapılan mantıyı meleklerle yalvararak ona gönderdiği rivayet edilir” (Karat, 2012: 155).

Aziz Yuhannis'in bu anlatısı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin kerameti ile benzerlik göstermektedir. Aziz Yuhannis'in Müslüman ya da ermiş olarak Ürgüp halkı

tarafından benimsenmesinde bu benzerliğin etkisi olmalıdır. *Velâyetname* 'deki Hacı Bektaş-ı Veli'nin kerameti ise şöyledir:

“Hacı” lâkabı ise Velayetnâme'de yer alan bir keramet sonucu Bektaş'ın asıl adıyla birlikte anılagelmiştir. Velayetnâme'ye göre Hacı Bektaş'ın hocası Lokman-ı Perende Horasan'dan hacca gittiğinde, Arafat'ta vakfeye geçildiği zaman, arkadaşlarına:

-Bugün arefe, bizim evde şimdi bişi bişirirler demiş. Bu hâl Hacı Bektaş'a malûm olmuş, Lokman'ın evinde pişirilen bişiden bir tepsiye koyarak, bir dakika içinde Arafat'a ulaştırmış, orada bunu yemişler. Hac dönüşü Nişâbur halkı kendisini karşıladığı ve tebrik ettiği zaman, Lokman, “Asıl Hacı olan Bektaş'tır, hepimiz onu kutlayalım” diyerek onun bu kerametini halka duyurmuştur (Güzel, 1999: 174).

SONUÇ

Kapadokya'nın sınırlarını geçmişte üzerinde yaşamış Med, Pers, İskit, Hitit, Sasani, Part, Arap, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlıların siyasi etkileriyle sürekli değişmiş bir bölge olduğunu; günümüzde ise sınırlarının tarihî geçmişine göre değil, coğrafi ve kültürel özelliklerine göre belirlendiğini görmekteyiz. Günümüzde Kapadokya Bölgesi'nin sınırları Nevşehir, Niğde, Aksaray, Kırşehir, Kayseri illerini kapsayan alan için kullanılmaktaysa da Kapadokya denildiği zaman akla ilk gelen yerin kayalık yapıları, arkeolojik, kentsel ve sit alanlarıyla meşhur Nevşehir olduğunu görmekteyiz.

“Kapadokya” sözcüğünün anlamının da sınırları gibi geçmişten günümüze değiştiği görülmektedir. İlk kez Pers Kralı Büyük Daryuş'un Bisütun (Behistan Dağı) yazıtında rastlandığı ve Persçe “Güzel Atlar Ülkesi” anlamına geldiği, atlarıyla meşhur olmasından Nazionzuslu Gregory ve Nyssalı Gregory'nin eserlerinde de bahsedildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra Bilge Umar'ın kelimenin anlamının Kapadox Irmağı'nın adından türediği, Teyfur Erdoğan'a göre ise Asur Kralı Ninas'ın oğlu Kapadoks'tan aldığı ifadeleri de bulunmakla birlikte Kapadokya kelimesinin anlamının nerden geldiğini bir bilinmezlik kabul etmek gerektiğini ifade edenler de bulunmaktadır.

Kapadokya Bölgesi'nde tarihi ve antik çağda çok tanrılık (paganizm), ateş kültü, Musevilik inançlarının Hristiyanlıktan önce görüldüğü anlaşılmaktadır. Bölgede Hristiyan toplulukların I. yüzyıldan itibaren görüldüğünü, Pavlus'un Birinci Mektup'unda ve Luka tarafından yazıldığı öne sürülen Resuller'de Kapadokya sözcüğünün geçmesinden anlamaktayız. Filistin topraklarında doğan Hristiyanlığın Pavlus'un sayesinde ilk kez Antakya'da görüldüğü, Aziz Stehones ve Aziz Theodore'un çabalarıyla Anadolu'ya yayıldığı anlaşılmaktadır. 313 yılında Konstantin'in Milano Fermanı ile serbest bir din haline gelen Hristiyanlığın IV. yüzyılda “Kapadokyalı Babalar” olarak bilinen Basil (Vesilleous), Nazionzuslu Gregory, Nyssalı Gregory'nin sistemli çalışmaları sayesinde Kapadokya'da gelişiminin hızlandığı görülmektedir. Hristiyanlığın baskı altında olduğu yıllardan itibaren Kapadokya Bölgesi'nin kayalık yapısının saklanmaya ve barınmaya uygun olması nedeniyle Hristiyan topluluklar tarafından tercih edilmiştir. Nevşehir'de de bu dinin ardından kalan pek çok yapı görülmektedir. Bu yapıların çoğunu kiliseler,

şapeller ve manastırlar oluşturmaktadır. Bu Hristiyanlık yapılarının bazılarında da aziz ve azizelerin isimlerini yaşatmak amacıyla adlarının verildiği tespit edilmiştir.

Hristiyanlıktaki “aziz” kavramının, dünyadan ve zevklerinden kendisini ayırt etmiş, imanlı insanlar için kullanıldığı; aziz olarak kabul edilme şartlarının ise zamanla değiştiğini görmekteyiz. Aziz kelimesine ilk kez havarisel ve elçisel yazarların mektuplarında rastlanmaktadır. İlk dönemlerde peygamberler ve havariler için kullanılmış, III. yüzyılda din uğruna şehit olanlar (martirler) aziz sayılmaya başlanmış, Milano Fermanı'nın inanç özgürlüğü tanınmasıyla azizlik kavramının atfedildiği din şehitlerinin yerini IV. yüzyıldan itibaren keşişler ve devlet adamları almaya başlamıştır. VI. ve VII. yüzyıldan itibaren kiliseye maddi yardımlarda bulunan kişiler için de aziz kavramı kullanılırken X. yüzyıldan itibaren azizliğin sadece kilise tarafından resmen verilen bir unvan haline getirildiği görülmektedir.

Nevşehir'deki Hristiyanlık Yapıları ve Azizleri adlı tezde Hristiyanlık yapılarına isimleri verilmiş 13 aziz ve 6 azize ile ilgili çalışma yapılmıştır. Bu kişilerden Meryem Ana'nın kilise litürjisinde adına en çok yortu düzenlenen, kiliselere ismi en çok verilen, adına en çok dua edilen, tüm aziz ve azizelerin en üstünü olduğu tespit edilmiştir. Meryem'den sonra ise hiyerarşide Vaftizci Yahya'nın geldiği ve Yahya'nın Kuran'da babası Zekeriya gibi ismi geçen peygamberlerden olduğu da görülmektedir.

Nevşehir deki kiliselere adı verilmiş Aziz Eustathios, Aziz Hieron, Aziz Theodore, Aziz Theodoros Trion'un, Aziz Yuhannis'in şehit azizler; Azize Barbara ve Azize Katherina'nın şehit azizeler olması nedeniyle kiliselerde isimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Konstantin ve Helena, Aziz Georges ve Aziz Theodore'un kiliselerde her zaman birlikte tasvir edildiği görülmektedir. Konstantin'in Hristiyanlığa sağladığı özgürlük nedeniyle aziz kabul edilen devlet başkanlarından olduğu, annesi Helana'nın da kutsal haçı bulması nedeniyle azize kabul edildiği görülmektedir.

Çalışma içerisinde yer alan Aziz Simon'un sütun azizi, Aziz Onuphrios'un da keşiş aziz olmaları nedeniyle kiliselerde isimleri kullanılmaktadır.

Basil'in Kapadokya'daki dini çalışmaları nedeniyle aziz olarak kabul edilip kiliselere isminin verildiği görülmektedir. Kilise litürjisinde adına birden fazla yortu düzenlenen, kiliselerde en çok resmedilen azizlerden olduğu görülmektedir.

Aziz Nikolas'ın yardımı en çabuk koşan azizlerden olduğuna inanılması nedeniyle adına en çok dua edilen azizlerden olduğu ve günümüzde –Noel Baba şeklinde- yaşatılmaya çalışılan tek aziz olduğu tespit edilmiştir.

Yovakim ve Anna'nın, Vaftizci Yahya'nın, Meryem Ana'nın, Zekeriya'nın hem Hristiyanlıkta hem de İslamiyette kutsal sayıldıkları görülmektedir. Yovakim ve Anna'nın, Meryem'in ailesi olması nedeniyle aziz ve azize olarak sayıldıkları görülmektedir.

Çalışma içerisinde yer alan Hieron'un Göremeli, Yuhannis'in Ürgüplü, Nino'nun ise Ortahisarlı olması nedeniyle Nevşehir'in yerel azizleri olduğu, bu azizlerden Yuhannis'in yerel halk tarafından Müslüman olarak kabul edildiği belirlenmiştir.

Aziz ve azize ismi verilen Nevşehir'deki 17 Hristiyanlık yapısı çalışmada incelenmiştir. Mimari özellikleri incelenen bu yapılardan Ürgüp Mustafapaşa'daki Konstantin ve Helena Kilisesi, Derinkuyu'daki Aziz Theodoros Trion Kilisesi ve Nevşehir merkezdeki Meryem Ana Kilisesi'nin taş yapıli kiliseler olduğu diğler 14 kilisenin ise kayaya oyma kiliseler olduğu tespit edilmiştir.

Meryem Ana Kilisesi'nin yapımında sarı Nevşehir taşı, Konstantin ve Helena Kilisesi'nde sarı ve giriş taş, Aziz Theodoros Trion Kilisesi'nde ise kesme taş kullanılmıştır. Bu üç taş kilisenin de doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen, haç plânlı, geç dönem Osmanlı mimarisi olduğu görülmektedir.

14 kayaya oyma kiliseden Azize Barbara, Azil Basil, Azize Katherina ve Aziz Onuphrios Kilisesi'nin taşıdıkları ortak özelliklerinden dolayı Yılanlı Grup Kiliseleri'nden olduğu belirlenmiştir. Bu kiliselerin diğler ortak özellikleri de XI. yüzyılda yapılmış haç plânlı kiliseler olmalarıdır.

Kayaya oyma kiliselerin Hristiyanlığın ilk dönemlerinde sığınma amaçlı yapılan ve ibadet yeri olarak da kullanılmaya başlanan yapılar olduğu görülmektedir. Nevşehir'in coğrafi özelliklerini yansıtan bu taşlar Kapadokya'da kendine has bir kilise mimarisinin oluşmasını sağlamıştır. Nevşehir'de tek nefli kiliseler yoğunken

Aziz Eustathios Kilisesi'nin 2 nefli olması yönüyle tek olma özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Aziz Eustathios Kilisesi'nin Kapadokya'daki resim çeşitliliğini tanımada özel bir örnek olduğu da görölmektedir. Gülşehir'deki Vaftizci Yahya Kilisesi'nin ise "Yahya'nın şehit edilmesi sahnesi"nin bulunduğu Nevşehir'deki tek kilise olduğu tespit edilmiştir. İncelenen kiliselerden sadece Aziz Yuhannis Kilisesi tamamen yıkılmış ve günümüze ulaşamamıştır.

:

KAYNAKLAR

Sözlü Kaynaklar

- K. K. 1** Mehmet Ayhan, 1985 doğumlu, Yozgatlı, Nevşehir’de yaşıyor, rehber ve yüksek lisans öğrencisi, evli.
- K.K. 2** Ayşegül Günaydın, 1981 doğumlu, Nevşehir/ Tatlarınli, Nevşehir’de yaşıyor, öğretmen, evli.
- K.K. 3** Mustafa Uysun, 1966 doğumlu, Nevşehirli, Nevşehir’de yaşıyor, rehber, evli.
- K.K. 4** Ayşegül Sönmez, 1982 doğumlu, Nevşehir/ Hacıbektaşlı, Nevşehir’de yaşıyor, öğretmen, bekâr.
- K.K. 5** Nasuh Yıldız, 1978 doğumlu, Nevşehirli, Niğde’de yaşıyor, rehber, evli.
- K.K. 6** Nefise Varol, 1975 doğumlu, Nevşehir/Derinkyulu, Niğde’de yaşıyor, MEB’de idareci, bekâr.
- K.K. 7** Sadi Gülsaran, 1986 doğumlu, Nevşehir/Çatlı, Niğde’de yaşıyor, yüksek lisans öğrencisi, evli.
- K.K. 8** İrfan Kızılırmak, 1959 doğumlu, Nevşehir /Derinkuyulu, Derinkyu’da yaşıyor, esnaf, evli.

Yazılı Kaynaklar

- Adıbelli R (2011) Kapadokya’ya Hıristiyanlığın giriş süreci. *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu 5*: 351-367. (Grafiker Yayıncılık, Ankara).
- Akalın KH (2014) Hıristiyanlığa aktarılmış ritüeller olarak isis kültüründeki vaftiz ve günah çıkarma ayinleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42: 42-76. (Erzurum).
- Akşit İ (2011) *Doğanın Yeryüzüne Yazdığı Şiir Kapadokya* (Akşit Yayıncılık, İstanbul).

- Alıcı M (2016) Kur'an-ı Kerim ve Katolik Meryem teolojisi. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 9, 103-105.
- Aslanova S (2006). Rus Ortodoks Kilisesi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dalı, Ankara.
- Aydın F (2015) *Hristiyanlık*.
- Bağır H(2017) Kapadokya Bölgesi'nin Hristiyanlıktaki yeri ve önemi. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Baş M (2016) Vaftizci Yahya'nın yeni bir hayat hikayesi. *Dini Araştırmalar Dergisi* 48(19): 235-258.
- Berkmen H (2015) Avanos kültür varlıkları çalışması, Kapadokya Bölgesi'nde suyun izi. *Megaron* 10(4): 595-609.
- Erdoğan T (1996) Karamanlıca diğer bir Nevşehir salnamesi. *Tarih ve Toplum* 145-150(25): 47-57.
- Eriş Kızgın E (2018) Van Kilise Manastırı (Varagavank) Saint Croix Kilisesi haçkar örnekleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 40: 319-348
- Eroğlan F (2019) I. Konstantin'in Hristiyan teolojisine etkileri. Doktora Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Dinler Anabilim Dalı, Çorum.
- Esen S (2015) Dominiken Tarikatı ve Katolik Kilisesi'ndeki yeri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Feyizli HT (2016) *Kuran-ı Kerim Meali*. (Acar Matbaacılık, İstanbul).
- Genç Ö (2012) Kapadokya'nın önemli azizlerinden biri: doğu manastırcılığının kurucusu Aziz Basil. *1. Uluslararası Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* 5: 261-269.(Grafiker Yayınları, Ankara).
- Gülten S (2017) Hızır-İlyas zaviyeleri, Aya Yorgi ve Bektaşiler. *Türk kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 83: 81-100.
- Güney E (2005) Nevşehir. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 1: 4-8.
- Güney E (2008) Nevşehir'in yerleşme tarihçesi ve şehirleşme hareketleri. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 10:3-13.

Güngör Y (2016) İlk çağda Nikomedia (İzmit)'dan Hristiyanlık tarihine yayılan ışık: Saint Barbara. 3. Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli tarihi sempozyumu bildirileri. Kocaeli, 25-27 Mart.

Gür ve Yılmaz (2016) Batı Karadeniz'de saygı gören bazı azizler "Karadeniz Ereğlisi, Filyos, Safranbolu, Amasra, Bartın, Sinop". XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi kazıları ve sanat tarihi araştırmaları Sempozyumu. Sakarya, 2-5 Kasım.

Güzel A (1999) *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı* (Akçağ Yayıncılık, Ankara).

Işık İ (2016) Isauria'da erken Hristiyanlık dönemi dini faaliyetleri. *Uluslararası sempozyum: geçmişten günümüze bozkır*. Konya, 6-8 Mayıs.

İnan A. (2001) Din istirmarı ve din istirmarının istismarı. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(3):163-174.

İşçen Y (2008) Göreme'nin az bilinen hazineleri. *Peribacası Kültür ve Tanıtım Dergisi*.

Karaca C (2013) Göreme Açık Hava Müzesi'nde bulunan Azize Barbara Kilisesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Karakök T (2010) Türkiye'de Bizans tarihçiliğinin genel durumu ve bir bibliyografya denemesi. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya.

Kaya M (1994) *Geçmişten Günümüze Ürgüp* (Günorta Yayıncılık, Ankara).

Kaya M (2007) Aziz Yuhannis Kilisesi. *Peribacası Kültür ve Tanıtım Dergisi* 3: 48-52.

Koçyiğit F (2007) Ürgüp Yeşilöz Köyü'ndeki Tağar Kilisesi duvar resimleri. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri.

Korat G (2012) *Taş Kapıdan Taçkapiya Kapadokya* (İletişim Yayınları, İstanbul).

Kozan S (2009) Nevşehir Yöresindeki ziyaret yerleri. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri.

Mamytov A (2010) Rus Ortadoks Kilisesi'nde azizlerle ilgili inanış ve uygulamalar. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

- Ocak AH (1999) *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* (Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara).
- Okuyucu D (2007) Derinkuyu yeraltı şehri. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Önen Alev FA (2014) Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem siklusu. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- Ötüken Y (1987) *Göreme* (Başbakanlık Basımevi, Ankara).
- Pekak S (1998) Kapadokya'da post Bizans Dönemi dini mimarisi 1: Nevşehir ve çevresi. *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1: 1-44.
- Pekak S (2009) Mustafapaşa (Sinason) Konstantin ve Helena Kilisesi, kilise I, kilise II, kilise III, kilise IV. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1(26): 163-186.
- Pekak S, Gür D (2015) İsa'nın doğumu. *Sanat Tarih Dergisi* 2(XXIV): 175-226.
- Pekak S (2009) Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi kiliseleri: örnekler, sorunlar, öneriler. *Metu Journal of the Faculty of Architecture* 2: 249-277.
- Pekin F(2014) *Kapadokya* (İletişim Yayınları, İstanbul).
- Sağcan F(2005) Nevşehir ili mimari eserlerine genel bir bakış. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 1: 4-8.
- Sağcan F (2006) Mustafapaşa'da (Sinason) Aya Nikola Manastırı ve bir dönemin izleri. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 5: 47-50.
- Sevindik H (2005) Kültür kavramı ve Nevşehir kültürü üzerine. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 4: 8-13.
- Şengül FS (2014) Yahudi bilgin Hasday Crescas'ın teslis inancına yönelttiği eleştiriler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23: 163-184.
- Temiztürk H (2016) Kapadokyalı bir kilise babası: Aziz Basil ve Hristiyanlığın şekillenmesine etkisi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (3): 35-66.
- Tiefenback H (2012) *Anadolu'nun Azizleri* (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

- Tokay E (2007) Anadolu'da bir kilise babası: Nazionzuslu Gregory. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya.
- Tosun C (2007) Türkiye'den Ürgüp örneği. *Nevşehir kültür ve tarih araştırmaları* 8: 23-31.
- Türker A (2013) Kapadokya'nın tarih öncesi. *Aro Dergi* 11: 38-51.
- Umar B (1993) *Türkiye'deki Tarihsel Adlar* (İnkılap Kitapevi, Ankara).
- Uzuner S G (2015) Katolik Mezhebine göre İsa'nın annesi Meryem. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Urgun O (2011) Anadolu'da aziz ve azizeler. Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu, Turist Rehberliği Bölümü, İzmir.
- Uysun M (2011) *Kapadokya Kaya Kiliseleri İkonografisi* (Doğuş Yayınevi, Kayseri).
- Yazır E H (2011) *Kuran-ı Kerim Meali* (Kilim Matbaacılık, İstanbul).
- Yılmaz N (2015) Tertullian'ın vaftiz anlayışı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31(XVII): 121-140.
- Yurttaş Ş (1994) *Kapadokya* (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara).

İnternet Kaynakları

- Azize Katerina'nın gizemli evliliği (2015). <https://www.sanatabasla.com> (27 Mayıs 2017).
- Azize Katherina yardımcımız olsun-azizenin yortusu için inanç ve ritüeller (2017) Erişim adresi: <http://bnr.bg/tr/post100900766> (27 Mayıs 2017).
- Aziz Nikolas Manastırı (2010).Erişim adresi: www.kapadokyadagez.com (12 Nisan 2019).
- Aziz Theodor'un koliva mucizesi (2014).Erişim adresi: www.oodegr.com (13 Haziran 2019).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Ayşegül ERDEM SÜRME

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Nevşehir/26.07.1982

E-posta: aysegulerdemsurme50@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
İlkokul	Rauf Nail Akman İlköğretim Okulu	1996
Lise	2000 Evler Yabancı Dil Ağırlıklı Lise	2000
Üniversite	Niğde Üniversitesi	2005
Pedagojik Formasyon	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	2015
Yüksek Lisans	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2005	75 Yıl İlköğretim Okulu NEVŞEHİR	Türkçe Öğretmenliği
2005-2006	Muş Lisesi MUŞ	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
2006	Altunhisar/Yakacık Köyü 80.Yıl İlköğretim Okulu ve Cumhuriyet İlköğretim Okulu NİĞDE	Türkçe Öğretmenliği
2006-2007	Akademi Dersanesi NİĞDE	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği
2009-2010	Birey Dersanesi NİĞDE	Türkçe Öğretmenliği
2018-2019	Niğde Halk Eğitim DYK Kursu	Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL

İngilizce